

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1974

A TARTALOMBÓL

JUHÁSZ FERENC:
KIÁLTÁS A HALÁLRA

PÉCSI GABRIELLA
SIMON ISTVÁN
SZÉCSI MARGIT
TAKÁTS GYULA
VERSEI

•
LÁZÁR ERVIN
THIERY ÁRPÁD
VAMOS MIKLÓS
SZÉPPRÓZAJA

MÉSZÖLY MIKLÓS:
Ó, Ó, MONDTÁK
A VITRINKATONÁK

•
ALFÖLDY JENŐ:
NEMES NAGY ÁGNESRŐL

FUTAKY HAJNA:
PÉCSI SZÍNHÁZI ESTÉK

TAXNER ERNŐ:
SZÍNHÁZI LEVÉL
BUDAPESTRŐL



6,— Ft

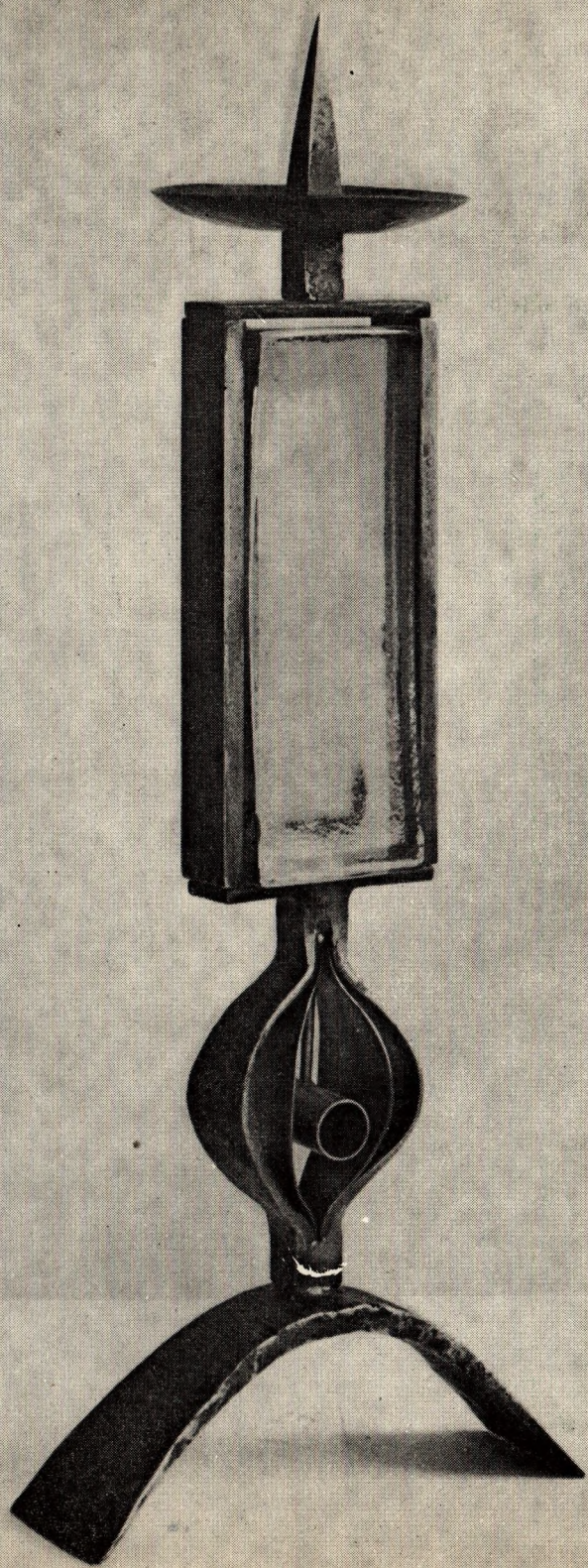
SZÁMUNK SZERZŐI:

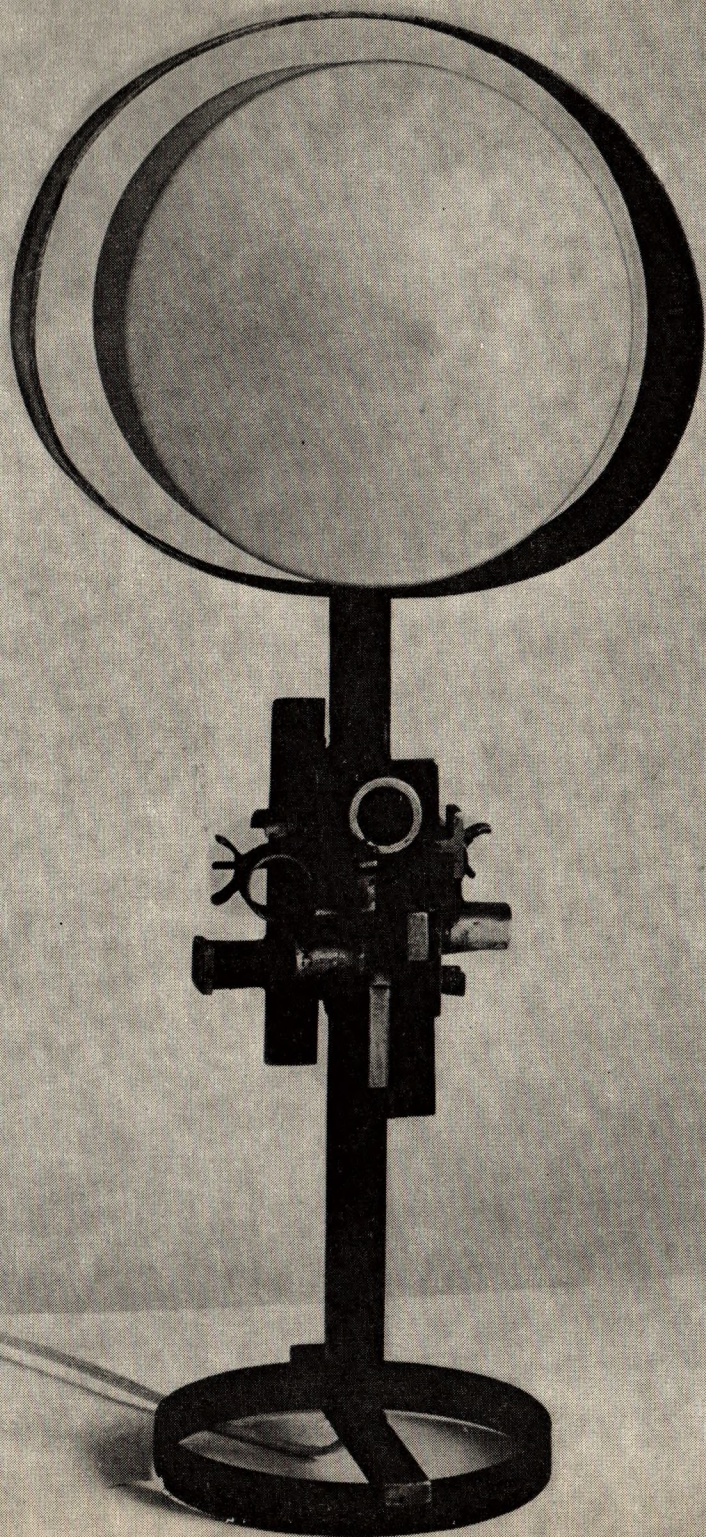
ALFOLDY JENŐ
ANGYAL ENDRE
CZÉRE BÉLA
FUTAKY HAJNA
JUHASZ FERENC
LAZAR ERVIN
MÉSZÖLY MIKLÓS
NEMES ISTVÁN
NÉMETH TIBOR GYÖRGY
PÉCSI GABRIELLA
POMOGÁTS BÉLA
ROMVÁRY FERENC
SERES JÓZSEF
SIMON ISTVÁN
SZÁVAI JÁNOS
SZEKÉR ENDRE
SZÉCSI MARGIT
SZÉKELYHIDI AGOSTON
SZIRMAY ENDRE
TAKÁTS GYULA
TAXNER ERNŐ
THIERY ÁRPAD
TÓTH ISTVÁN
TUSKÉS TIBOR
VAMOS MIKLÓS

KÉPEK

BURKUS JÁNOS
GYURKOVICS HUNOR
NÉMETH JÁNOS
PANDUR JÓZSEF
TOROK SÁNDOR







JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XVII. ÉVFOLYAM 5. SZÁM

1974. MÁJUS

TARTALOM

JUHÁSZ FERENC: Kiáltás a halálra (vers-játék) - - - -	387
THIERY ÁRPÁD: Az ifjúság városában (riport) - - - -	396
VAMOS MIKLÓS: Környék (elbeszélés) - - - - -	402
LÁZAR ERVIN: Gyerünk doktor Zirzurrhoz (mese) - - -	412
MÉSZÖLY MIKLÓS: Ó, ó, mondták a vitrinkatonák - - -	422

*

TAKÁTS GYULA: Száz nap a hegyen (vers) - - - - -	431
FUTAKY HAJNA: Pécsi színházi esték - - - - -	434
TAXNER ERNŐ: Színházi levél Budapestről - - - - -	439
SZÉCSI MARGIT versei: Delelőben, Ej haj, Világos vers -	444
ROMVÁRY FERENC: Zala megyei képzőművészek kiállítása	
Pécsett - - - - -	446
SZÉKELYHIDI ÁGOSTON: Két jugoszláviai festő - - -	448
SZIRMAY ENDRE: Maroknyi sors (vers) - - - - -	449
PÉCSI GABRIELLA versei: Hideglelős, XXX, Program, Kör-	
menet, Keserves - - - - -	451
POMOGÁTS BÉLA: Pécsi Gabriella versei - - - - -	452

*

SIMON ISTVÁN versei: Előzés, Egy versantológiára - - -	454
SZÁVAI JÁNOS: Simon István és A magyar irodalom - -	455
ALFÖLDY JENŐ: „Mesterségem, te gyönyörű” (<i>Nemes Nagy</i>	
<i>Ágnes költészetéről</i>) - - - - -	458
TÜSKES TIBOR: Lázár Ervin: Buddha szomorú - - -	467
CZÉRE BÉLA: Az akarat és a szeretet áramaiban (<i>Gyurkovics</i>	
<i>Tibor</i> : Isten nem szerencsejátékos, Elcseréljük egymást)	469
SERES JÓZSEF: Kiss Dénes: Súlyomidő - - - - -	470

NÉMETH TIBOR GYÖRGY: Végh György: Két őszi csillag	472
SZEKÉR ENDRE: Fehér Ferenc: Vasfű — — — — —	473
ANGYAL ENDRE: Jakov Ignjatović: Szerb rapszódia — —	474
NEMES ISTVÁN: E. Nagy Sándor: Remenyik Zsigmond —	475
TÓTH ISTVÁN: Borsy Károly: A pécsi nyomdászat kezdetei	477
A Jelenkor krónikája — — — — —	479

K É P E K

PANDUR JÓZSEF rajzai — — — — —	430, 457, 466
--------------------------------	---------------

MŰMELLÉKLETEN

1. GYURKOVICS HUNOR: Kompozíció
2. TOROK SÁNDOR: Cantata Cosmica
(Vencsellei István fotói)

A borítón

1. NÉMETH JÁNOS: Oroszlánszelidítő
2. BURKUS JÁNOS: Gyertyatartó
3. BURKUS JÁNOS: Lámpa
4. NÉMETH JÁNOS: Elefánt
(Nádor Katalin fotói)

J E L E N K O R

A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportjának lapja

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PÁKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. 7625 Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-000. F. k.: Braun Károly
Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Telefon: 10-673.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta. Elfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlap Irodánál
(1900 Budapest, József Nádor tér 1.) közvetlenül, vagy átutalással a KHI MNB 215-96162 pénzforgalmi
jelzőszámára. Évi előfizetési díj 72,— Ft.

74-1555 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Melles Rezső
Index: 25.906

Kiáltás a halálra

Amulatok Az Aranyszeplős levelibéka
című vers-játékból

Berek Katinak,
szívem örömének

SZINÉSZ II:

Ü, ü, ü, ü, ü, ü, ü, ü,
főlöslleges minden betű,
a ká-betű, a zé-betű,
az ef-betű, az err-betű,
a dé-betű, az á-betű!
Betű? Halál-tekintetű!
Halált-hozó minden betű:
kobra-gyémánt-tekintetű:
puftadt párna-levél feje,
dagadt zöld esernyő-feje,
pikkelykúpháromszög feje,
zöld rombusz-kérdőjel feje
gyémánt-kettősponttal lángol!
Kék kristályvesszőkkel lángol!
Ő mar majd ki a világból!
Ő kóstoltat a Halálból!
Ezért minden betű, ü, ü:
kobratej: dög-leheletű,
kettős nyelv-csáp szisszenetű,
higany-horgony száj-lövetű!
Mindig halál minden betű,
mindegyik ess, mindegyik ű:
s betű az csak a Halál!
Halál! Halál! Halál! Halál!

ZENÉSZ II:

A ká, az eff, a dé, a bé:
minden betű a holnapé,
nem a rothadás-tegnapé,
az enn, az a, a cé, a pé:
nem az elmúlás-kezdete,

*nem a föl bomlás-holnapé,
 nem az Elfoszlás-Akarat
 Ahitata, a: Csak-Rohad,
 de az a Jövendő Hite,
 a Föltámadás Kezdeté!
 Mert a betű nem dögszagú,
 nem elkorhadás-illatú,
 mert a betű nem a: Halál,
 csontvázhad sor, kék tintaszál-
 cernából hurkolt csontsereg:
 tintacsipke-dögfürgeteg!
 Az Asszonyságnak igaza
 van, igaza van, igaza!*

AZ ARANYSZEPLŐS LEVELIBÉKA:

*Az írás nem kék csipkelánc-
 hurkolat-csipke-haláltánc,
 nem tintapáfrány-rajzolat-
 csipkelevél Rossz-Alkonyat,
 kék virágcsontvázak laza,
 bordás, küllős Dög-Tavasza,
 nem tintadrót kék csontvázak
 csipkehalála: Alázat,
 nem csipkehorgolat-lepke
 fürgeteg-kavargás füstje,
 kék levélhullás csáptüze,
 kék drótcson tváz-gyűlölete,
 örvénylő tintabuborék-
 habzás-szökőkút Rohadék,
 kék drótcson tvázak halmaza,
 nyüzsgő tintadrót-kupaca!
 Az írás nemcsak a Haza
 Lehetetlen Kis Vigasza,
 Kék Virág-Ország Menedék:
 de Édes Tiszta Messziség,
 a Rejtőző Ösegyetem
 Szövedéke Kis Édesem,
 a Minden-Együtt-Benne-Van
 Boldogtalanúl-Boldogan!
 Ami-A-Létből-Kilátszik.
 A Homályból Kivirágzik:
 Dolgaival, Jeleivel,
 Növény-Álom Ködeivel,
 Dobogás-Halmazatával,
 Léte-Virág Akaratával!
 S mi ki se látszik: csöndesen
 ég a Homályban, Édesem,
 virágzik tombolva a Vad*

*Homály-Hártyák burka alatt,
kőd-hártyákba csomagolva:
öntudatlanság-burkokba,
a Nem-Ismered-Föl-Magad-
Burkolat-Közönye Alatt.
Jaj de szorít a pruszlikom,
hol van a gyöngyházgolyó-gomb?*

*

*I-á-i-á-i-á-i-á:
bújjunk az Úr Szíve alá!
A-i-á-i-á-i-á-i:
sohase fogunk meghalni!
U-u-u-u-u-u-ú:
mikor lesz majd a háború?
E-e-e-e-e-e-e:
Szűz Mária kék köténye!
Orr-Szív-Máj-Vesekő-Gyomor:
az a Szentséges Szent Sátor!
Dö-dö-dö-dö-de-de-de-de:
rózsalugas a köpenye!
Tökfej, pókhas, csirke bögye:
a Mindenség elfér benne!
Ból-ből-ből-ből-től-től-től-től:
megvéd minket a Haláltól!
Da-da-da-da-da-da-da-da:
Mária Rózsasalugasa,
alatta összekucorgunk,
rózsahomályban kuporgunk:
az Egész Nagy Emberiség,
minden Hűtlenség és Hűség,
s földet nem harap majd szájunk,
nem vacogunk, kiabálunk;
csivitelünk, énekelünk,
rózsahúsából majd eszünk,
isszuk méhe rózsavérét,
esszük vér-kancsója mézét,
hüvely-tajték erjedését,
részünk így lesz az Öröklét,
a Rózsaköpeny-Borulat
ránc-redős harangja alatt
elfér minden csillag, növény,
állat, víz, tér, ködtűz-remény,
s földnyílik Isten Kapuja:
a Rettentő Rózsa-Csuda,
s amíg a Gyermek születik,
s mibennünk elkeveredik:
létünknek lesz pihenője:
rózsaszagú ágyékszőre,
véres, nyálas ágyékszőre,*

*zsíros hab-szív ágyékszőre
 az Asszonyinak, az Anyának,
 a Világszülő Mamának.
 Ott szendereg majd a Világ:
 szőrök közt a Szomorúság,
 ágyékszőr-dunyában Öröm!
 Én a Csöndet összetöröm!
 Földet nem eszünk, nem köpünk:
 az lesz Nem-Halál-Örömünk!
 S a Kis Isten sírva nyafog:
 száján o-á-buborékok,
 sírástajték-nyálszalagok,
 bögéshabrózsacsillagok!
 A-á-ó-ő-u-ű-é-e:
 nem mászunk a földbe bele!
 Le-le-le-le-la-la-la-la:
 ez lesz a Halál halála!*

SZINÉSZ:

*Róza, Maga bolondozik:
 csillagokat ásítózik,
 szájacskája csillagot köp!
 Maga Édes Angyal-Ördög!
 Csillagot fúj, csillagot sír,
 Magára nem várhat a sír!
 Kristálycsillagokat liheg
 Róza: Kicsi Rózsa-Gyerek,
 Tejút láng-kévéket szuszog!
 Rózácskám ne jöjjön gyalog!*

ZENÉSZ II:

*Kalapja: kék bársonyernyő,
 kalapja: kék moha-ernyő,
 denevérkúp-mohafelhő,
 arca: krétaszív, meg szeplő,
 haja rózsaláng-habörvény:
 rózsaszőrharang-tűztörvény,
 piros csigafürt-szőrsisak,
 rózsafüst szoknya-habsisak,
 keble: pihés gyémánt-golyó!
 Aranyszőrös bársonygolyó,
 piheörvénykúp-gyöngygolyó!
 Jaj, mit mondtam, pardon, á, ó!
 Bocsánat, bocsánat, bocsá-
 nat: elbújok a föld alá!
 Űrbe-ugrok szégyenemben!*

AZ ARANYSZEPLŐS LEVELIBÉKA:

*Az Úr ugrál a szivemben,
minden Dolog-Egyetemmel,
minden Legyen-Nem-Legyennel,
minden térponttal, tüzponttal,
mindenféle anyagponttal,
üres térrel, tér-üressel,
minden pont-anyagszigettel,
csillagköddel és halmazsal,
Ős-spirál Nem-Ugyanazzal,
a Nem-Is-Ugyanakkorral,
émelyegve öslét-porral.
Ugrál, mint a boldog gyermek,
kit szülője sose ver meg!
Karikám Szaturnusz-gyűrű:
a köd-tűzrettenet sűrű,
ugrókötelem a Tejút:
a gyémántporszalag-lázút,
a gyémántkő-őspont-spárga,
azt ugrálom karikázva,
úgy ugrálok a Semmiben,
ugrálgatok a Zord Űrben,
mint a mászis-copflis gyermek,
meg akit sohase vernek,
ugrálgatok a halálban,
mint csontvázak Halál-Bálban,
mint törpe ős-koporsóban,
haldokló katonák: hóban,
vánszorgók a havazásban:
halál-visszavomulásban,
fehérek a Fehér Lángban,
Tél-Kéve Kaszabolásban,
fehér fehérben fehérén,
Szőrös Betűk: Csont-Beszédben,
ugrálgatok a pont-űrben,
mint manó óriás-fejben:
az anyagpont-gömbkásában,
mint egy óriás hajában,
óriás hajszáltövek közt,
tetű-serke-buborék közt,
ugrálgatok mint a gyermek,
akit meztelenül vernek,
meztelenek meztelenül,
pucér-dögszemérmetlenül,
úgy ugrálok, mint a gyermek
akit kegyetlenül vernek:
bottal, ustorral, kötéllel,
Istent-leszaró beszéddel,
verik sirva és röhögve,*

a gyerekekben egymást ölvé,
 verik bütykös nagy kezekkel,
 átkot-okádó szemekkel,
 rúgják lábbal és köpéssel,
 vihogva a büntetéssel,
 nem-tudják-mért-büntetéssel,
 nem-kérdik-mit-büntetéssel,
 akit apja ver, meg anyja,
 részeg apja, kurva anyja,
 részeg nagy káromkodással,
 szőrös nagy pucérkodással,
 bomlott és kócos hajakkal,
 okádott téboly-szavakkal,
 ugráló emlős-csöcsökkel,
 burjános ágyékszörökkel,
 dagadt rúddal, vér-vágással,
 szörtüskés csődör-tojással,
 a fekete combtő-ponttal,
 abból a pont-durranattal,
 a kölyköt halálnak adva,
 a csöppet földbe tagadva,
 nem-akarva-is-akarva,
 akarva-is-nem-akarva:
 szépen, hogy az megdögöljön,
 ne sirjon, ne szüljön, öljön!,
 hogy ne legyen, ha már meglett!
 Keresse meg a Kegyelmet!
 Ugrálok Isten Szívében,
 mint szűz parasztlányok-vérben
 gőgös Báthory Erzsébet.
 Tűzben fürdöm a szépséget!
 Tűz-Kehely Ős-Aortában
 ugrálok, mint véres kádban,
 mint egy kád jobbágylány-vérben
 ugrált Erzsébet tehéren:
 fröcsögve a véres habban,
 az enyves szűzlány-maszatban!
 S lett vércsipkés, vérszalagos,
 vérpötty-virág, vércsikajos!
 S úgy állt a ráragadt vérben:
 mint lángoló piros ingben.
 Arca, csöcse, ágyékszőre
 nagy piros harangba nőve,
 állt Erzsébet meztelenül:
 vér-harangban kegyetlenül,
 villogva, nevetve, sirva,
 magát vérrel teleírva!
 Bolygók-ködgyűrűt ugrálok
 át, hogy lángolva ég lábom.
 Piros csillag-koszorúban

ugrálok, mint béka kútban!
 Ugrálok lihegve, lágyan:
 ég a húsom, ég a hátam,
 ég a szívem, ég a csontom,
 lélegzetem ég ha mondom,
 hajam, szőröm, ég beszédem,
 tüzeimet ugrálva égem,
 úr-szövevényben ugrálok,
 s égetnek a majom-hálók,
 az Őspontgömb-rácsketrec ég
 köröttem, mint tűzbuborék!

*

SZÍNÉSZNŐ IV:

Agyékom hívja! Örület:
 a Nem-Szabad, a Nem-Lehet!
 Koporsóm kéri! Rámdagad:
 a Nem-Lehet, a Nem-Szabad!
 Szórtfödelű tűzkoporsóm
 jajgat, rózsaszírom-ajtóm
 lüktet, örvénylik! Örület:
 hogy nem szabad, hogy nem lehet!

AZ ARANYSZEPLŐS LEVELIBÉKA:

Én a Csöndre rákiáltok!
 A Halálra rákiáltok!
 A Nem-Létre rákiáltok:
 amiből a Csönd szívárogo,
 mint Halál-Köd a Dolgokból:
 az Isten-Akaratokból.
 Én a Csöndre rákiáltok,
 a Halálra rákiáltok,
 rákiáltok Égő Szívvel:
 a Szent Kristály-Gyémánt CÉ-vel!
 Kis szívemmel rákiáltok:
 kotródj ködbe Csontváz-Átok!
 Mert a Halál a Hatalmam,
 van szívem: Halál-Hatalmam!
 Akire rászólok: meghal,
 akire ránézek: meghal,
 akire mutatok: meghal,
 akire érintek: meghal!
 Mert ha én szólok: halál lesz,
 meghal, akit szívem elveszt.
 Mondom kire, halj meg!: meghal!
 Szívem akit megüt: meghal!
 Hal halál-nem-akarattal,
 meghal halál-öntudattal,

öntudatlan dög-halállal,
 halál halál-akarással!
 De akire mondom, kelj fel:
 föltámad Jézusi hittel!
 Kijön Jézus-Lángolással
 megküzdve a Rothadással,
 megküzdve az Elmúlással,
 a Csodás-És-Nem-Csodással,
 kijön arany-ragyogással
 a Dög-Csöndből, Nem-Múlással!
 Akire mutatok: föltör
 csontváz-csönddel a Csönd-Földből,
 s ráforr hús, szőr, nemzőszeru, orr,
 a belső-szeru csontvázba-forr,
 agy, izom, inak, mirigyek,
 lüktetnek erek, idegek
 a Csöndből-Föltámadásban,
 az Altalam-Nem-Múlásban!
 Meghal: akit én akarok,
 s föltámad: kiben akarok!
 Mert ha én szólok: halál lesz,
 de ha én szólok: élet lesz!
 Ha kis rózsácska-szívemmel,
 rózsaszepplős ujjhegyemmel:
 rózsza-felkiáltójellel,
 a rózsaköd Ujj-Igennel
 a Lét Foszló Dolgaira
 rábökök: Íme a Csoda:
 megélednek mind a Dolgok,
 Jelenségek, Hit-Halálok,
 s kapnak újra Égő Testet,
 akik a Létből Kiestek,
 akik a Létből Kihulltak,
 mint keretből üveg-ablak,
 mint emlékezetből a vak
 múltak, pusztítás-dögszavak,
 átkok, jajok, örületek!
 Amire mutatok: lebeg
 ragyogván a Létezésben,
 mint gally a Duna vizében,
 ha nap süti: aranycsokor,
 égő Arany-Krisztus Szobor!
 Ha megbököm MAGAS CÉ-vel,
 rózsatűz ujjbögyöcskémmel,
 mint szerelmem szívét este
 veriték-mellére esve,
 verejték-gyöngyingre hullva,
 mint égő üvegharangra:
 a Nem-Létet, mind a Dolgok
 Jézus-Föltámadnak, s boldog

*lángolással újra élnek
a Már-Nem-Halál-Szegények,
csillagok, terek, növények,
fehér és feketeségek,
örök, csöndek, ürességek,
tömbök, tárgyak, jelek, fények,
anyagok és állapotok,
szövetségek, léthalmazok,
koordináták és függvények,
absztrakt vonal-szövevények,
kúsza gomoly-harmóniák,
értelmes diszharmóniák,
s ragyognak lobogván újra
életemmel megújulva:
lesznek Örök Létezésben,
nem rohadván Feledésben,
tőlem lesznek: Halhatatlan!
Van mert Halálon: Hatalmam.
S a Magas CÉ: az Egyetlen
Bizonyosság! ERRE LETTEM!
Én a Csöndre rákiáltok,
a szívemmel rákiáltok,
Múlandóságra kiáltok,
az Elmúlásra kiáltok,
Ős-Homályra rákiáltok,
a Nem-Létre rákiáltok,
szép szívemmel rákiáltok,
tűz-hitemmel rákiáltok:
örömmel rákiáltok:
kotródj a Semmibe: Átok,
rühesedj a Rühességbe,
fekete Feketeségbe,
fehér az Östehérségbe,
menzesz-vér az ősvérzésbe
és kiáltozásom átfog,
mint halandó Élet-Pántok
szivárványos hang-övével,
szívem-veri gyönyörével
Minden Csöndet, s szétfoszlatja
rühét, csöndjét fölосzlatja,
s föltámadnak a hangokban
a Lét-Hangok, mert hatalmam
van a Halálon a Dalban!
Mert a Halál: hatalmamban!*

Az ifjúság városában

A Dunai Vasmű oszlopos, valamiféle monumentalitást jelképező bejárata fölött fakul a freskó, amely a húsz-huszonöt évvel ezelőtti kornak megfelelően kék szerelőruhás munkásokat, kalapácsos embereket, traktoristákat, gabonakévés, szőke parasztlányokat, körzós mérnököket ábrázol.

Nézegetem az első dunaújvárosi újságot, a Dunai Vasmű Építőjét. Az első számból, amely 1950. december 21-én jelent meg, állítólag egyetlen példány maradt. A cikkek ma már nyilván nem hatnak a régi erővel és komolysággal, sőt helyenként mosolyt keltenek, de a levélírók akkori eltökéltségéhez kétség nem férhet.

„A hetenkénti bérfizetés a kapitalizmus öröksége volt. Az értelmiségi dolgozókat elválasztotta tőlünk, fizikai dolgozóktól. Most ez a válaszfal ledőlt. A mi bérünket is havonta számolják majd el, és kéthetenként kapunk fizetést. A havi bérelszámolás újabb lépést jelent előre a fejlődésünkben...”

„Mi még csak harmadik hete vagyunk Pentelén, de már most is tudjuk, hogy milyen jelentőségű békemű építői vagyunk. Az Épületanyagfuvarozó Vállalat küldött bennünket a Dunai Vasműhöz. Az első napokban megalakítottunk két munkabrigádot... A Béke-brigád és az Ifjúsági-brigád elhatározta, hogy a versenyt karácsonykor és újévkor se szünetelteti. Karácsonyra való tekintettel se maradhat abba a szállítás...”

„A politikai iskoláról szeretnék hozzatok szólni! Tudjátok, hogy harmincegven jelentkezünk alapfokú politikai iskolára és a legutóbbi szeminárium előadásán csak heten jelentünk meg. Hozzatok szövegeket, akik nem jöttek el. Rést nyitottatok az ellenségnek, épülő szocializmusunk falán... Elvtársak! Mi valamennyien önként jelentkezünk az alapfokú politikai iskolára, de nem elég, hogy ígéretet tettünk...”

A lap „A Dunai Vasmű hazánk leghatalmasabb, legkorszerűbb üzemé lesz” című írása alatt Borovszky Ambrus nevét látom. Akkor a NEB vezérigazgató-helyettese volt, ma a Dunai Vasmű vezérigazgatója.

A legendás hírű Borovszky Ambrus...

Az íróasztal és környéke szimbóluma is lehet annak a változásnak, ami a bejárati freskó festése óta történt. Az íróasztal egy modern lakás társalgási asztala is lehetne. Kényelmes, a szemnek kellemes, élénk színű fotelok veszik körül, teljes körben. Balról a telefonok. A nyitott, téli ablakkal szemben, a falnál valami állványszerűsége egy kompozíció fénylik. Bronzvörösen fénylik, belőle a keményen sötétlő, ércszerű domborzatok sejtelemmel s erőt sugározva emelkednek ki. Az íróasztal és környéke nélkülöz minden hivatalosságot, azt is mondhatnám: bürokratikus hangulatot. Célszerű, kényelmes, korlát nélküli. Két ember nem az íróasztal egyik vagy a másik oldalán helyezkedik el, hanem egy asztal mellett ülnek, még akkor is, ha vitatkoznak, esetleg dörög a vezérigazgató hangja.

Zsebre dugott kézzel, lendületes iramban jár-kelek a hosszú, teremszerű

irodában. Erős arca tűnődő, kissé talán érzelmes is. A régi időben kutat, amikor senki sem tudta, hogy Borovszky Ambrus mikor alszik, és nem értették: hogyan lehet jelen mindenütt?

– Ha megpróbálok visszagondolni a húsz-huszonkét év előtti időkre – mondja –, páratlan nagy lelkesedést látok magam előtt, ami engem is, meg másokat is eltöltött. A lelkesedés, a jószándék mellett az ismeretanyag bennünk nem sok volt, de nem estünk kétségbe. Hallatlan módon bízunk abban, hogy igaz ügyet szolgálunk. Nem frázis ez...

Régi fényképet mutat, a harmincas évek második feléből. Borovszky Ambrus fiatalon, munkaruhában egy hatalmas öntvény mellett áll.

– Nézze, egy ilyen nagy öntvényt rám bíztak. Ez nagyon nagy büszkeség volt... Az én eredeti szakmám vasöntő. 1928-tól 1948-ig a hajógyárban dolgoztam. A felszabadulásig mint vasöntő, majd mint művezető. Azt szokták mondani, hogy az ember a környezetének a neveltje. Nagyon szerencsés dolognak tartom az életemben, hogy szervezett munkások között éltem. 1937-től bizalmi voltam, egészen a felszabadulásig. Ez akkor nem tartozott a szívesen vállalt funkciók közé, de én nagyon szerettem. A politikai-elméleti és az általános műveltséget gyarapító szemináriumokon sok olyan ismeretre tettem szert, amelyeket, ha nem vagyok szervezett munkás, csak a felszabadulás után tudok megszerezni. 1948-ban bekerültem a Nehézipari Központba, ahol különféle tisztségeket töltöttem be. Voltam üzemgazdasági főosztályvezető, majd a kohóipari központ vezetésével bíztak meg. Akkor ez nekem gondot okozott, mert kevés volt hozzá a szakmai ismeretem. Dolgoztam és mellette tanultam. Abban az időben az volt a nézet, hogy aki este tízkor már nem volt bent az irodájában, az nem volt rendes ember. Időközben elvégeztem a gazdasági-műszaki akadémiát, az úgynevezett Vörös Akadémiát. Feszültséggel teli évek voltak, feszítetten kellett dolgozni is, tanulni is. Nem volt egyszerű, az biztos. Aztán elkezdődött a vasmű építése. Amikor engem behívtak, és közölték velem, hogy Magyarországon épül egy kohászati kombinát, meg egy város mellette, és ennek a munkának én leszek az egyik vezetője, tulajdonképpen igazán el se tudtam képzelni, hogy egy ilyen beruházás mennyi gonddal és problémával jár. Szerencsére, az akkori főnököm, Sebestyén János, magas műveltségű mérnökember volt, akitől én nagyon sokat tanultam. Sokat segített. A későbbi munkámnak, eredményeimnek az alapja, hogy olyan főnököm volt, aki átsegített a kezdeti nehézségeken. Ő Pesten volt, én pedig itt a helyszínen, az akkori Dunapentelén...

Akkori emlék.

Az útkereszteződés előtt, a Radar felőli kapu közelében, míg a bekötés tartott, hetekig állt egy leány. Egész nap hunyorgott a napfényben, izzadt s veszekedett a tolakodó legényekkel, zúgott a feje a zajtól, egyszer a sárga zászlót, egyszer a pirosat emelte a magasba. A sofőrök, ha jókedvük volt, az előkelő hölgyeknek kijáró mozdulattal köszönték meg a jelzőlálynak a szabad utat, máskor meg rondaságokat kiabáltak neki.

Hová lett azóta az a lány? Hol vannak a fiúk, akik a napi tizenkétórás munka után a szállásépületek között végkimerülésig tartó magasugró-versenyeket rendeztek. A léctartókat ácsbakok, a lécet malteros palló helyettesítette, a magasság emelése pedig versenyszerűnek éppen nem mondható módszerrel: egy-egy téglát alátétellel történt. Hova tűntek a villanyoszlopokról a hangszórók? Késő estig harsogtak a ma már nevetséges slágereket... Hová tűnt a nagy hodály, a Késdobáló, ahol tanácsos volt a korsó sört azonnal le-

hajtani, mert könnyen elemelték az ember elől, és szerencsés esetben is csak pofonok árán lehetett visszaszerezni... Mi lett Göndörrel, Csöpivel és a többi félelmetes hírű vagánnyal? A Késdobáló helyén most autóbusz-pályaudvar van. Innen egy pillantás a víztoronyra. Láttam hajdan, amikor a brigádvezető az állványokba kapaszkodva kitűzte az épülő víztorony tetejére a zászlót... A Radarból, az egykori felvonulási épületekből nem sok maradt meg. A többi néhány évvel ezelőtt maga alá temette a megcsúszott löszfal. Több száz-ezer köbméter föld alatt pihennek a szappanszagú női szállások. Esténként micsoda társasági élet folyt az épületek mögött!...

Egykor fogalom volt Dunapentele, majd későbbi nevén Sztálinváros. Az első időkben húszezer építőmunkás, szerelő, kubikos, segédmunkás dolgozott itt. Az egész ország Dunapentelére figyelt, az első szocialista város építésére. A dunapentelei megrendeléseket „zöld úton” kezelték. Vasárnap reggelenként az irányvonatok ezrével hozták Budapestről és a közeli városokból a vasárnapi munkásokat. Jöttek DISZ-megbízólevéllel a városi és a falusi fiatalok, jöttek a híres brigádok: a Horváth, a Bertók, a Kardos, a Filip, a Sztipkovics... És jöttek mások is. A hajdani arisztokraták, földbirtokosok, jöttek a csavargók is, a verekedők, a zavarosban halászók. A szélsőségek tükörképe volt az akkori Dunapentele, jelképe mégis a magasban, egyetlen szál kötélén dolgozó kőműves volt, aki nem törődve a halálos mélységgel, meszelte a siló falát.

– Nem voltunk elkényeztetve – mosolyog Borovszky Ambrus. – Ez a pen-telei fennsík lösztalaj, esőben nagyon rosszul viselkedik. Eső pedig sok volt akkor, ősszel is, tavasszal is. Emlékszem, eleinte rengeteg lovaskordé dolgozott itt, de még ezek is csak nehezen mozogtak a latyakban, feneketlen sárban. Sokszor kilátástalannak látszott a helyzet. Ha az ember körülnézett, és amerre nézett, mindenütt a sárban elsüllyedt teherautókat és lovaskordékat látott. Mégis minden napnak, minden hétnak volt valami célkitűzése: egy csatorna, egy ház, egy üzem. Ezekben az örökös célkitűzésekben el is feledkeztünk arról, hogy milyen körülmények között dolgozunk. Vezetők, munkások, mind felvonulási épületekben, befejezetlen lakásokban laktunk... Országos mozgósítás történt a vasmű érdekében. Az egész ország területéről jöttek ide a szakmunkások, segédmunkások, mérnökök, technikusok... Egy év múlva aztán felépült a város első utcája. Május elsején avattuk, és ebből az alkalomból Május 1. utcának kereszteltük el. Ma is ez a neve. Még abban az évben, 1951-ben, november 7-re kitűztük az első üzemek avatását. Az öntödét, a forgácsolót, és a vasszerkezeti üzemet... Életem egyik legnagyobb élménye volt, amikor a vasmű öntődei kupoló kemencéjében megjelent az első folyékony vas. Elterveztem, hogy november ötödikén este szépen, amikor mindenki hazamegy, én begyűjtöm azt a kályhát, és csinálók egy öntést, hogy zavar ne legyen a hivatalos ünnepségen. Öntő az eredeti szakmám, említettem már. Nem akartam feltűnést kelteni. Szürkület után munkához láttunk. Igen ám, de a kupoló kéménye fölött megjelentek a szikrák, és az emberek fölfigyeltek a szokatlan jelenségre. Úgy, hogy mire a vas elkezdett folyni, az öntőde megtelt építőmunkásokkal, akiknek a többsége életében folyékony vasat még nem látott. A vas szikrázott, ők meg elkezdtek tapsolni. Szinte véget nem ért a taps. Ez nekem nagyon emlékezetes maradt... November hetedikén aztán megvolt a hivatalos ünnepség is. Nekem kellett kinyitni a csapoló nyílást, és hivatalosan is megjelent a folyékony vas. Az ünnepi szónok Farkas Mihály volt. A napokban előkerült egy akkori fénykép. Ott állt Farkas Mihály, Vas Zoltán, én meg mellettük.

Fölnevet.

– Legalább húsz kilóval könnyebb voltam, mint most.

Az öntés történetét ismerem, két vagy három évvel ezelőtt elmondta már. Úgy tűnhetne föl, hogy egyetlen nagy élményt ismételt. Pedig lehetséges, hogy kimagaslóan ez volt a legnagyobb élmény az életében: az egykori öntőmunkás annak a vasműnek az öntödéjében csapolja az első vasat, amit az ő vezetésével építettek, aminek jóformán minden téglájához, minden szál csövéhez és minden köbméter betonjához személyes köze van. De nemcsak Borovszky Ambrusban maradtak meg a régi dolgok ilyen erővel. „Betegség” ez. Nagyon sok lelkes ember dolgozott itt a hőskorban, akik a nagy munka befejeztével nem maradtak itt, de az ország különböző pontjain ma is jó érzéssel, sőt talán egy kis nosztalgiával és büszkeséggel emlékeznek vissza, hogy itt dolgoztak, és egy kicsit az ő munkájuk is benne van a városban és a vasműben. Hiúságból talán? Az elveszett évek nosztalgiája miatt? Ezek is az emberi tulajdonságok közé tartoznak.

Akik pedig itt telepedtek le, akiket Csepelről, Ózdról és máshonnan hoztak ide, és évekig nem felejtették el hangoztatni, hogy ők ózdiak, csepeliek, győriek, miskolciak – ma már törzslakók Dunaújvárosban.

Régi ember áll elém a múltból. Két vagy három éve, hogy találkoztunk. Botocska Pál, kőműves brigádvezető. Egy a hajdani sok ezer fiatal közül, akik DISZ-megbízólevéllel érkeztek Dunapentelére. Gumicsizmája az egykori förtelmes sártengert idézi fel. Azt az időt, amikor itt mindenki lajtból itta a vizet, hetenként új munkásnevek röppentek a magasba, a dicsőségtáblákra, és az elvárt munkaidő minimuma napi tizenkét óra volt.

A sovány arc megöregedett. Gyorsan élő munkásarc, rajta a szél és a fagy nyoma, és egy kis elégedettség, vagy inkább nyugalom, mintha azt mondta volna: a várható bekövetkezett, szép lakásom van, az öt gyerek rendben felnőtt, tanulhattak...

– Emlékszik a Késdobálóra?

– Hogyne, megszúrtak ott egy pár embert. Pofon is csattogott... De napközben aztán ment ám a munka. Dolgozni kellett. Egy nap alatt hét-nyolc köbméter falat felhúztunk. A sztahanovista szint száznolcva százalék volt, aki ezt nem teljesítette, azt nem is nézték szakmunkásnak. Az én brigádom egyenletesen dolgozott, kétszázhusz százalék körül.

– Voltak háromezer százalékok is.

– Előfordult, de ez olyan, hogy mi egyszer a hármaskonyhánál hetvenkét órát dolgoztunk egyhuzamban. Mondhatom magának, hogy borzasztó körülmények között, de nem volt más választás, mert az épületet át kellett adni a szerelőknek.

Botocska Pál 1950 novemberében, huszonhárom éves korában érkezett Dunapentelére, huszonhét kőműves szaktársával Nagykőrösről. Napokon át zuhogott az eső, a felvonulási épületben kaptak szállást, első munkahelyük a mai öntödénél volt. A régi nagykőrösiek közül ma már egy sincs Dunaújvárosban. Huszonhatan az első három hónap után elmentek, a huszonhetedik pedig tíz év után telepedett haza. Botocska maradt.

– Nekem tetszett itt. Nem láttam még ilyen nagy építkezést. Először én se nagyon akartam maradni, de a feleségem eljött, és azt mondta, hogy ő már innen vissza se megy. Néha elgondolom, kevés ember éri meg, hogy egy város születésénél ott legyen. Ritkaság ez...

A régi emberek húsz-huszonnégy éve idehozták magukkal a fiatalságukat.

A legtisztább érzések hajtóereje feszült bennük. S aztán egyszercsak, amikor már beleszoktak a mostoha állapotokba, elkezdődött az átalakulás, a várossá szerveződés, ami nemcsak házakból állt, nemcsak abból, hogy a felvonulási épületekből a kétszoba összkomfortos lakásokba költöztek át, nemcsak abból állt, hogy az új házak elöl eltűntek a kipányvázott kecskék, a fürdőszobákból a tyúkok, és már nem váltott ki ellenszenvet és nevetséget, ha valaki a szabad óráiban rendszeren felöltözött. Aki végleg itt akart maradni, annak fel kellett ébresztenie magában a rokonszenvet, a ragaszkodást az új házakért, az új formákért, és képzeletre is szükség volt, nem utolsó sorban pedig önbizalomra.

Volt egy időszak ugyanis, 1953 és 1955 között...

Borovszky Ambrus ha egy percre is, de ennyi idő után is gondterheltnek látszik. A mindig tettekre kész ember türelmetlenségébe komorság vegyül.

– 1953-ban jött az a bizonyos és ismeretes Nagy Imre-féle politika, mely ezt a szép munkát itt gyakorlatilag leállította. Ez aztán sokunkban, akik mindent feltettek arra, hogy csinálnak valamit, rossz érzéseket szült. Képzeld el: egyszercsak azt kellett hallani, hogy erre nincs szükség. Ráadásul volt egy időszak, amikor a vasművet úgy emlegették, mint valami szükségtelen rosszat. Sokáig uralkodott a közvélemény egy részében az a nézet, hogy jobban élnénk, ha nem volna a vasmű. Azonban a Dunai Vasmű nélkül ma már nehéz volna elképzelni a magyar ipart. Az egész feldolgozó iparban, a hajógyártástól a hűtőgép gyártásáig, a Dunai Vasmű terméke megtalálható. Akik kételkednek az eredményekben, azoknak azt tudom mondani, hogy a vasmű 1952-től hosszú éveken át valóban csak tartozott az államnak, de 1960-tól 1969 végéig visszafizette a kamattal együtt, amit az állam ide befektetett. A vasmű teljesen kielégíti a hazai ipar szükségleteit, s a szocialista országokon kívül a Dunai Vasmű termékeit huszonnyolc tőkes országba exportálják. 1973-ban több mint negyvenmillió dollárt hoztunk be...

Tizenháromezer ember dolgozik a vasműben. Az alapanyag: a lemezgyártáson kívül évente negyvenezer tonna spirálisan hegesztett csövet gyártanak a földgázprogramhoz, a távfűtő- és olajvezetékekhez. A vasmű termékei nélkülözhetetlenek a kultúrált gépgyártásban, számos terméket gyárt a járműprogram és a mezőgépipar részére. A központi fűtéshez évi egymillió négyzetméter fűtőfelületű, lemezből készült radiátort gyártanak. Ennek hiányában a nagyon drága, öntöttvas radiátort kellene használni. A vasmű termékeit egyébként a nyugati országokból kellene beszerezni.

Írás közben veszem észre, hogy magam is mentegetni kezdem a Dunai Vasművet.

Miért vajon?

Rászorul a mentegetésre?

Ki előtt kell mentegetni?

„Leltárt” készítek. Maga a Dunai Vasmű. A papírgyár. A textilipari üzem. Más üzemek. A főiskola. A középiskolák. A tizenkétezer lakás, azaz ötvenezer lakos. Művelődési házak. Mozik. Éttermek. Szálloda. Kiállítótermek. Uszoda. Műjégpálya...

Úgy mondják: az ifjúság városa ez, hiszen a korátlag harminc év körül van, inkább alatta, mint fölötte. Az évi születésekből nyolc nagy óvoda telne meg. „Panaszkodnak”, hogy a városnak nincsenek hagyományai. Teljesen érthető. Milyen tradíciók legyenek egy olyan városban, amelynek első, anyakönyvileg bejegyzett szülöttje 1971-ben házasodott meg?

A legendás hírű munkásokból azóta családos emberek, apák lettek, talán már nagyapák is. Az L. Szász Antalok, Szabó Mihályok, az egykori kubikosok, kőművesek ma osztályvezetők, olvasztárok, vállalati igazgatók. Aki tizenöt éve itt él, még jól emlékszik arra, hogy melyik épület helyén mi volt. Milyen fa, s a földnek milyen volt a horpadása? A fünek milyen volt ott a selyme? Az óvodák udvarai azóta megteltek mászókkal, hengerekkel, játékokkal. A város lakói minden tavasszal nagytakarítást rendeznek: egy napig mindenki az utcákon és a köztereken takarít.

Utólag, az írás végéhez közeledve veszem csak észre, hogy mily kevésbé szól ez az Állami Díjas Borovszky Ambrusról, de sokkal inkább a városról és a vasműről. Azt hiszem, ennek a körülménynek ő maga örül a legjobban. Dinamikus ember, s mint ilyen, mindig a célokra összpontosít. Újabb és újabb tervek feszítik. Állandóan tervez, a jövő generációk sorsa izgatja. Az ilyen emberek szörnyen boldogtalanok, ha ilyen vagy olyan okból nyugdíjba kell menniük, „menet közben” pedig nincs idejük ahhoz, hogy igazán boldogok legyenek. Borovszky Ambrus irodájában, mint említettem, van egy kompozíció. Fénylik a bronz vöröse, benne a keményen sötétlő, ércszerű domborzatok. Két vagy három évvel ezelőtt megkérdeztem tőle: mi ez?

– Nem szabad megmagyarázni – válaszolta komolyan. – Elég csak annyi, hogy a föld mélyének a kincsei. A kincsek feltárása . . .

Dunapentele–Sztálinváros–Dunaújváros huszonöt éve azoknak a kincseknek a feltárása volt, ami az emberek többségében bent rejlik. A munka itt, tizezrek számára éveken át tartó kincsfeltárás volt. Sok ezer ember derék munkája, megszállott politikai munkások és építésvezetők álmatlansága, lelkesültség és fogcsikorgató csakazértis.

Nem értem, miért kellene utólag hallgatni róluk, vagy restellkedni miattuk?

Környék

(P. és M.)

(A töltés oldalán nincs semmiféle bódé!)

- Mi van?
- Ott állt előtte. Kérdő arccal.
- Semmi - bámulta a plafont. Nagy elmélyültséggel.
- Csak fekszel ott! Mint egy hulla - a lány elfordult, a fal mentén egymásra rakott könyvek között turkált.
- A fiú nézte a lány hátát. Aztán komoly műgonddal az orrát piszkálta. Majd nagysokára:
- Pocsékul vagyok.
- A lány odajött. Leült az ágy szélére. Türelmesen:
- Fáj valamid?
- A fiú erre nem tudott mit mondani. Feltápáskodott, az ablakhoz ment. Kinyitotta.
- Esik? - kérdezte a lány.
- Nem - rázta a fejét. Bámult kifelé, a szeszínű égre.
- Mint egy esernyő. Nagy, szürke esernyő, kinyitva. A város fölött.
- Talán odafönt már esik! - jegyezte meg a fiú.
- Hogyhogy? - a lány odajött. Kidugta a kezét az ablakon. - Nem esik - jelentette ki, fellebbezhetetlenül.
- A fiú csak nézte az eget.
- Hirtelen sissenéssel indult a zápor. Tényleg, mintha végszóra. Már ömlött. Patogott a párkányon.
- A lány behajtott a ablakszárnyakat.
- Összecsukták! - dűnnyögte a fiú.
- Mit mondsz?
- Semmi - legyintett. Vissza az ágyhoz. Végigdőlt rajta. Aztán megint a plafont bámulta.
- Volt bent valami balhé? - kérdezte a lány.
- Nem.
- Reggel elkéstél?
- Nem.
- Csönd lett volna, ha nem kopog kint az eső.
- Hát akkor mi a baj? - a lány megint ott ült az ágy szélén. Ahogy a beteg mellé ülnek a kórházban. Kezébe vette a fiú fejét: - Mondjad!
- Mit?
- A lány értetlenül rázta a fejét:
- Amióta hazajöttél, olyan vagy, mint akit agyon csaptak.
- A fiú felkőnyökölt:
- Pocsékul vagyok, Em!
- De hát mi bajod van? Nyögd ki végre!
- A fiú nem nyögött ki semmit. Visszafeküdt. Ásított:
- Elállt.
- Hogyan?

- Az eső. Abbahagyta.
- Na és? - ez már eléggé türelmetlenül hangzott.
- Nincs és. Csak mondom, hogy elállt.

Csönd lett volna, de:

1. behallatszott az utca zaj,
 2. nyikordult egy nagyot az ágy, ahogy a fiú a fal felé fordult,
 3. ajtócsapódás, kulcszörgés érkezett a bejárat felől.
- Hazajött! - mondta a lány.
 - Remek.
 - Ne kezd már megint! - csattant föl a lány.
 - Hát... - sóhajtott -, nem kezdem.
 - Ne is folytasd!
 - Jó.

A hallgatást kopogás vágta szét.

- Bejöhetek?

A lány felugrott, végigsimitotta a szoknyáját. Nagyot rántott a fiú vállán:

- Kelj föl! - sziszegte.

A fiú felült.

- Tessék! - kiáltotta ki a lány.

A főbérő - ősz hajú, magas férfi -, selyempongyolában. Jött be, ünnepélyes léptekkel. Krákogott:

- Jónapot kívánok. Csak egy pillanatra zavarnék, kérném.
- Foglaljon helyet.

A férfi kis habozás után leereszkedett az egyetlen székre, a kerek asztal mellé.

A lány meg a fiú vele szemben, az ágy szélén. Mintha vonaton, egy jobb kupéban, úgy ültek ott.

- Látom már berendezkedtek! - mondta a férfi.

- Igen. Csak még a könyveket kell felrakni a polcra - mondta neki a lány. - Az imént jöttünk haza.

- Tegnap, kérném, nem adódott alkalom egy kis beszélgetésre! - dült hátra a férfi. A kezét maga elé emelte, ujjait egymásnak támasztotta. Őt ujjpár. Időnként néhány centit távolodnak egymástól, hogy aztán újra összeboruljanak. - Éppen csak a megállapodásra került sor - folytatta a férfi. - A feltételek közlésére.

- Havi nyolcszáz forint, konyha- és fürdőszobahasználat naponta kétszer! - darálta a lány.

- Nos, igen - mosolygott a férfi. Két fémfoga elővillant. - Hiszen megállapodtunk!

- Meg - bólogatott a fiú.

- Remélem, ki fogunk jönni egymással. Az előző bérlőkkel semmi baj nem volt, apróbb átmeneti döccenőket leszámítva, ideális viszony alakult ki közöttünk. Hát igen - elmélázott egy pillanatra. Aztán hirtelen: - Önöket kérném, Feri bácsi ajánlotta, és én adok az ő értékítéletére. Tíz éve ismerem! - emelte fel a mutatóujját. - Tíz év nagy idő!

- Hát igen! - mondta a lány, majdnem ugyanolyan hangsúllyal, mint az előbb a férfi.

- Hogyan telt az első éjszaka? Remélem, nincsen panaszuk az ágy minőségét illetően?

- Nincs panaszunk - közölte vele a fiú.

- Mert kérném, az előző bérlők kifogásolták, hogy túlzottan nyikorog. De én leszögeztem, hogy minden ágy nyikorog, ha az ember forgolódik rajta. Mire ők - a férfi egészen tűzbe jött - elismerték hogy igazam van, ám megjegyezték, hogy néhány rugó is eltörhetett benne, mert göröngyös.

- Göröngyös - ismételte a fiú gépiesen.

- Erre én - emelkedett ki a székből a férfi - szabad kezet adtam nekik a meg-

csináltatás tekintetében, természetesen a saját költségükre. Három évig laktak itt kérem, de az ágy javíttatására nem került sor! – ezt már úgy mondta, mint egy hazafias költemény utolsó sorait. – Tehát mégsem nyikorog annyira! Mégsem göröngyös olyan nagyon! – szemrehányó arccal magasodott föléjük. Aztán visszasimult a székbe, átrendezte vonásait. Érdeklődő hangon: – Miért jöttek el az előző helyükről? – az ujjak egymásnak támaszkodtak.

A fiú a férfi kezét nézte.

– Mert férjhez ment a házi néni lánya – mondta a lány. – Kellett a szoba.

– Hát igen, igen, előbb-utóbb családot alapítanak a fiatalok! – heherészett a férfi. – Az én lányom is férjnél van. Svájcban!

– Svájcban? – a lány is a férfi ujjhegyeit bámulta. Milyen fényes a körme! Tisztára mintha szidolozná.

– Zürichben! Igen – elérzékenyülten himbálta a fejét. – A férje jógás.

– Jógás?

– Igen, kérem, edző. De milyen jól keres ezzel! Nyolcszobás villájuk van. Majd megmutatom a képeket.

– Már láttuk – mondta a fiú. – Az előszobában.

– Ami ott kint lóg, az csak a gyengébbje, kérem. A sikerültebbeket a komódban őrzöm. Őő... szóval férjhez ment?

– Kicsoda?

– Hát az előző főbérőjük lánya!

– Férjhez ment – jelentette ki a fiú.

– Ha nem hiszi, kérdezze meg Feri bácsit! – mondta a lány.

– Említettem én egy szóval is kérem, hogy nem hiszem? – enyhe felháborodással csóválta a fejét. – Csak egyetlen szóval is?

Hallgattak.

– Előreláthatólag mennyi ideig szándékoznak bérelni a szobát? – kérdezte a férfi, és az ujjai pillanatra sem hagyták abba a lappogtatást.

– Hát... – a lány habozott.

– Arra a négy hónapra biztosan! – mondta a fiú.

– De hiszen mindenütt így szokás! – emelkedett a szék fölé tíz centire a férfi. – Négy havi bért egy összegben, a beköltözés napján! – skandálta. Mintha valami sokszorosított házirend első paragrafusát közölte volna velük. – De ha kérem, ez önöknek zsenánt! – széttárta a karját. – Egy szóval sem mondták, hogy nem stimmel! Én kérem, esetlegesen hajlandó lettem volna... hajlandó lettem volna a tárgyalásra...

– Nem zsenánt – mondta neki a fiú.

A lány dühös arccal nézett rá. Mit kezdi itt szekálni ezt az embert, akitől annyi minden függ!

Ideges szálak röpködtek a levegőben, rátekeredtek a fejekre.

– Hát akkor... – a férfi térdére csapta a kezeit, fölegyenesedett.

A lány is felállt. Aztán lassan, kedvetlenül a fiú is.

– Szeretném, ha kellemes viszony alakulna ki közöttünk! – dörmögte a férfi. Aztán ünnepélyesen: – Ha nem utasítják vissza, meghívnam önöket egy kávéra!

Nem szóltak semmit.

– Fáradjunk ki a konyhába! – mondta a férfi, és indult, vonultak át az előszobán.

– Fáradunk – dűnnyögte a fiú az orra elé, nem törődve a lány gyilkos pillantásaival.

– A kávé már készen áll, kérem, mindig főzök reggel egy komplett adagot a négyszemélyes unipresszel! – mondta a férfi, akár egy konferanszié. – Csupán a felmelegítés van hátra.

Meggyújtotta a gázt, rátette az alumínium kávéskannát.

– Szolgálhatok kérem a kávéhoz kondenz tejfel, ha óhajtják. Svájci! – mutatta nekik a színes pléhdobozt.

– Én köszönöm, nem kérek! – mondta a lány.

– És ön, kedves... hogyan is szólítsam?

– Péter – vetette oda a fiú. – Nem kérek én se.

Sisteregni kezdett a kávé. A férfi a kockás konyharuhát kettőbe hajtotta, úgy fogta meg a kanna fülét. Szakavatott, kissé nőies mozdulatokkal szétöntötte a három findzába a fekete lét.

Csörömpölve táncoltak a kávéskanalak.

– Kiállhatatlan vagy! – mondta a lány. – Hallod?

Nincs válasz. A fiú a fal felé fordulva hevert, mint történetünk kezdete óta már többször is.

– Pé! Figyelsz rám? – emelte fel a hangját a lány.

– Figyelek – bökte ki a fiú.

A lány, mint egy kérdőjel. Az ágy szélén, hát persze hogy ott ült.

– Te! Ne csináljuk ezt – mondta szelíden a fiúnak. A vállára tette a kezét.

Most aztán igazán csend lett egy pillanatra.

– Pocsékul vagyok! – ismételte a fiú.

– Minden költözésnél kikészülsz. Összecsuklasz. Egyszerűen összecsuklasz.

A fiú erre nem mondott semmit. Csak feküdt ott összecsukolva.

– Elhagyod magad! – mondta a lány. Dühítette ez a hallgatás. Vigasztalni akarja az ember, ő meg úgy viselkedik, mint egy leszázalékolt görög félisten. – Mondj már valamit! – szölt rá. S hogy erre se kapott választ, mérgesen: – Tiszta kényeskedés, amit művelsz!

– Nem kedés! – mondta a fiú a falnak. – Nem az, Em. Tudod te is.

– Mit tudok? – tört ki a lány. – Talán én tehetek róla, hogy ebben a rohadt városban minden albréletből kiutálnak minket? Mi?

– Ne kiabálj, Em. Jó? Kihallatszik. Ne kiabálj – mondta a fiú azon a színtelen hangon, ami miatt a lány (ha eddig nem tette volna), most már egészen biztosan kiabálna, ám sejti, hogy a selyempongyolás férfi a nagyszobából hangtalan léptekkel az előszobába sietett, s ott hallgatózik.

Így sziszegő hangon – ami az adott helyzetben a dühödtt ordítás megfelelője volt, ezt jól tudták mind a ketten – folytatta:

– Ennek is úgy mutatkoztál be, olyan foghegyről beszéltél vele, mintha a sofőröd lenne!

– Em, kérlek! – mondta a fiú. – Hallgass.

– Rendben van, Pé. Rendben van.

Háromnegyed órája gubbasztottak némán, dacosan. Mindketten arra vártak: szóljon meg először a másik.

Ez a hallgatósdi gyakorta napirenden volt náluk. Általában a fiú bírta volna tovább, mégis legtöbbször ő adta fel, mert tudta: így vesztesen, ám utóveszekedés nélkül zárhatja le a csendet.

Ezért aztán alig meglepő, hogy most is a papírforma érvényesült, kis habozás után a fiú bedobta a törülközőt:

– Békülési indítványt terjesztek elő.

A lány hallgatott.

– Adj egy puszit! – nyújtotta az arcát a fiú.

Ebből aztán csókolódzás lett, mert végül is nagyon szerették egymást.

A lány odafeküdt mellé. Simogatta az arcát:

– Pé!

– Tessék.

– Még mindig olyan állott a kedved?

– Hát...

– Gyere velem! – mondta hirtelen a lány. És felült.

– Hová?

– Bebusozunk a belvárosba, és aztán... ott aztán...

- Ott aztán?
- Megvacsorázunk valami jó helyen!
- Száz – mondta erre a fiú.
- Hogyan?
- Ennyibe kerül. Egy jó helyen.
- Utána beülünk a TRUL-ba, zene tánc, konyak...
- Háromszáz.
- ...hajnalig mulatunk, zárásig maradunk! – szavalta a lány.
- Száz. Taxira.
- De legalább jó kedved lesz! – kísérletezett a lány.
- Végösszeg: ötszáz – a fiú, akár egy blokkoló automata.
- Ne légy már olyan ünneprontó!
- Ünneprontó van?
- Hát... – a lány nem tudta, mit válaszoljon. – Mégis csak új helyre költözünk... mátol itt fogunk lakni!
- Itt – mondta a fiú.
- És lehet menni olcsóbb vendéglőbe is!
- Lehet.
- Annyi pénzünk azért még van! – kiáltotta a lány.
- Nincs – mondta a fiú. – Hatszáz forint – mutatta. – Ez minden. Pedig még csak huszadika van.
- De volt egy kis dugi...
- Volt! – vágta el a fiú. – Elfelejtetted, hogy háromezerkétszázat fizettünk ennek a majomnak. Négy hónapra előre. Meg a tehertaxi, meg a borraavaló, csak számítsd ki. Hallgattak.
- Akkor legalább menjünk sétálni! – húzta a kezét a lány.
- Hagyj békén.

Sétáltak. Kézenfogva. A szembejövők fiatal szerelmespárnak nézték őket. Igazuk is volt (innen jártak a huszonötön), meg nem is (négy éve házasodtak össze).

Az a kis utca, ahol tegnap óta albérelnek, elég szerencsétlen helyen húzódik. Egyik végén vasúti sínek, a másikon gyorsforgalmi út, hallatszik a vonatok, a buszok, a teherautók zaja. Egyébként rövid; vagy tizenöt ház, mindkét oldalon, ennyi az egész.

Háromnegyed óra a belvárostól idáig.

Ballagtak a kerítések mellett. Minden harmadik udvaron kutya. A kuvaszok, pulik, korcok lógó nyelvvel kísérték őket a rácsok (deszkák, dróthálók) túlsó oldalán. Egy hatalmas fehér állat hosszan, idegesen ugatott utánuk.

- Még nem ismernek minket! – mondta a fiú.

A lány a járda külső oldalára húzódott, lehető legtávolabbra a kerítéstől. Fél a kutyáktól. Kivéve a dakszlit, de hát errefelé nincsenek dakszlik.

- Meg kell szoknunk ezt a környéket! – mondta a fiú. Szorosan fogta a lány kezét. Nem élvezte túlzottan a sétát.

Környékek!

Nyolc helyen laktak, amióta házasok. Ez lesz a kilencedik. Mindenféle utcák. Széles, egyenes utak, vékony síkatorok, elhagyott beszélgetések. Kövér egyirányú utcák, bánatos zsákutcák. Járdák! Lekoptatott, csorba kövek. Beton, kátrány, keramit. Macskakő. Mindenféle házak! Szürkére porosodott, feketére mállott falak. Gangok, belső udvarok, fő- és melléklépcsők, liftek. Szobák, ablakok! Utcára, kertre, lichthofra, folyosóra. Ágyak! Kilenc többé-kevésbé göröngyös, nyikorgó ágy. (Minden ágy nyikorog, ha az ember forgolódik rajta.)

A sarkon találtak egy közértet. Valószínűtlenül kicsi, piros téglás épület.

- Egy közért! – mondta a lány. – Most már legalább tudjuk, hol lehet vásárolni.

Közelebb mentek. A kirakatban akvárium. Tátogtak benne a levegőért kapkodó halak.

– Hentesüzlet ez, vagy mi? – ráncolta a homlokát a lány.

Beléptek. A fiú oldalt megállt, nem szerette a vásárlás apró várakozásait. Ha ilyen utakra mégis elkíserte a lányt, az ajtónál mindig félreállt. Mint egy kutya, aki magát köti oda a karikához. Tátotta a száját, bámészkodott.

– ABC profil! – jött oda a lány. A fiú összeresztette:

– Micsoda?

– ABC-profillal üzemelnek. Fűszer- csemege- és hentesáru.

– Aha – mondta a fiú.

– Legalább nem kell majd több helyen sorbaállnom!

– Az jó – mondta a fiú.

Kis szünet után a lány:

– Na! Jössz már?

Kifordultak az ajtón.

Az utca végén jártak. Ahol a vasúti sínek vonulnak, dupla sorban.

A töltés mentén elindultak. Hallgattak. Kavicsos volt az út, bántóan csikorgott a talpuk alatt.

Öreg bácsi jött arra.

– Tessék mondani – lépett oda hozzá a fiú –, merre van itt egy trafik?

A bácsi nézett rá, kerekedő szemmel, mint a süketek.

– Egy trafik! – kiáltotta a fiú. – Egy *dohánybolt!*

– Értem fiam, nem vagyok én süket! – nyikorgta a bácsi, remegő fejjel. – Dohánybolt nincs! Itt nincs!

– Nincs?

– Nincs!

Csak ezt ismételgette: „Itt nincs!” Tehervonat húzott el a belső sínen, robaja kiszorította a bácsi gyenge hangját a levegőből. De ő észre se vette, mondta a magáét. Tátogott.

– Hol vesznek cigarettát? – kérdezte a fiú, ahogy csönd lett.

– Én nem dohányzok! – jelentette ki a bácsi.

– Jó, de azért laknak erre dohányos emberek is! – a fiú kezdte elveszíteni a türelmét. – Vagy nem?

– Laknak – bólogatott a bácsi. És remegett a feje.

– Ők hol vesznek?

– Benn a városban! Itt nincs. Talán a kocsmában. Lehet hogy a kocsmában árulnak cigarettát! A pénztárnál. Dohánybolt nincs. Itt nincs!

A lány már húzta a fiú kezét, hogy induljanak. Kicsit félt ettől a lángoló szemű öregembertől.

Ahogy távolodtak, a bácsi csak bámult utánuk, reszkető fejjel.

Egyforma kertek. A házak kormosan sorakoztak bennük. A fiú elképzelte, milyen lehet itt élni. Folyton jönnek-mennek a vonatok, telefűjják füsttel a szobát.

De viszont mindig lehet integetni! – gondolta. Neki az integetés a nyaralással kapcsolódott össze.

Apjával állnak az úton, a vállalati üdülő előtt. Van is róluk így egy fénykép. Várják a vonatokat, hogy integessenek. És hogy az emberek visszaintegessenek.

Mindig leszámolták a kocsikat. Hetvenöt volt a legtöbb.

Az integető kezek! Erre emlékszik.

Itt persze csak tehervonatok járnak.

– Nincs trafik! – dünnyögte a fiú.

Már visszafelé mentek. Hosszú ideje nem szóltak egymáshoz.

Újabb szerelvény csattogott el mellettük. Rozsdabarna vagonok.

– Szar érzés! – mondta a fiú.

– Mi?

– Hogy senkit sem ismerünk. Olyanok vagyunk, mint a virág...

– Tudom! – vágott közbe élesen a lány. – Mint a virág, akinek kitépték a

gyökereit. Folyton ezt mondd! – grimaszt vágott. – Elképzeltek mint virágot! – csóválta a fejét.

Hallgattak. Aztán a fiú:

– A kaktusz is virág! Képzeld kaktusznak. Hosszú szúrós tüskékkel.

– Te! – a lány a nyakába csimpaszkodott. – Te kis dühös kaktusz!

A fiú elfordította a fejét:

– Azt hiszed, viccelek?

A lány csodálkozva nézett rá:

– Ezzel a kaktusz dologgal?

– Nem. A gyökerekkel. Szar érzés. És ezt te is tudod. Csak félsz bevallani – nagyot fújt. Majd kis szünet után: – Vándorlunk, mint a madarak... azzal a különbséggel, hogy ahonnan egyszer elköltözünk, oda már többé nem térünk vissza.

– Ezt nagyon szépen mondtad! – gúnyolódott a lány. A fiú egy erélyes kézmozdulattal elhallgattatta, és mondta tovább a magáét:

– Lassan leköptak a barátok, az ismerősök. Tudod te is!

– Ugyan! Azért mert mostanában kevesebbet járunk társaságba, hát édes istenem, nincs annyi időnk...

– Tudod te is! – mondta a fiú. – Csak ketten vagyunk.

– Ez neked *csak*? – kérdezte a lány, enyhe sértődöttséggel a hangjában.

– Csak – bólintott a fiú.

– Nem szeretsz?

– De.

– Hát mit akarsz? – tört ki a lány. – Háremet? Kommunát? Nyissak irodalmi szalont az albérletünkben? Vegyek fel társalkodónőket? Mi?

– Ne dühösködj! Nem erről van szó – mondta a fiú. – Tudod te is.

A lány hallgatott. Mert tudta.

– Talán ha gyerekünk lenne – dünnyögte a fiú. – Az esetleg elterelné a figyelmünket a...

– De hiszen te nem engeded! – kiáltotta a lány.

– Nem én! – vágta el a fiú. – A körülmények.

– Körülmények – mondta gúnyosan a lány.

– Körülmények! – most már a fiú is kiabált. – A főbérlők! A bérek! Az árak!

– Ne kiabálj – mondta a lány. Könnyes volt a szeme. – Mindig kiabálsz.

A fiú nézte, nézte, és egy szerelemből, szeretetből, szelidségből, hálából, szomorúságból összefonódott háló szorítását érezte a szíve körül. Rossz érzés volt ez is. Zsebkendőt húzott elő, megtörölte a lány arcát:

– Em, ne sírj. Bocsánatot kérek – és megcsókolta.

A lány visszacsókolt. De utána még halkán hüppögött egy kicsit.

A sírás olyan, mint egy csuklás-roham! – gondolta a fiú.

Milyen furcsa állat az ember. Ha valami baj éri, csuklani kezd (mintha mellényelte volna a falatot), és folyik a szeméből a víz (mintha náthás lenne). Náthás cigányút.

– Ideges voltam – mondta a fiú. – Tudod mennyire megvisel minden költözés. Mert olyan hülye vagyok, hogy a legromdább helyeket is megszeretem idővel. Hozzám nő.

Kézenfogva ballagtak. A fiú szorította a lány kezét:

– Ezt a környéket is meg fogom szeretni. Összebarátkozom a házakkal, a kerítésekkel, a kutyákkal...

Végtelen hosszú, lassú tehervonat dübögése kezdődött mellettük, elnyomta a fiú hangját. Marhák utaztak a kocsikban, kibámultak a rácsok mögül.

Kelepeltek a váltók.

Már az utcájuknál jártak, amikor észrevették. Ott a töltés oldalán.

– Nézd! – mutatta a fiú.

Pöttömnyi bódé, valószínűtlenül kicsi. El se hinné az ember, ha nem lenne a tetején a hosszú tábla:

Úgy volt felerősítve ez a messzire viritó kiírás, mint a vándormutatványosok bungalójára, hogy ERŐMŰVÉSZ, BÁBSZÍNHÁZ, CÉLLÖVÖLDE.

– Hogyhogy idefelé nem vettük észre? Elég feltűnő helyen van!

Közelebb mentek. Semmi kétség, ez egy dohánybolt. Ha még oly kicsi is.

– Tudtam én! – bólogatott a fiú. – Dohánybolt mindenütt van.

Álltak a bódé előtt.

– Maszek – jegyezte meg a fiú.

– Honnan tudod?

– Ide van írva – mutatta –, „TULAJDONOS: ALENKA NÉNI”.

– Fura – mondta a lány. A teljes nevet szokták kiírni.

– Hát... menjünk be.

A bódében apró pult feküdt keresztbe. Rátámaszkodva álldogált egy őszhajú néni. Füttyörészett. Aztán felnézett:

– Mi tetszik? – és már füttyült is tovább. Valami régi, kedves valcert.

A fiú és a lány hallgatta. Hosszan.

– Nos? – füttyörészte a néni.

– Mi csak... – a fiú zavarban volt – meg akartuk kérdezni...

– Micsodát? – a néni csak füttyörészett, mint egy pacsirta. Várni lehetett, hogy a következő pillanatban kirepül az ablakon. (Noha a bódének csak tenyérsnyi ablaka volt.)

– Ez tényleg trafik? – kérdezte a fiú.

– Az, az! – mondta a néni dallamosan. Füttyült tovább.

A fiú ellenállhatatlan vágyat érzett, hogy vele füttyülje a második szólamot. De aztán mégis inkább túrtóztette magát:

– Tessék mondani, mikor tetszik nyitvatartani? Már úgy értem: mettől meddig?

Mi ugyanis most költöztünk ide, és...

– Mindig! – jelentette ki a néni.

– Mindig? – a lány hitetlen arccal nézte.

– Úgy bizony! – mondta a néni hamiskás szemmel. Bólogatott. És mély átéléssel, ihletetten füttyörészett.

A fiú meg a lány kábultan hallgatta.

Nem is tudják, hogyan kerültek ki onnét. Tény az, hogy egyszerre csak ott álltak a bódé előtt. Bentről alig hallható, de határozott pacsirtaszó szűrődött ki.

– Gyere! – mondta a fiú a lánynak. Kézenfogta és indult vissza a trafik felé.

– Minek? Állj meg! – kiáltotta a lány. A fiú csak vonszolta maga után. Hátra se nézett.

– Visszajöttünk! – mondta odabent.

– Nagyon helyes! – intett neki a néni. Most énekelt, rezgő hangon: – *Minden asszony életében van egy pillanat...*

– Tirárará, tirárará! – dúdolta vele halkán a fiú. Aztán bocsánatkérően megjegyezte: – Sajnos, nem tudom a szöveget.

– Nem baj – mondta a néni.

– Pé – súgta a lány.

– Mi van?

– Miért jöttünk vissza?

– Nem érzed itt jól magad, Em?

– De.

– Hát akkor? – tárta szét a karját a fiú.

– Nna! – mondta a néni az összes strófák végén. Dörzsölgette a kezeit. – Vesznek is valamit, fiatalúr?

– Veszünk! – mondta a fiú.

– Mivel szolgálhatok?

– Cigarettaival – mondta a lány. – Mi mást vehetnénk egy dohányboltban?

– Szívert! – közölte vele a fiú.

– Téved – jelentette ki a néni büszkén. – Itt mindenféle holmi kapható. Mert ez nem dohánybolt, hanem trafik.

– Vagy úgy! Értem – mondta a fiú. De nem értette.

– Mindenféle holmi? – ráncolta a homlokát a lány.

– Tessék kérni – mondta a néni szigorúan.

– Hát akkor... – kezdte a fiú –, mondjuk... kérünk egy üveg vegytintát!

– Parancsoljon.

A pulton ott állt a lapos üveg.

– Minek nekünk vegytinta? – bökte meg a lány. A fiú nem válaszolt.

– Még egyébbel szolgálhatok?

– Egy adag molyirtót! – mondta a fiú.

– Tessék.

A pulton ott állt a zöldes flakon. A tintásüveg mellett.

– Hű! – nyögte ki a lány.

– Még egyebet? – sürgette őket a néni.

– Egy tizszer tizenötös Rembradt-reprodukciót, ofset nyomással! – jött bele a fiú.

– Parancsoljon.

A pulton a flakon és a tinta mellett ott feküdt a csillogó kép, műnyomó papíron. Tizszer tizenötös.

– Na! – mondta a néni. – Foglaljanak helyet a lócán! – kitett egy lapos flaskát az asztalra. – Igyanak pálinkát! – már töltögette a kupicákba. – Egyenek szendvicset! – nyújtotta a hatalmas fémtálcát, ki tudja, honnét húzta elő.

Tojásos, heringes, szalámis, sajtos, kaviáros...

Remekül érezték magukat. A szesz égette őket belül.

– Jó meleg van itt! – mondta a fiú. Elterpeszkedett a támlás fapadon.

– Hát persze! Fűtünk – mutatott a néni a sarokban villogó olajkályhára. Kis üvegablakán látszott, lobog benne a tűz. Halkan, megnyugtatóan duruzsolt.

– De hiszen május végén járunk!

– Mi mindig fűtünk.

– Nyáron is?

– Úgy bizony! A férjem melegszerető ember – tette hozzá magyarázólag.

A fiúról csurgott a víz. De nem volt kellemetlen. Kigombolta az inge nyakát.

A néni felnyitott a háta mögött egy kis ajtót. Sötét lyuk. Akár egy pincelejáró.

Belekiabált: – Leó!

Valahonnét távolról, visszhangosan érkezett a válasz:

– Mi van?

– Gyere át egy kicsit! – ordította a néni, teli tüdőből.

– Minek?

– Csak gyere, na! – visszament a pulthoz, ráült.

– Hová vezet ez a folyosó? – kérdezte a fiú.

– A töltésbe.

– Mi?

– Tudja, a másik oldalon is van egy trafikunk, azt a férjem vezeti. Aztán átfúrtuk a töltést, hogy könnyebben érintkezhessünk.

– Jó ötlet! – dünnyögte a fiú. – Nekem nem jutott volna eszembe.

A sötét lyukban megjelent egy apró, gömbölyű emberke:

– Hívtál Alenka, itt vagyok! – felült a pultra, megpuszilta a nénit.

Csoda, hogy elfér ebben a szűk folyosóban – gondolta a fiú. – Igaz hogy elég kicsi. Azért mégis, egy ilyen egérlyukban közlekedni! Hát... nem tudom. Persze meg lehet szokni, ezt is.

– Ejnye Leó! – hessegette el a néni. – Nem veszed észre, hogy vendégeink vannak?

– Mi csak... cigarettát akartunk venni – mondta a lány.

– Van cigarettánk bőven, mindenféle! – büszkélkedett a gömbölyű ember. –

Nézze csak! – felrántotta a pult elejét. Töméntelen adag különböző márkájú és minőségű cigaretta ömlött a padlóra, tízes kartonokban.

A fiú lehajolt, kezdte szedegetni. Olyan mozdulatokkal, mintha otthon lenne.

– Hagyja csak, fiatalúr! – mondta a néni. – Töltsél, Leó!

Ittak. Ettek. Aztán rá is gyűjtöttek, prima amerikai cigarettákra, az egyik kartonból. Családi volt a légkör.

– Önök fiatal házaspár? – kérdezte a kerek férfi, pőfékelve.

– Ahogy vesszük – mondta a fiú.

– Négy éve esküdtünk! – mondta a lány.

– Az nem idő! – jelentette ki Leó. – Mi már negyven éve élünk együtt Alenkával.

Az utolsó szóra halk csilingelés kezdődött.

– Ajjaj! – mondta Leó. – Mennem kell. További kellemes szórakozást! – és ezzel eltűnt a lyukban.

– Jött egy kliens – magyarázta a néni. – A férjem elektromos jelzőcsengőt szerelt az ajtajára.

– Lassan menni kéne! – mondta a lány. Kiegyenesítette a lábát, hogy felálljon a lócáról.

– Ugyan, hisz fiatal az idő. Maradjanak csak. Még annyi mindent lehet kapni nálunk!

– Már így is épp elég... – kezdte a lány, de a néni zavartalanul folytatta:

– Riasztópisztoly! Esernyő! Falilámpa! Na?

– Függetlenhívó – mondta a fiú.

– Tessék.

Ott hevert a pulton. A Rembrandt-reprodukción.

– Na még? – a néni kérdően nézett rájuk.

– Könyvjelző! – mondta a fiú, feltartóztatlanul.

– Vászomból vagy pedig celluloidból, színészfényképekkel?

– Celluloidból.

Egy marék könyvjelző. Claudia Cardinale, Louis de Funes, Chaplin, Pascale Petit, Belmondó, Lollobrigida. A fiú Claudiát választotta.

– Zenélő fésű! – mondta a néni. – Elemmel működő kakukkos óra! Miniatur gombfoci! Sztriptizes töltőtoll! Szivacsnyuszi. Tengerészjelvény! Csak tessék, tessék!

Közben már besötétedett. Vidáman füttyörészett a hold.

(A töltés oldalán nincs semmiféle bódé.)

Gyerünk doktor Zirzurrhoz

Amikor Bruckner Szigfrid, a kiérdemesült cirkuszi oroszlán először üvöltött föl, Vacskamati megjegyezte:

– Ijesztgetni akar bennünket.

A második ordításnál azonban már gyanakodni kezdett.

– Talán éhes – mondta.

– Lehetetlen – rázta a fejét Ló Szerafin, a kék paripa. – Tegnap kapta meg a nyugdíját és negyven kiló parizert vett magának.

– Világos, telezabálta magát – vélte Aromo, a fékezhetetlen agyvelejű nyúl. – Azért ordít, mert negyven kiló parizer nyomja belülről.

És ekkor megint fölhangzott a fájdalmas ou-au-uó. Bruckner Szigfrid ordított. Keservesen.

– Mégiscsak meg kellene néznünk – mondta csendesen Nagy Zoárd, a lépkedő fenyőfa.

– Úgy van – bólintott Mikkamakka –, megtekintjük.

Fölkerekedett az egész társaság. Elöl ment Mikkamakka és Vacskamati Mamintival, a kicsi zöld tündérrel. Utánuk Ló Szerafin, Nagy Zoárd és Aromo, legvégül pedig Szörnyeteg Lajos, a legjobb szívű behemót és Dömdödöm.

Bruckner Szifrid egy tölgyfa alatt ült, mellette érintetlenül hevert a negyven kiló parizer.

– Mi az, talán meg akarsz vendégelni bennünket? – kérdezte Vacskamati.

– Itt van – mondta síri hangon Bruckner Szigfrid –, csak egyétek meg, faljátok föl, tömjétek magatokat... Mit se törődjeteK vele, hogy a halotti toromra tartogattam.

– Mire? – érdeklődött Mikkamakka.

– A halotti toromra – mondta még síribb hangon Bruckner Szigfrid. – Én ugyanis meghalok. – Egy nagy könnycsepp jelent meg a szeme sarkában. – Vége a világ legszebb oroszlánjának. – Már sírt. – Vége a világ legrendesebb élőlényének. Csodabruckner Csodaszigfridnek. Csodanekem.

– Megcsodaőrültél? – kérdezte Mikkamakka. – Micsoda történt?

– Ou-au-uó – üvöltött Bruckner Szigfrid.

– Színészkedik – morogta Aromo –, semmi baja.

– Nem látod, hogy nem nyúlt a parizerhez – mondta neki szemrehányóan Ló Szerafin.

– És ünneplőbe öltözött – suttogeta megrendülten Szörnyeteg Lajos.

– Hogyhogy ünneplőbe? – kérdezte Mikkamakka. – Tudtommal ez az egy pepita nadrágja van.

Erre Dömdödöm Bruckner Szigfridre mutatott.

– Dömdödöm, dömdödöm – mondta élénken.

Ahá! Most vették észre. Szigfrid a piros nadrágtartóját vette föl. Mert nadrágtartóból kettő volt neki. Egy szürke és egy piros. Nagy ünnepnapokra pirosba öltözött.

– De hát ne ordíts már, mondd meg, hogy mi bajod – fordult hozzá Mikkamakka.

– A fogam – suttogta Bruckner Szigfrid –, a fogam!

Ojjé, a hideg csak úgy futkosott a hátukon. Hű, a foga!

– Nagyon fáj? – kérdezte résztvevően Aromo.

Bruckner Szigfrid rázta a fejét.

– Nem, egyáltalán nem fáj... Most – tette hozzá jelentőségteljesen. – Most még nem fáj. De majd... egy két nap múlva... au-ou-uó... én úgys meghalok. Idenézzetek!

Felhúzta az ínyét és mindannyian látták, brrr, ójaj, egy sötét foltocska a jobb felső szemfogán!

– Hát bizony ez kilyukadt – mondta borzongva Mikkamakka.

– Egy luk – bólogatott Vacskamati.

– Lik – mondta Ló Szerafin.

– Lyukacska – így Szörnyeteg Lajos.

– Likacska – toldotta meg Nagy Zoárd.

– Liki-luki – mondta bánatosan Mamint, és akkor Bruckner Szigfrid szörnyűségesen felüvöltött.

– Még egy szójáték és ütök, vágok, ölok... – itt elcsuklott a hangja – és hara... har... ha... harapok – zokogta – tudok is én már harapni... Ezzel... nézzétek...

– Döm – mondta ekkor Dömdödöm –, dödöm.

Bruckner Szigfrid felugrott és galléron ragadta.

– Szóval te is... te is gúnyolódsz! Azt monadt talán, hogy lyuk? He? Vagy lik? Luk? Likacska? Lyukacska? He? Vagy liki-luki? Mi?

– Dödöm dömdödöm – rázta a fejét ijedt arccal Dömdödöm.

Látszott, azt magyarázza, hogy dehogyis ilyesmiket mondott. Sőt, ellenkezőleg!

– Azért mondom! – engedte el Bruckner Szigfrid s azonnyomban sírva is fakadt. – Jaj, de sajnálom, jaj de szánom, jaj, de siratom szegényt.

– Kicsodát? – kérdezte gyanakodva Aromo.

– Kicsodát! Kicsodát! Hát kinek lyukadt ki itt a foga? Ki van itt halálra ítélve? Kicsoda? – s nehogy kétsége legyen bárkinek is, megdöngette a mellét.

– Magamat! Magamat szánom, siratom, sajnálom.

Aromonak elege volt már a nagy siránkozásból. Lebiggyesztette a száját.

– Inkább a fogmosást gyakoroltad volna annak idején. Most nem kellene siránkoznod.

– Azt állítod, hogy sohasem mosok fogat? – pattant fel Bruckner Szigfrid.

– Azt – mondta Aromo.

Bruckner Szigfrid lehajtotta a fejét.

– Hát ez igaz. Ez igaz, Aromo, bevallom. De az nagyon csúnya rágalom volt, hogy annak idején se mostam fogat. Mert annak idején igenis mostam.

– Ezt nem értem – akadékoskodott Vacskamati. – Elismered, hogy sohasem mostál, de azt állítod, hogy annak idején mégis mostál...

– Mit értesz te, mit?! – háborgott színésziesen Bruckner Szigfrid. – Ezt a pofonegyszerű dolgot nem érted? Sohasem, de annak idején mégis. Mit nem értesz ezen?

– Már elnézést – rebegte Szörnyeteg Lajos –, akkor mikor mostál te fogat?

– Majd én megmondom, mikor – rikoltotta Aromo. – Mikor a hirt a

birka írta, mikor a róka volt a tyúknak a legjobb móka, mikor a szamár volt számtantanár, mikor egy pálcán kézenállt a fácán és mikor a récék voltak az észmércék.

– Ez gyönyörű szónoklat volt – nézett Aromora tátott szájjal Nagy Zoárd, a lépkedő fenyőfa.

– Különösen az volt szép – suttogta Vacskamati –, hogy mikor egy pálcán kézenállt a fácán.

– Valóban nagyon szép szónoklat volt – mondta gyanakodva Bruckner Szigfrid –, de nem ártana, ha egyenesen is megmondanád, mit hadrikáltál itt. Azt állítottad, hogy mostam annak idején fogat vagy azt, hogy nem? Az annak-idejéről beszélj!

– Az az annakidején akkor volt – mondta Aromo – amikor, ami elmúlt, az lett a jövődő, és ami ezután lesz, az volt a múlt.

– Beletörött, jaj, beletörött – ordított föl Szörnyeteg Lajos.

– Ó, neked is a fogad? – esett kétségbe Maminti.

– Nem, nem a fogam. Az agyvelőm.

– Mibe törött bele?

– Hát ebbe az egészbe. Amit Aromo mond. Igaz, nem tudtam olyan gyorsan követni, ahogy mondta, még csak ott tartok, hogy mikor a róka volt a tyúknak a legjobb móka... Hogyhogy, amikor a róka megeszi a tyúkot... akkor miért móka?

– Na ebből elég – mondta Mikkamakka. – Csak locsogtok, lefetyeltek itt, neki meg szegénynek – Bruckner Szigfridre mutatott – egy szörnyű lyuk van a szemfogán.

– Azám – bődült el Bruckner Szigfrid –, majd elfelejtettem...

– Ne ordíts, kérlek szépen – mondta Mikkamakka. – Inkább ülünk össze és találjunk ki egy hathatós módszert.

– Milyen módszert? – kérdezte Nagy Zoárd.

– Hathatóst.

– Az milyen?

– Olyan, amittől biztosan elmúlik Bruckner Szigfrid fogáról a lyuk.

– Helyes – kiáltott Vacskamati. – Akkor ne is hathatóst, hanem héthetöst találjunk ki, sőt... – és itt elakadt. – Jaj, nem jön ki.

– Micsoda? – érdeklődött Ló Szerafin.

– Az, hogy nyolcnyatóst.

– Nem baj – vágott közbe Mikkamakka. – Mondd azt, hogy tizenhathatóst vagy tizenhéthetöst. Kész. Most már okos dolgokat akarok hallani.

Körbeülték Bruckner Szigfridet.

– Akinek valami eszébe jut, az jelentkezzen.

– Eszembejutott – rikkantott Szörnyeteg Lajos.

– Mondjad – néztek rá kíváncsian.

– Azért volt a tyúknak jó móka a róka...

– Most nem arról van szó, hogy akármilyen eszedbe jut, azzal előálljál – magyarázta türelmesen Mikkamakka –, csak ha Bruckner Szigfrid fogának megjavítására támad egy gondolatod.

– Jaj, nekem mégsem jut eszembe semmi, mégiscsak beletörött az agyvelőm – siránkozott Szörnyeteg Lajos.

– Jó, akkor ülj oda Bruckner Szigfrid mellé – intett Mikkamakka. – Tehát kettős feladat: Bruckner Szigfrid foga kilyukadt, Szörnyeteg Lajos agya beletörött. Rajta, elő a mentőötletekkel.

– Egyáltalán nem megoldás – rázta a fejét Mikkamakka. – A lyuk attól nem múlik el. Moshatja ítéletnapig, a lyuk lyuk marad. Legföljebb tiszta lesz.

– És Bruckner Szigfridnek tiszta lyuk lesz a foga – szellemeskedett Ló Szerafin.

– Nem is arra gondoltam, hogy meggyógyul – mondta Aromo –, csak tanuljon egy kis tisztességet ez a mosdatlan fogú oroszlán.

– Dömdödő – nézett rá felháborodottan Dömdödöm.

– Azt akarod mondani, hogy szégyelljem magam?

– Döm – mondta Dömdödöm.

Ami azt jelentette, hogy igenis, szégyellje magát. Mert nem megbüntetni kell Bruckner Szigfridet, hanem meggyógyítani. Elég büntetés neki a lyuk a fogán.

– Bizony – mondta Maminti –, és sajnos egyre nagyobb büntetés lesz.

– Miért? – sirt fel Bruckner Szigfrid.

– Mert a lyuk egyre nő, eszi, eszegeti a fogat, és egyszercsak zutty, alig marad fog és ami marad, azt is ki kell húzni.

– Juhuj – rázkódott meg Vacskamati –, foghúzás, az aztán a szörnyű! Mikkamakka még mielőtt Bruckner Szigfrid felülvölthetett volna, megszólalt.

– Éppen ezért kérünk valami mentőötletet.

– Hát – állt fel pironkodva Ló Szerafin –, nekem volna egy ötletem. Meg kell előzni a bajt.

Lélegzetviasszafojtva figyelték.

– Bruckner Szigfrid ideülne erre a tisztásra – folytatta Ló Szerafin –, elfordítaná a tekintetét, én meg egy jól irányzott, szép, kíméletes rúgással kirúgnám a fogát. Kész. Nem is kellene vele törődni többé.

– Mi, micsoda? – háborgott Bruckner Szigfrid.

– Nem is olyan rossz ötlet – kuncogott Aromo.

– A te fogad, azt, azt rúgja ki – kiabált Bruckner Szigfrid.

– Mit ordítasz, Ló Szerafin igazán csak jót akar neked.

– Neki is így akarjon jót mindenki – hadonászott Bruckner Szigfrid. – Azt mondja, fordítsam el a szemem, a fogam meg tartsam oda. Talán rakjam a szemem a fülem mögé? Mi? És egyáltalán mi a biztosíték, hogy éppen azt a fogamat rúgja ki, amelyiken a lyuk van?

– Mondd már, legföljebb kettővel többet rúg ki! Azok akkor többé már nem fájnak. Még jól is jársz – mondta Aromo.

Nagy hangzavar támadt, Mikkamakka nem tudott rendet teremteni.

– Varázsolj már egy csöngőt – mondta Mamintinak.

Maminti előhúzta a varázspálcáját, két krakszot meg egy krikszet csinált a levegőben, és már nyújtotta is a csöngőt Mikkamakkkának.

A csengőszóra elcsöndesedtek.

– Csak azt akarom mondani – kezdte szigorúan Mikkamakka, de nem folytathatta, mert Bruckner Szigfrid fölugrott.

– Honnan vetted a csöngőt?

– Honnan vettem volna, Maminti varázsolta.

– Megvan – ordított lelkesen Bruckner Szigfrid. – Éljen Maminti!

Nem nagyon értették a hirtelen boldogságot. Miért örül ennyire egy csengőnek? De nem a csengőnek örült.

– Akkor gyorsan csináljál egy újabb krakszot és krikszet és mondd, hogy

tűnjön el a fogamról a lyuk! Hogy erre nem jöttem rá előbb! Gyerünk Maminti! Meg se kottyán ez a kicsiség egy tündérnek!

Odament Mamintihez, felhúzta az ínyét. Maminti azonban szomorúan csóválta a fejét.

– Sajnos, Szigfrid, nem megy.

– Mi az, hogy nem megy?

– Mert ide tudok varázsolni egy csengőt, egy lexikont, vagy ha nagyon akarod, egy traktort is, de fogtömést varázsolni, azt aztán nem tudok.

– Akkor te nem is vagy igazi tündér – háborgott Bruckner Szigfrid.

– Dömdö, dömdö – szólt rá hangosan Bruckner Szigfridre Dömdödöm és mindannyian bólogattak, mert hiszen Maminti egy varázspálca-suhintással megmentette egyszer Dömdödöm életét, hogyne volna akkor tündér!

– Mi az, hogy nem tündér – szólt közbe Nagy Zoárd –, ha akarna, mirniksz-dirniksz szárárrá változtatna téged.

– Tényleg szárárra tudnál változtatni? – kérdezte gyanakodva Bruckner Szigfrid.

– Tényleg, de akkor egy lyukas fogú oroszlán helyett egy lyukas fogú számár lennél. A lyuk, az maradna.

– Akkor, sajnos, az egésznek semmi értelme – szomorkodott Bruckner Szigfrid. – Inkább vagyok lyukas fogú oroszlán, mint lyukas fogú számár.

– Pedig a te esetében ez tökéletesen mindegy – mondta Aromo.

– De hát nem lehet egyszerre számár is, meg oroszlán is – sírt fel kétségbeesetten Szörnyeteg Lajos.

– Te, a beletörött agyvelőddel, ne szólj közbe – oktatta Aromo.

– Gúnyolódni a szerencsétlen betegekkel, azt igen, ahhoz értetek, de meggyógyítani... jaj, már látom, hogy fogok fetrengeni a fájdalomtól – mondta Bruckner Szigfrid.

Vacskamati emelkedett ekkor szólásra.

– Nekem lenne egy ötletem...

– Kalapáccsal kivenni a fogamat, mi? Vagy parittyával kilőni?! Ahogy én téged ismerlek...

– Na jó, akkor nem is mondok semmit – sértődött meg Vacskamati és visszaült a helyére.

Ló Szerafin mérgesen lekapta a szemüvegét.

– Látod, milyen háládatlan vagy – förmedt Bruckner Szigfridre. – Így érdemes segíteni neked. Én nem is maradok itt tovább.

Már szedelődzködött is.

– Nono – mondta Mikkamakka – nem kell azért megsértődni. Maradj csak. Te meg Szigfrid, ne gyanúsítgass senkit. Halljuk Vacskamatit.

Vacskamati újra felállt.

– Arra gondoltam, hogy levelet kellene írni Bruckner Szigfrid szemfogának.

– És miből gondolod, hogy a szemfoga tud olvasni, amikor ő maga sem tud.

– Még hogy én nem tudok – ágált Bruckner Szigfrid. – Az ábécé mind az öt betűjét ismerem.

– Ez most egyáltalán nem érdekes – mondta Nagy Zoárd. – Ha nem tud a szemfogad olvasni, majd fölolvassuk neki a levelet. És mit írunk benne? Mondjad Vacskamati!

– Megkérjük, hogy ne lukadjon tovább és ne fájjon Bruckner Szigfridnek.

– Nagyszerű – lelkesedett Nagy Zoárd. – Ez a legjobb megoldás.

– Esetleg verset is írhatnánk Bruckner Szigfrid szemfogának – gúnyolódott Aromo. A gúnyt azonban senki sem vette észre és Vacskamati már szavaltta is a verset:

Igen tisztelt szemfog,

Rajtunk ön ki nem fog,

Önön nevetni fogunk... és itt elakadt.

– Mondjatok rá egy rímre – kérte.

– Mivel nem a mi fogunk – vihorászott Aromo.

– Mit szemtelenkedsz... majd megsértődik a szemfog, s aztán nézhetünk... főleg szegény Szigfrid nézhet.

– Nem én vagyok a szemtelen – heherészett Aromo –, a szemfog szemtelen.

– Nem értem – sirt fel Szörnyeteg Lajos –, ha egyszer szemfog, akkor hogy lehet szemtelen?

S ekkor szigorúan megszólalt Dömdödöm.

– Döm, döm! – mondta és Bruckner Szigfridre mutatott.

– Micsoda – kiáltott rémulten Bruckner Szigfrid. – Halljátok mit mond?

– Halljuk, halljuk – bólogtak a többiek s Bruckner Szigfrid láthatta az arcukon, pontosan azt gondolják, amit Dömdödöm mondott. Mindenki jól értette; azt mondta Dömdödöm, hogy hiába ugrálnak, csakis egy orvossága van a bajnak. Be kell tömni a szemtelen szemfogot.

– Arra gondolsz – kérdezte óvatoskodva Bruckner Szigfrid –, hogy elmenjek egy fogorvoshoz és krrzrrr, fúróval...?

– Dödöm – bólogatott Dömdödöm.

– Hát azt aztán nem, de nem ám – ordított torkaszakadtából Bruckner Szigfrid.

– Jó, ha nem hát nem – mondta Mikkamakka –, akkor Isten veled. – Már állt is fel. – Gyertek! – szólt a többieknek.

Szedelőzködtek.

– Ezt... ezt nem tehetitek velem – hápogott Bruckner Szigfrid. – Mi lesz a fogammal?

– Mondtuk, hogy csak a fogorvos segít.

– Olyan mogorva vagy velem – duzzogott Bruckner Szigfrid.

– Mondhatjuk vidáman is – illegette magát Vacskamati. – Csak a hihi, fogorvos haha... segít hehe.

Bruckner Szigfrid felugrott.

– Szétlapítom – kiáltotta, de lendülete már az első lépés után elhervadt, vállát leejtette, nyakát behúzta, s szomorkásan motyogta maga elé: Csak a fogorvos segít.

A többiek lélegzetviSSzafojtva figyelték, na most mi lesz?

Mi lett volna?! Bruckner Szigfrid pózba vágta magát, a fejét fölemelte, a mellét kidüllesztette. Nyoma sem maradt az előbbi hervatag Bruckner Szigfridnek. Ezen a Bruckner Szigfriden feszült a piros nadrágtartó, melle kosara, mint egy kétakós hordó, na és a hangja, az volt aztán a királyi.

– Gyerünk ahhoz a fogorvoshoz! Hát mi vagyok én, gyáva nyúl?!

– Nana, csak ne nyulazzunk! – mondta Aromo, de még ez a közbevetés sem csökkentette a pillanat nagyszerűségét, szeme dülledt, arca horpadt vala-

mennyiüknek ekkora hősiesség láttán, uramteremtette, ez el akar menni a fogorvoshoz! Uramteremtette! Csodabruckner, csodaszigfrid!

Még Mikkamakka is dadogott a csodálattól.

– Akk . . . akkor majd va . . . valaki elkísér. Ki vállalkozik?

– Én, én – kiabálták, de végül is Aromóra esett a választás, mert ő már kétszer is járt a városban, sőt saját állítása szerint egyízben már majdnem ült villamoson is.

– És énvelem mi lesz? – zokogott csöndesen Szörnyeteg Lajos, amikor már éppen indulni készültek.

– Hogyhogy teveled mi lesz? – nézett rá megütközve Nagy Zoárd.

– Az agyvelőm – bökött a fejére –, már elfelejtetted, hogy az agyvelőm beletörött?

– Tényleg, tényleg – zúgták. – Vigyétek Lajost is.

– Akkor egy fogorvos és utána az agyvelőjavító – mondta Mikkamakka. Búcsúztak.

– Kinek van egy zsebkendője? – kérdezte Vacskamati.

– Minek? Bögni akarsz? – mordult rá Bruckner Szigfrid. – Semmi szükség bögésre. Nem a halálba indulok. Ugyan! Csak egy vacak fogtömés! Mi az egy hősnek.

– Dehogy akarok sírni – mondta Vacskamati. – Csak szeretném utánatok lengetni a zsebkendőmet.

– Ami nincs – mondta Ló Szerafin.

– Akkor a kölcsönzsebkendőmet.

Zsebkendője azonban csak Bruckner Szigfridnek volt.

– Na jó, kölcsönadom – mondta. – Elvégre nekem lengetsz. Tessék. Bár egy kicsit azért sírhattál volna. Az megnyugtató, ha ok nélkül sírnak az emberért.

Átnyújtotta a zsebkendőt.

Vacskamati lengetett, és aztán sorban valamennyien és Bruckner Szigfrid Aromóval és Szörnyeteg Lajossal eltűnt az erdei úton.

Jó párat lépegettek – kipikipi: Aromo, bimbum: Bruckner Szigfrid és kliffklaff: Szörnyeteg Lajos, amíg a városba értek.

Bruckner Szigfrid olyan büszkén ballagott az utcán, hogy hétszázhusz kitüntetés elfért volna a kidüllesztett mellén. Ámde ekkor megszólalt Aromo.

– Itt a ház.

– A . . . a fogorvosé? – tekergette a nyakát Bruckner Szigfrid.

Aromo bólintott és Bruckner Szigfrid mellére pillantott. Már csak ötszázegy kitüntetés férne el rajta – gondolta kárörvendve. A lépcsőházban már csak húsznegy kitüntetés fért volna Bruckner Szigfrid mellére, sőt . . . egy lépcsőkanyar . . . tizenkilenc kitüntetés, két lépcsőkanyar . . . nyolc kitüntetés, három lépcsőkanyar és azt mondta Bruckner Szigfrid:

– Otthon felejtettem a zsebkendőmet. Visszamegyek.

– Íme a hős oroslán – szavalta Aromo. – A bátrak bátra, a rettenthetetlen, hihi, hallod?

Mindhárman füleltek.

Ezt hallották: ziiirrrzzrrr.

– Valamit fúrnak – mondta Szörnyeteg Lajos.

– A fogamat . . . a fogamat fúrnak – ordította Bruckner Szigfrid és rohant volna le a lépcsőn, de Aromo eléje ugrott.

– Azértis – mondta és betuszkolta Bruckner Szigfridet egy ajtón, amelyen ez a felirat díszelgett:

DR. ZIRZURR

FOG- ÉS AGYARBARÁT

Na lenyomták ott Bruckner Szigfridet egy székbe.

– Jaj – rikoltott Bruckner Szigfrid.

– Ne ijesztgessen – mondta neki megrovóan dr. Zirzurr és megindult felé a fúróval.

– Kitátani – mondta és zirzurr már berregett is valamit, csörrent is valami, nyekkent is valami, nyikkant is valami, zuttyant is valami, pottyant is valami, kottyant is valami, és ekkor azt mondta dr. Zirzurr: Nna!

– Én, drága doktor úr – szólt ekkor Bruckner Szigfrid –, rettenetesen ordítani fogok.

– És ha szabad érdeklődnöm, miért? – kérdezte dr. Zirzurr.

– Ha fúrni tetszik.

– Kifúrva – mondta büszkén dr. Zirzurr.

– Ha tömni tetszik.

– Betömve – sugárzott dr. Zirzurr.

– Kész?

– Kész.

Bruckner Szigfrid fölugrott és egy tükörhöz rohant.

– Idess! – ordította. – Itt a tömés. Idenézz, milyen gyönyörű! A legcsodálatosabb tömés! Na mit szólsz? – fordult Aromóhoz. – Láttál már ilyen gyönyörűt? – Nyolc kitüntetés. – Dokikám, maga egy műbűvész, vagy bűmvész, vagy amit fog! – Két cuppanós csókot nyomott dr. Zirzurr arcára. Huszonegy kitüntetés.

– Jaj – mondta dr. Zirzurr, ami nem is csoda, te is azt mondanád, ha megcsókolna egy oroszlán. Ráadásul kétszer is.

Hétszázhusz kitüntetés.

– Kinek van az erdőben fogtömése, na kinek? – ugrált Bruckner Szigfrid.

– Természetesen csak nekem! Csodabruckner csodaszigfridnek. Csodanekem. Csodafogtömésem!

– Egyáltalán nem fáj? – kérdezte gyanakodva Aromo.

– Ugyan, egy hősnek! – legyintett Bruckner Szigfrid.

– Doktor úr – mondta ekkor Aromo –, nem lehetne egyet nekem is – és megpöccentette a fogát.

– Tömés?

– Igen.

– Lyukas?

Aromo reménykedve eltátotta a száját.

– Aá. Ao eé – nyögte tátott szájjal, ami azt jelentette: Talán. Nagyon remélem. Mármint, reméli, hogy lyukas a foga.

Dr. Zirzurr belekalamolt a szájába egy kis nyeles, kerek tükörrel.

– Csodálatos fogak – mondta elismerően. – Egy árva lyuk nincs rajtuk. Aromo elkeseredett.

– Egy kis tömést azért...

– Megörült, kérem – mérgelődött dr. Zirzurr. – Egészséges fogat kifúrni! Hogy képzeled?!

– Hehe – heherészett Bruckner Szigfrid a tükör előtt. – Egyedülálló produkció! Fogtömés az erdőn! Mehetünk. Gyertek, ti... ti fogatömetlenek.

– És én? Énvelem mi lesz? – motyogta Szörnyeteg Lajos.
 – Önnek is lyukas a foga? – kérdezte dr. Zirzurr.
 – Nem. Az agyvelóm. Beletörött. Egy agyvelőjavító kellene.
 – Á, á, – mondta a fogorvos –, agyvelő ügyben forduljon bizalommal dr. Zirzurrhoz. Majd én . . . foglaljon helyet.
 Szörnyeteg Lajos boldogan leült.
 – Fájni fog? – kérdezte.
 – Egy picikét se – mondta dr. Zirzurr. – Nézzen mélyen a szemembe.
 Szörnyeteg Lajos nézett.
 – Elég mély? – kérdezte.
 – Kiváló – mondta dr. Zirzurr, majd mély hangon megkérdezte: – Kanállal eszi ön a levest vagy villával?
 – Kanállal – mondta Szörnyeteg Lajos.
 – És a mákostésztát?
 – Azt villával . . . de szükség esetén kanállal is meg tudom enni. Sőt, még szükségesebb esetén . . .
 – Na, na tessék csak mondani!
 – Kézzel is – suttogta Szörnyeteg Lajos.
 – Remek, várakozáson felüli – mondta dr. Zirzurr. – Itt valamennyiük előtt ünnepélyesen kijelentem, hogy az ön agya a legtöretlenebb. Kiváló, prima agyvelő.
 Így hát boldogan és egészségesen elindultak hazafelé. Csak Aromo volt kicsit szomorú. Lám, Bruckner Szigfrid egy fogtöméssel fölébe kerekedett.
 – Ezt érdemlem, amikor mindig rendesen mosom a fogam – morgott.
 – Egy pár virsliért megmutatom neked a fogtömésemet – mondta neki nagyképűen Bruckner Szigfrid.
 És mentek hazafelé. Kipikipi: Aromo, bimbum: Bruckner Szigfrid és kliffklaff: Szörnyeteg Lajos.

Ó, ó, mondták a vitrinkatonák

– Játék gyermekhangra –

SZEREPLŐK:

ÖREGEMBER
KISFIÚ
ÖT VITRINKATONA
MACSKA
BAJÚSZOS EGYENRUHÁS

Nagy tűzfal, előtte pad, növendékfa. Matrózruhás Kistiú és Öregember a padon ülnek. A Kistiú nyulánk, az Öregember görnyedt; így majdnem egyforma magasak. Néhány ablak nyílik ide, pár színes fehérnemű szárad az ablak-kitámasztó vason. Kistiú kezében játékkürt, az Öregemberében fekete bot. Hol kisüt a nap, hol elbújik. Messziről toronyóraütés. Egy, kettő, három. Három óra van.

ÖREGEMBER: Ó, ó...

KISFIÚ: Ó, ó...

ÖREGEMBER: Lassan múlik az idő.

KISFIÚ: Mi az, hogy lassan múlik az idő?

ÖREGEMBER: Mi az, hogy gyorsan múlik az idő?

KISFIÚ: Nem tudom.

ÖREGEMBER: Hát ez az! Ó, ó...

KISFIÚ: Ó, ó...

Kis szünet. Jobbról feltűnnek a vitrinkatonák. Libasorban jönnek az előszín mentén. Kistiúhoz, Öregemberhez képest valóban kicsik; mindenesetre játékosan kisebbek. Földig érő köpenyük, laposra nyomott sisakjuk is segíti őket ebben. Láruk mozgását nem látjuk, így a köpeny alatt térdelve is araszolhatnak előre. Mintha csúsznának lassan, vagy zsinóron húznák őket. De minden egyéb mozdulatuk is hajszálra egyforma.

KISFIÚ: (telkiált) Tiriboj! Odanézz!

ÖREGEMBER: Odanéztem.

KISFIÚ: Nem látod?

ÖREGEMBER: Mit látok?

KISFIÚ: Jönnek a vitrinkatonák!

Vitrinkatonák megállnak, mint a cövek.

ÖREGEMBER: (heherészik) Nem jönnek. Mennek.

Vitrinkatonák lassan tovább indulnak. Kistiú a kürtjébe fúj. Erre ismét megállnak.

KISFIÚ: (diadalmasan) És most? Jönnek vagy mennek? Erre válaszolj!

ÖREGEMBER: (dödörészve) Jönnek, mennek... jönnek, mennek... (Koppant a botjával.) Se nem jönnek, s nem mennek. Itt vannak!

Kistiú beletűj a kürtjébe. Vitrinkatonák folytatják az útjukat.

KISFIÚ: (nevetve) Nem igaz! Mennek!

ÖREGEMBER: (megadja magát) Hát, ha te vagy a parancsnok... Neked könnyű. Nekem már nem engedelmeskednek. (Sóhajt)

Vitrinkatonák kivonulnak. Csend.

ÖREGEMBER: Ó, ó...

KISFIÚ: Ó, ó... (hirtelen) Mért mondd mindig, hogy „ó, ó”?

ÖREGEMBER: (heherészik) Tőled tanul-tam.

KISFIÚ: Nem – én tanultam tőled!

ÖREGEMBER: Öregtől tanul a fiatal. Fiattól tanul az öreg. (Elővesz egy nagy, piros zsebkendőt, botja végére akasztja, botjával a növendékfa ágára.) Fekete bot, piros zsebkendő. Most

vagyok nyolcvanéves. Ilyenkor kell kiakasztani a zászlót, hogy az ördög maradjon a pokolban, a pokol meg menjen az ördögbe. *(Heherésszik, odahajol a Kisfiúhoz)* Nem sajnálsz őket?

KISFIÚ: Kiket?

ÖREGEMBER: A vitrinkatonákat.

KISFIÚ: *(csodálkozva)* Mért sajnáljam?

A világítóudvar legfelső ablaka – az egyetlen, amely csukva volt – kinyílik, és megjelenik a Macska. Nem nagyon erőszakoljuk, hogy csakugyan összetévesszük egy igazi macskával. Csak annyira, hogy elhiggyük neki: ő a Macska. (Fontos, hogy guggolva, négykézláb – ahogy jobban tetszik – kisebbnek lássák, mint az Öregember és Kisfiú.) Addig ügyeskedik, míg egy kötetlen kilök az ablakon. A kötél a földig ér. Csendben kimászik, lassan ereszkedni kezd lefelé. Közben.

KISFIÚ: *(folytatja)* A vitrinkatonákat nem kell sajnálni. A vitrinkatonák sose halnak meg. Igaz?

ÖREGEMBER: Ki tudja. Nem tudom. De az biztos, hogy ők akkor is alusznak, amikor nincsenek ébren. Ki tudja.

Macska most ér le a földre. Nyávint. Öregember föltartja a botját.

ÖREGEMBER: Hallod?

KISFIÚ: *(hangosan szimatol)* Ez valami szag volt. Valami nem akármilyen szag!

ÖREGEMBER: *(bólogat)* Bizony! Amíg nyávogni tudnak, addig jó a vitrinkatonáknak.

KISFIÚ: *(felugrik)* Mit beszélsz? Ki merészel itt nyávogni?

Elindul, körbekutatja a színpadot, csak a világítóudvar beugróját kerüli el. Pedit a Macska ott gubbaszt, a szeme világít, a farka lassan köröz. hol jobbról balra, hol fordítva. Kisfiú nem veszi észre.

KISFIÚ: *(mormogva)* Ki mer itt nyávogni?

ÖREGEMBER: *(botja kampójával magához húzza a Kisfiút)* Pszt! Én voltam.

KISFIÚ: *(bosszúsan)* Voltál! *(Kiszabadítja magát)* De akkor ki az, aki most van? *(Tovább keres, kutat)*

ÖREGEMBER: *(bólogat)* Pedig úgy igaz! Én vagyok a Macska. Én vagyok a vitrinkatonák. Így aztán lassan múlik az idő. Gyorsan múlik az idő. Így már sehogyse múlik az idő. *(Sóhajt)* Fekete

bot, piros zsebkendő. Ma vagyok nyolcvanéves.

KISFIÚ: *(megáll, elkiáltja magát)* Ki vagy itt? Beszélj!

ÖREGEMBER: *(öregesen, ügyetlenül nyávint)* Én vagyok itt!

KISFIÚ: *(leül az Öregember lába mellé)* Már kezdtem félni... Azt hittem, senki.

Macska közben nesztelenül odasétál a pad mögé. Felágaskodik, szimatolja, szagolja az Öregembert, Kisfiút. Azok még mindig nem veszik észre. Visszahúzódik a pad mögé.

KISFIÚ: *(kérlelve)* Gyere, mesélj valamit. Ha mesélsz, akkor olyan, mintha elmentünk volna.

ÖREGEMBER: *(sóhajt)* Ó, ó... *(szünet)* Most úgy megyünk el, hogy nem megyünk sehová.

KISFIÚ: Akkor mit csinálunk?

Macska újra feltűnik a pad mögött. Szimatol, szagol. Kinyújtja a szokatlannul hosszú nyelvét (erről nem mondhatunk le!) – nyújtogatja az Öregember és a Kisfiú felé, de nem érinti meg őket. Közben

ÖREGEMBER: *(kis nevetéssel)* Dehiszen mondom. Úgy nem megyünk el, hogy elmegyünk valahová.

KISFIÚ: Akkor jó. Már azt hittem, hogy itt maradunk ott.

Macska visszahúzódik a pad mögé. Öregember a botjával nagy kört rajzol a levegőbe.

ÖREGEMBER: Látod?

KISFIÚ: Mit? *(Öregember még egyszer nagy kört rajzol a levegőbe)* Aha. Majdnem nem látom... De azért egy kicsit mégis látom. *(Föláll, vizsgálódik a levegőben)* Egy karika! *(Visszaül az Öregember lábához)*

ÖREGEMBER: *(bólogat)* Egy karika.

KISFIÚ: A levegőben.

ÖREGEMBER: Bizony! Kívül, belül, benne. Ilyet se láttunk még!

Macska egykedvűen visszasétál a világítóudvar beugrójába, feldomborodó háttal leül, nyávint.

KISFIÚ: *(felkapja a fejét)* Mi ez? Valaki valamit csinált! *(Gyanakodva az Öregemberhez)* Nem te voltál?

ÖREGEMBER: *(megrázza a fejét)* Most nem. Ez egy másik valaki volt. *(Botjával belebök a levegőbe)* Ott! A karika közepében. Ott a levegőben.

KISFIÚ: *(hitetlenkedve előrebb)* Ott?
ÖREGEMBER: Bizony! Kívül, belül, benne.

KISFIÚ: *(eltűnődve)* Hát – ez érdekes!
Macska egykedvűen nyalogatja magát, unottan abbahagyja, a kötélhez megy, kényelmesen mászni kezd fölé. Közben

KISFIÚ: *(folytatja)* Mi itt vagyunk, a macska meg nem itt. A macska meg biztos azt gondolja: „Ez aztán érdekes! Én itt vagyok, azok ketten meg nem itt!” *(Kisőregezen)* Nagyon érdekes!

Macska váralanul megáll a küszámban, nyávit, a farkát forgatja.

KISFIÚ: *(felugrik)* Hallod?

ÖREGEMBER: Hogy hallom-e? *(Büszkén)* Látom! *(Botjával előre mutat, a levegőbe)* Túl, a karikás karika közepében, ott csavarodik a farka. Ott nem múlik az idő. Ott a lassan is gyorsan van. Ott a gyorsan is lassan van. *(Lejti a hangját)* Ott mindig – van.

Kis csönd.

ÖREGEMBER: Puff!

Megint csönd. Macska egyből lecsúszik a kötélre, s csak most puffan le a földre.

KISFIÚ: *(előrefut az előszín széléig)* Most tényleg puff volt! *(Füfel)* Ki az? Tessék válaszolni!

Csend. Macska görbített háttal, világító szemmel néz ki a világítóudvar beugrójából. Nyelvét kidűgja, visszahúzza.

ÖREGEMBER: *(sóhajt)* Amikor kellene, persze, mindenki hallgat!

KISFIÚ: *(még mindig az előszín széléről)* Nem hallod? *(Belefúj a kürtjébe)* Beszélj!

Kürtszóra a Macska az eddiginél hangosabban nyávit. Kisfiú épp fordulna feléje, mikor váratlanul újra megjelennek a vitrinkatonák; de most balról, amerre előbb kivonultak. S most is, mintha zsinóron húznák őket. Kisfiú odahátrál a padhoz, az Öregemberhez hajol.

KISFIÚ: *(suttog)* Megint itt vannak! Pedig most nem is őket hívtam...

ÖREGEMBER: *(szintén súgva)* Ugye! Mit ér a bölcsesség!

Macska nagy lendülettel átugrik az Öregember és Kisfiú feje fölött, ledobantja magát a Vitrinkatonák előtt. Azok egy emberként megállnak, álltuk-

ban hátradőlnek. Nem nagyon; de mind azonos szögben. Macska egykedvűen leül, hol erre, hol arra forgatja a farkát, a fejét is hol erre, hol arra billenti. Így szemléli a Vitrinkatonákat. Öregember és Kisfiú ámulva nézik.

ÖREGEMBER: Mi csak beszélünk, beszélünk – ők meg ott vannak.

KISFIÚ: *(ingerülten)* Hogy-hogy ott?

ÖREGEMBER: *(botjával előre mutat)* Hát ott!

KISFIÚ: *(nevet)* Olyan butákat mondasz! *(Előre mutat)* Nem látod, hogy itt vannak!

Macska fölemelkedik, földomborítja a hátát, farkát kiegyenesíti; úgy áll, mint az árbóc. Nem lehet tudni, mire készül. Közben

ÖREGEMBER: *(dohogva)* Dehogynem. Csak öreg a szemem. Tudod, hogy mindig a felét látom. Te meg a másik felét. Meséld inkább te, hogy mit látsz!

Macska domborodó háttal, árbóc-farokkal körbesétálja a vitrinkatonákat. Azok egyforma mozdulatokkal követik, s torognak utána, de helyükből nem mozdulnak el. Közben

KISFIÚ: *(hirtelen föláll)* Most nem lehet... Én vagyok a parancsnok. Én mondom meg, mit csinálók *(Nevet)* Te úgyis kétszáz éves vagy már. Lehet, hogy nem is itt vagy már.

ÖREGEMBER: *(megütődve)* Hát hol volnék... parancsnok?

Macska megfordul, visszafelé is körbejárja a vitrinkatonákat, s azok most is követik minden mozdulatát. Közben

KISFIÚ: *(tovább nevet)* Hát ott! Ott volnál! *(A levegőbe mutat)* A karika közepében. A levegőben!

ÖREGEMBER: *(kedvetlenül hűmmög)* Aha. Az lehet. Ó... ó...

Macska megáll a libasorban várakozó vitrinkatonák előtt, gondosan szagolgatni kezdi őket. Először az elsőt, a másodikat, s így végig. A katonák kicsit hátrálnak előle, hátradőlnek. Kisfiú lopva közelít feléjük, oldalról. Megáll. Kürtjét a szájához emeli.

ÖREGEMBER: *(utánaszól)* Hová mész?

KISFIÚ: Pszt! Várj!

Macska – miután végigszagolta a vitrinkatonákat – ugyanolyan nyugalmal kezdi sorba nyalogatni őket. A katonák, ha lehet, még élesebb szögben dőlnek hátra.

ÖREGEMBER: *(türelmetlenül)* Most mért nem mondd? Mit látsz?

KISFIÚ: Látok... látok... *(Mintha így számolna, öt aprót fúj a kúrtjébe)* Öt vitrinkatonát!

Alig mondja ki, az egyik vitrinkatonát – psss! – színeset pukkan, és eltűnik. *(Eltűnhet fölfelé, a levegőbe; vagy a föld alá süllyedhet; vagy a hirtelen támadt, pár pillanatig tartó sötétben veszthetjük szem elől, miután előbb színeset pukkant.)* *Macska a maradék négyet nyugodtan tovább nyalogatja.*

KISFIÚ: *(folytatja)* Látok... látok... *(Négy aprót fúj a kúrtbe)* Négy vitrinkatonát!

A negyedik vitrinkatona ugyanúgy tűnik el, mint az előbbi. *Macska a maradék hármát nyalogatja.*

KISFIÚ: *(folytatja)* Látok... látok... *(Három aprót fúj a kúrtbe)* Három vitrinkatonát!

A harmadik is eltűnik, ugyanúgy. *Macska a maradék kettőt nyalogatja.*

KISFIÚ: *(folytatja)* Látok... látok... *(Két aprót fúj a kúrtbe)* Két vitrinkatonát!

A második is eltűnik, ugyanúgy. *Macska a maradék egyet nyalogatja.*

KISFIÚ: Látok... látok... *(Egy aprót fúj a kúrtbe)* Egy vitrinkatonát!

A maradék egy is eltűnik, ugyanúgy. *Macska magát kezdi nyalogatni.*

KISFIÚ: *(folytatni akarja)* Látok... látok... *(Fújni akar a kúrtbe, de nem szól)* Puff!

ÖREGEMBER: Mit látsz? Mondjad!

KISFIÚ: *(nyög, elakad)* A... azt látom... hogy nem látok semmit!

ÖREGEMBER: *(heherészve)* Öregszel te is, ugye! Mert nem vigyáztál! Most aztán mind a ketten nem látunk. Szépen vagyunk, hallod!

KISFIÚ: *(elszontyolodva)* Ó, ó...

ÖREGEMBER: *(bólogatva)* Bizony! Bizony!

Öregember nehézkesen feláll. Ő is odamegy, ahonnan a Macska és a vitrinkatonák eltűntek.

ÖREGEMBER: *(botjával bizonytalan mozdulatot tesz)* Itt voltak?

KISFIÚ: *(még szomorúbban)* Nem. *(Le mutat a földre)* Ott.

ÖREGEMBER: Aha. *(Nehézkesen lehajol, hangosan szipákol, szagolgat)* Még itt a szaguk. Macskaszag.

KISFIÚ: *(szintén lehajol, szagolgat)* Vitrinkatonaszag.

ÖREGEMBER: Akkor ők már nincsenek is. Csak a szaguk. Most már csak mi vagyunk. *(Szagolgat)* Látod! Így jár az ember, ha sokat trombitál. Most már trombitálni sem érdemes.

KISFIÚ: *(sírósan)* Igazán ezt gondolod?

ÖREGEMBER: Nem gondolom. *(Mondom.)* Amikor én mondom, akkor már nem gondolom.

KISFIÚ: *(kisöregesen)* Az igaz. *(Szünet)* De azért még lehetne... *(Élénken)* Kicsit... nem nagyon... csak egy egészen kicsit...

ÖREGEMBER: *(bizonytalanul)* Gondolod?

KISFIÚ: *(gyorsan)* Dehogysis! *(Mondom.)* Amikor én mondom, akkor már nem gondolom.

ÖREGEMBER: Hát jó. *(Sóhajt)* Lehetni mindig lehet. Egy parancsnok úrnak!

KISFIÚ: *(titokzatosan)* Próbáljuk meg?

ÖREGEMBER: *(kényszeredetten)* Ha akarod... Nem bánom. Az idő nem múlik. Az idő gyorsan múlik. Ha aztán nem is múlik, gyorsan is múlik, akkor már úgyis mindegy, hogy itt vagy ott – mindegy, hogy te vagy én. *(Sóhajt)* Jó, próbáljuk meg. *(Kis szünet)* De előbb hozd ide a piros zászlót. *(Kisfiú hátrasiet a piros zsebkendőért, leakasztja a fáról, viszi az Öregemberhez. Az közben magában dohog)* Piros. Fekete. Fekete. Piros. Menjen az ördög a pokolba, a pokol menjen az ördögbe!

KISFIÚ: *(zsebkendőt az öregember botja végére akasztja)* De te mész ki előbb! Te vagy kétszáz éves, én még csak háromszáz.

ÖREGEMBER: *(bólogat)* Az lehet... Bizony lehet! Ó... ó... *(Totyogva indul balra. Közben motyog)* Kétszáz év... *(Főlemeli a botját)* A botom kampója meg háromszáz éves! *(Nevet, hátrafordul a Kisfiú felé)* Te vagy a botom kampója!

KISFIÚ: *(int, hangját halkra fogja)* Pszt! Viselkedj rendesen! Elrontod!

ÖREGEMBER: *(dohogva)* Még hogy én! *(Tovább totyog)* Ó meg parancsol! Folyton csak parancs... parancs... *(Megáll, a közönség felé fordul)* Ilyen a világ! *(Kimegy)*

Kisfiú egyedül marad. Körbe jár, szimatol, nagyot sóhaj.

KISFIÚ: Nincs semmi szag. Sehöl senki. Még én se. *(Titokzatosan)* Én is csak titokban vagyok! Hát – akkor rajta! *(Középre áll, megköszörüli a torkát)* Tananaj! Tananaj! Bújj ki öreg Tananaj!

Balról – sima, csúszó-csoszogó lépésekkel, mintha zsinóron húznák – megjelenik az Öregember, vállára vetett bottal, bot végén a piros zsebkendő. Középpütt megáll.

ÖREGEMBER: Itt vagyok, parancsnok úr!

KISFIÚ: Honnét jössz?

ÖREGEMBER: Tananajból.

KISFIÚ: Mi van Tananajban?

ÖREGEMBER: Ott bizony csak Tananaj.

KISFIÚ: Helyes. Akkor megfújom a kürtömet!

ÖREGEMBER: *(ijedten)* Nem... ne még! Várjál...!

KISFIÚ: Csönd! Most én parancsolok!

ÖREGEMBER: *(könyörögve)* Csak azt várd meg... csak azt, amíg elmesélem... *(Közönség felé fordul; most még esettebb, mint eddig. Kisfiú száájához emeli a kürtöt. Vár.)* Két fecske... két fecske... repül a levegőben. Mondja az egyik: „Hé, koma... szárnyam hegyén miféle csoda?” Feleli a másik: „Hé, koma... csöröm csücskén miféle micsoda?” Hát, jön arra egy nagy sas, rájuk mordul dühösen: „Hé, komák! Majd megmondom én mindjárt, a szárnyatokon, csörötökön miféle micsodák...!”

Kisfiú ebben a pillanatban fúj bele a kürtjébe, s az Öregember – akárcsak a Macska és a vitrinkatonák – színes pukkanással eltűnik. Kisfiú elszontyolodva néz utána.

KISFIÚ: Puff! Akkor most már ő is ott van. *(Szagolgat)* Már szaga sincsen... *(Szomorúan)* Ó... ó... Akkor én se maradok itt. *(Kisőregesen, a közönség felé)* Ilyen a világ!

Belefúj a kürtjébe, és ő is eltűnik, mint a többiek. Pár pillanatig csend az üres színpadon. Űt a toronyóra. Egy, kettő, három, négy. Négy óra van. Hirtelen beront egy kitént bajuszú, villógó szemű, hebegő-bebegő Egyenruhás. Szigorúan körülnéz, döndül a lépése. Szembefordul a közönséggel.

BAJUSZOS EGYENRUHÁS: Be-be-be-be... mit bámultok? Be-be-be! Egy szó sem igaz nem igaz az egészről! Be-be-be! Megértettétek? *(Szigorú csend)* Hát csak azért! Pa-pa-pa! A LEGFELSŐ... PA-PA-PA-PA... PA-RANCSNOK ÚR... BE-BE-BE... ÚGY RENDELTE... PA-PA-PA... SZÓ SEM IGAZ... PA-PA-BE-BE... HALLOTTÁTOK?... BE-BEBBBBBB-BE...

Hatalmasat tüsszent, akkora erővel, hogy kénytelen felugrani az erőlködéstől. Közben lepattan róla a díszes derékszíj, s úgy dobban vissza a földre, hogy bokáig csúszik róla a nadrág. Ott áll szőrös-cingár lábbal, feketepöttyös alsónadrágban. Majd szétpattan a dűhtől. Így, lecsúszott nadrágban csetlik kifelé, de még most is odamordul a közönség felé: „Be-be-be...! Pa-pa-pa...!” A toronyóra ugyanakkor össze-vissza üt. Mintha megzavarodott volna. Mihelyt eltűnik, nagy csend támad. Kis idő múlva a toronyóra nyugalmasan kiüti a tizenkettőt, – úgy azonban, hogy egyidejűleg lassan besötétedik. És feljön a hold; csupán nem látszik még. Kékes derengés áraszt el mindent, de pontosan olyan jól látni most is, mint eddig. Közben – világitóudvar legfelső ablakában – megjelenik a Macska. Ugyanaz a Macska, csak most sokkal nagyobb. Nem guggol, nem ereszkedik négykézlábra: pontosan akkora, mint egy ember. Nyávint, belekapaszkodik a kötélbe, leereszkedik. Előre sétál, felugrik a padra, nyalogatni kezdi magát. Megint nyávint, telnéz.

MACSKA: Éjfél van. Ilyenkor kellemes a levegő. *(Szimatol)* Semmi szag. Finom macskaszag. Igazán nagyszerű! *(Nyávint, tovább mosakszik)* Különbben is én vagyok a parancsnok. Ezt csak úgy mellékesen mondom. *(Mosakszik)* Ami nagy volt, kicsi. Ami kicsi volt, most nagy. Így van ez rendjén. *(Mosakszik, újra szimatol)* Micsoda fölséges levegő! *(Elnyújtva, hosszan nyávog)* Miauuuu...! *(Aprót prüsszent)* Ez igazán jólesett! Próbáljuk csak újra... Miauuuu...!

Hirtelen tompa csapkodás, tolongás a legfelső ablakban: egymás után jelennek meg a vitrinkatonák. Ügyesen

leereszkednek a kötélén, s libasorban indulnak előre. De ők sem a régiek már: ők is pontosan akkorák, mint egy igazi felnőtt. Akárcsak most a Macska. Mozgásuk azonban nem változott, – mindig libasorban helyezkednek el, egyszerre fordulnak, egyszerre állnak meg. S ha szólnak, egyszerre mondják ugyanazt.

MACSKA: *(csodálkozva)* Puff! Hát ti mitől nőttetek meg?

VITRINKATONÁK: Bumm-bumm! Megnőttünk. Mi vagyunk a vitrinkatonák!

MACSKA: *(gúnyyal)* Csak nem?

VITRINKATONÁK: Pedig igen. És te mitől nőttél meg?

MACSKA: *(göggel)* Semmi közötök hozzá. Én mindig ekkora voltam. Inkább azt mondjátok: mit kerestek itt, ahol én vagyok?

VITRINKATONÁK: Téged.

MACSKA: *(nyalogatni kezdi magát)* Ez okos. Nagyon okos. Akkor biztos itt is vagyok.

VITRINKATONÁK: Akkor biztos mi is itt vagyunk.

MACSKA: *(megvetően nyávin)* Az egyáltalán nem biztos! A parancsnok én vagyok! És csak ez az egy biztos! *(Leszáll a padról, körbejárja a vitrinkatonákat)* De mért beszéltek mindig egyszerre?

VITRINKATONÁK: Ó, ó... Mi már ezerévesek vagyunk, ezer éve mindig csak vitrinkatonák vagyunk. Aztán megszoktuk. Hát ezért.

MACSKA: *(nyávin, farkát szélesebben forgatja, abbahagyja)* Ezer év? Annyi nincs is. Csak háromszáz év van. Én most vagyok háromszáz éves.

VITRINKATONÁK: Pedig van. Ezer év, ezer év. Azért jöttünk, hogy kinevessünk téged. Háromszáz év az semmi. *(Ritmikusan, egyszerre nevetnek)* Ha-ha! Ha-ha-ha! Ha-ha-ha! *(Nagyot sóhajtanak, együtt)* Most jól kinevettük magunkat. *(Játékos alakzatokban jönnek, mennek, de változatlanul libasorban. Váratlanul megállnak, a Macska felé fordulnak)* Ezer éve ezt csináljuk.

MACSKA gyors ugrással előtűnik terem, fúj egy nagyot, farkát sebesen forgatja. Aztán megáll a farka. Főlegyeneseedik. Így nézi a vitrinkatonákat, akik a fújásra kicsit hátradőltek.

MACSKA: *(dühösen)* Fújok az ezer éve-

tekre! *(Újra fúj)* Pffuuu... pffuuu...!

Vitrinkatonák még hátrább dőlnek.

VITRINKATONÁK: *(dőltükben, kissé szorított hangon)* Ezer éve mást se hallunk... bumm-bumm... *(Utánozzák a Macska hangját)* ...pffuuu... pffuuu... *(Hirtelen kiegyenesednek, természetes hangon folytatják)* De nagyon unalmas már. És háromszáz év akkor is csak semmi.

MACSKA: *(dühös nyávinással)* Semmi?! Ezt mondjátok még egyszer!

VITRINKATONÁK: *(nyugodtan)* Nem mondjuk. Most már nevettünk, fújtunk is. Gyere, ülünk le a padra.

A padhoz mennek, megállnak, megfordulnak, egyszerre ülnek le. És tüntetően csak ülnek.

MACSKA: *(megvetően sétálgat előttük)* Szép kis katonák! Éjfél van, és még egeret se tudtok fogni... *(Felugrik a fára, onnét villogtatja a szemét)* Tudtok vagy nem tudtok?

VITRINKATONÁK: *(egércincogást utánozva)* Cin-cin... Ezeréves egeret... a farkából egy nyisznyit... a nyisznyiből egy nyasznyit...

MACSKA: *(dühösen leugrik, rohanni kezd a fa körül)* Elég! Csönd!

Vitrinkatonák – ültükben – egyforma testmozdulatokkal követik a kerिंगelő Macskát. Az végül újra a fára ugrik, onnét kiált le.

MACSKA: Ha nem fogtok egeret, addig nyalogatlak benneteket, míg el nem fogytok! *(Bizonyítékul kinyújtja a hosszú nyelvét)* Halljátok?

Vitrinkatonák egy emberként fölpattannak, harsányan kiáltanak kórusban.

VITRINKATONÁK: Nem fogunk! Az fogjon, aki szereti! Akkor inkább háború! Ezeréves háború!

Katonásan megindulnak, masírozó dobantással, átlósan, hosszában, szél-tében, egyre katonásabban. Közben ütemre.

VITRINKATONÁK: Egy-kettő! Egy-kettő! Egy-kettő!

MACSKA leugrik a fáról, hatalmasat nyávin, farkát fölcsapja.

MACSKA: HÁROM!

Vitrinkatonák megtorpannak, szembefordulnak a Macskával.

VITRINKATONÁK: Te mondtad! LE-
GYEN HÁROM! *(Eltökélt harciasság-*

gal féltérde ereszkednek, alakzatot váltanak, hasra vágják magukat. Közben harsányan) Bumm-bumm! Bumm-bumm-bumm-bumm! Bumm-bumm! Bumm!

MACSKA: (hátrál, oldalaz, támadóan előbbre jön, nyelvét kiölti, farkát föl-le csapkodja) Miauuu! Fffuuu! Pffuuu! Miauuu! Pffuuu!

Tetszés szerint ismétlik, módosítják. Hirtelen csend. Vitrinkatonák tektük-ből föllállnak, sóhajtanak. Semmi harciasság. Macska nem érti. Közelebb megy, hangosan szagolgatja őket.

MACSKA: Mi az? Mért hallgattok?

VITRINKATONÁK: (ásítva) Elfáradtunk. Ezer éve mindig ez... (Ásítanak) Aludjunk egy kicsit...

Csend. Macska mélabúsan bólint, mélabúsan leereszti a farkát. Nagyon sóhajt.

MACSKA: Hát jó. Legyen. Ez az én szerencsém. Hiába vagyok parancsnok. Még a háború se sikerül.

VITRINKATONÁK: (ásítva) Hát... ha akarod. Igazán agyonlőhetünk még egyszer. Ha akarod.

MACSKA: (bánatosan elnyúlik a padon) Nem akarom. Már azt se. Egeret se. Semmit. (Sóhajt) Még a semmit se...

VITRINKATONÁK: (odalépkednek a pad mögé, barátságosan a Macska fölé hajolnak) Ó, ó... Szegény... (Ásítanak) Ó, ó... (Halkabban) Ó, ó...

MACSKA: (nyávitva ő is ásít) Inkább meséljetek... De ne egyszerre. (Ásít) Külön-külön. Valami miau-miau szépet... (Ásít, még kényelmesebben elhelyezkedik, szemét lehunyja, csak a farka lassú járása jelzi, hogy ébren van)

VITRINKATONÁK: (akadozva) Mit is... mit is meséljünk... (Sorba megköszörik a torkukat; de azért még együtt tolytatják) Meséljük azt, hogy...?

MACSKA: (álmos nyávitással) Igen!

VITRINKATONÁK: (együtt) Hát, valamikor egyszer... (Külön) Volt... volt... volt... volt... volt... (Együtt) Nem is gondolt rá senki... (Külön) Volt... volt... volt... volt... volt... (Együtt) Aztán egy szép nap mégis... (Külön) Volt... volt... volt... volt... volt... (Együtt) És csak azóta is újra... (Kü-

lön) Volt... volt... volt... volt... volt...

Hangjuk egyre álmosabb, de azért valahogy végig mondják. Csend. Kis idő múlva felhallatszik a Macska horkolása. Vitrinkatonák is ásítózni kezdenek, először együtt, aztán külön-külön is. Fejük azonban egyszerre bukik le. Nincs senki*ében a színpadon. (Az volna az igazi, ha a nézőtérben is aludnának.) Békés hortyogás tölti be a levegőt. S akkor: a toronyóra ütni kezd. Macska megrázkódik, s álmában – motyogva – számolni kezdi az ütések.

MACSKA: Egy... kettő... három... négy... öt... hat... hét... nyolc... kilenc... tíz... tizenegy... tizenkettő... TIZENHÁROM...

Rémülten nyivákol, a másik oldalára fordul. Hortyog tovább. A vitrinkatonák csak horkantanak, fölkapják a fejüket, megint leejtik. Ők is tovább horkolnak. Elmúlik fél perc. Jobbról – mintha zsinóron húznák őket – megjelenik az Öregember és Kisfiú. A hold is most emelkedik föl a tűzfal sarka mellett. Sárga, mint a tök. S akkora, mint mindig. Nem így a Kisfiú és az Öregember: szinte akkorák csak, mint amilyenek a vitrinkatonák voltak. (Ügyesen leplezik őket is, hogy a térdükön csúszva jönnek.) Az Öregember vállán most is ott a bot, a zsebkendő, a Kisfiú kezében a játékkürt. Megállnak középen.

ÖREGEMBER: Ó... ó... Hogy megváltozott minden!

KISFIÚ: Szerintem nem változott semmi.

ÖREGEMBER: Szerintem se változott semmi.

KISFIÚ: Pedig hogy megváltozott minden!

Nézegetnek, ámuldoznak.

ÖREGEMBER: (sóhajt) Ó, ó...

KISFIÚ: (felmutat) Ott az ablakunk!

ÖREGEMBER: Ott a ház!

KISFIÚ: Ott a pad! (Leejtí a hangját) Vagy mégse... Mi történt itt? (Kis szünet, jobbra-balra lép, vizsgálódik) Nem is tudom, milyen... (Odahajol az Öregemberhez, suttog) Te ráismersz?

ÖREGEMBER: Ki tudja. Mondom én, hogy megváltozott.

KISFIŰ: (szimatol) Valami szagot is érzek... (Övakodva elindul a pad felé, visszaugrik) Pszt! Hallod? (Megint szimatol) Nem érzed?

ÖREGEMBER: (ő is szagolgat) Valami igen. Horkolásszag.

KISFIŰ: (hökkenten) De kicsodák?

ÖREGEMBER: (dörmög) Biztos valami micsodák.

KISFIŰ: (halkan) Nézzük meg?

ÖREGEMBER: Hát, ha akarod...

Övakodva a padhoz lépnek, megállnak. Meglepett sóhajtásuk hallatszik. Visszasietnek az előszín közepére.

ÖREGEMBER: Ez aztán...! Akkorák, hogy nincs végük!

KISFIŰ: Mint egy elefánt... (Még halkabban) Ha felébrednek, biztos megessznek.

ÖREGEMBER: (heherészik) Azt azért nem! Bennünket már nem lehet megenni.

KISFIŰ: (a pad felé les, az Öregemberhez hajol) Vigyük magunkkal őket?

ÖREGEMBER: És ha nem akarnak?

KISFIŰ: (bátor lélegzetet vesz) Bizd csak rám. Én vagyok a parancsnok. Majd én elintézem!

Visszalopakodnak a padhoz.

ÖREGEMBER: (halkan utána szól) De okosan ám!

Feszült csend.

KISFIŰ: (rövid, sete-suta ébresztőt fúj a kürtjévei) HÉ, HÉ! ÉBREDJETEK RETTENETES MICSODÁK!

A következő pillanatban – minden eddiginél nagyobb és színesebb pukkánnal – a hortyogó Macska és a vitrinkatonák egyszerre tűnnek el. Csend.

ÖREGEMBER: Puff! Ezt jól megcsináltad.

Kisfiű visszasomfordál az Öregemberhez. Lehajtja a fejét. Szeppenten szipog.

KISFIŰ: Kicsit nagyon jól sikerült. (Sírósan szimatol) Még a szaguk is... Megint csak mi maradtunk...

ÖREGEMBER: (bólogat) Hát persze. Ha mindig csak pukk-pukk. Most aztán szagolhatjuk. (Szimatol)

KISFIŰ: (sírósan) De már szaguk sincs!

ÖREGEMBER: Az igaz. Most már hiába szagolhatjuk.

Csend. Leülnek az előszín közepén.

KISFIŰ: (sóhajt) Ó, ó...

ÖREGEMBER: (sóhajt) Ó, ó...

Csend.

KISFIŰ: (sóhajt) Ó, ó...

ÖREGEMBER: (sóhajt) Ó, ó...

Csend. Kintről halk, ritmikus dobogás hallatszik be. Kisfiű telugrik.

KISFIŰ: Te... nem hallasz semmit?

ÖREGEMBER: (fülel; utána egykedvűen)

Ki tudja. Tudod, hogy öreg a fülem.

Valamit mindig látok. (Tovább fülelnek. Dobogás erősödik) Valaki megy?

KISFIŰ: Nem... valaki jön.

ÖREGEMBER: (szomorúan) Kár... akkor mégse hallom.

Újra fülelnek.

KISFIŰ: (pár lépést jobbra lopakodik) És most? Látod?

Kintről halkan felhallatszik a vitrinkatonák és a Macska egyhangú mormolása.

VITRINKATONÁK: Egy-kettő! Egy-kettő! Egy-kettő!

MACSKA: Három!

VITRINKATONÁK: Egy-kettő! Egy-kettő! Egy-kettő!

MACSKA: Három!

Öregember is feláll, Kisfiű odabújik mögéje. Így figyelnek jobbra. Először a Macska jelenik meg, mögötte a vitrinkatonák. Mintha zsinóron húznák őket, libasorban vonulnak az előszín szélén. De most már ők sem óriások: szinte pontosan akkorák, mint most az Öregember és a Kisfiű. Középtű megállnak, várnak egy kicsit. Macska elnyávitja magát, farkát árböcként fölcsapja. Kisfiű lelkesen tapsol.

KISFIŰ: Ugye, mondtam én! Egy kicsit PUKK-PUKK – aztán mégis csak ó, ó. (Öregemberhez) Te meg mindig csak szidsz...

ÖREGEMBER: (dörmög) Most már nem, parancsnok úr. Igazad volt.

KISFIŰ: Azt nem... De mégis érdemes volt. Most már ők is akkorák, mint mi!

Macska barátságosan elnyávitja magát. Kisfiű a Macska és a vitrinkatonák elé lép.

KISFIŰ: Hát indulunk akkor?

MACSKA: Hová?

KISFIŰ: Megyünk Tananajba!

MACSKA: De mi nem voltunk még Tananajban...

ÖREGEMBER: (előbbre lép) Nem is csoda. Aki nem volt még, semmit se tud.

Gyertek utánam! (*Indul kifelé*) Csak mindig előre! (*Kört rajzol maga előtt a botjával*) A karikás karika közepébe! (*Kistüi mögéje zárkózik*) Bele a karikás levegőbe! (*Mögéje zárkózik a Macska, farkát lassan forgatja*). Oda! Oda belülre! (*Felzárkóznak a vitrinkatonák is*) Ide haza a szomszédba... vissza Tananajba!

Lassan vonulnak ki balra. Közben VITRINKATONÁK: (*egyszerre, ritmusosan*) Ó, ó, ó... Ó, ó, ó... Ó, ó, ó...

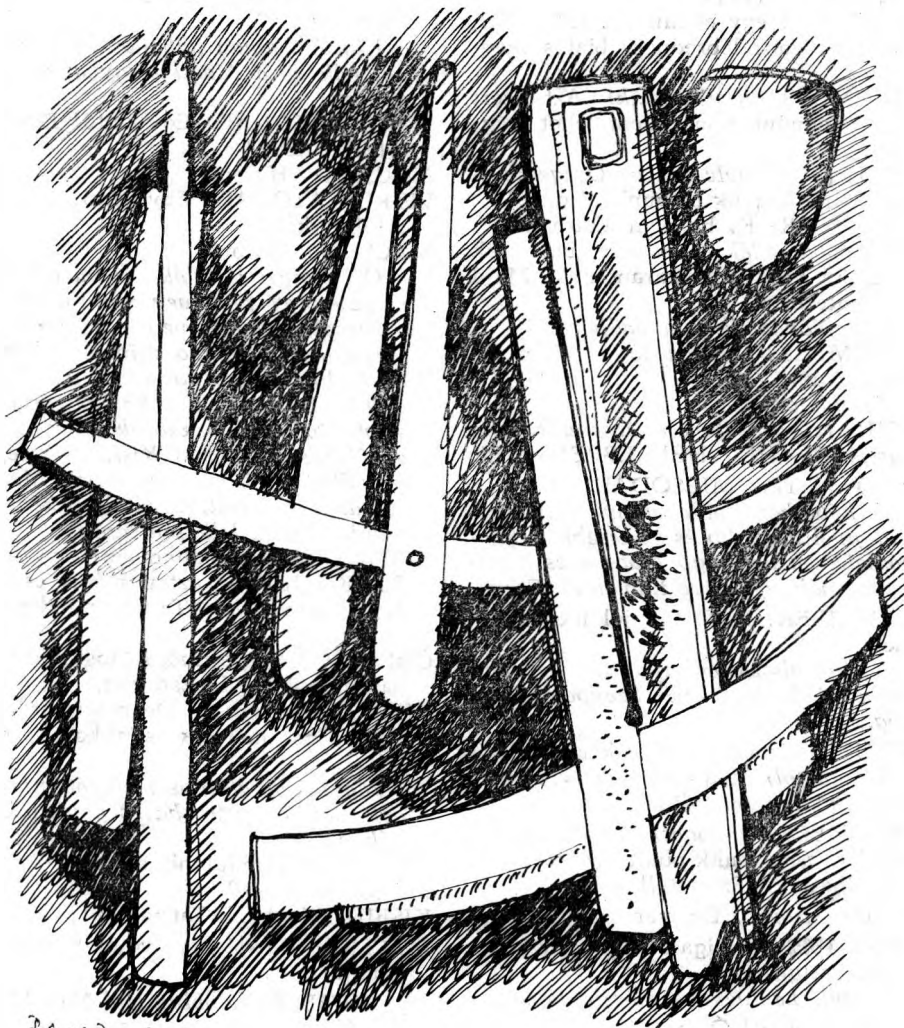
Távolodva is halljuk: „Ó, ó, ó...” Aztán csend. A hold már eltűnt. Lassan

világosodik. Reggel van. Pár pillanatig üres a színpad. Hirtelen hatalmas tüsz-szentés kintről. Döndülő lépésekkel be-jön a Bajuszos Egyenruhás. Rettenete-sen szigorú. Körbejár, mindent rette-netes szigorúan megnéz. Mielőtt ki-menne, gyilkos pillantást vet a közön-ségre, föl-le mozgatja a bajuszát, rá-csap a derékszíjára.

BAJUSZOS EGYENRUHÁS: (*mély han-gon*) Be-be-be! (*Fenyegető mozdulatot tesz*) Pa-pa-pa!

Döngő lépésekkel kimegy.

– Fügőny –



PAJZSÓR 2.

Száz nap a hegyen*

NAPLÓ?

I

... NAPLÓ? ... És honnan zeng? ...
 És kinek? ...
 Heszperián túlról kiáltoz Echo? ...
 ... Túlról? ...
 De itt visszhangozik!
 E fal tüzes a hang ütéseitől ...
 Ez lángol ... Tört szavától ez a KARSZT,
 mögöttünk és lábam alatt ...
 – Arany-almáknak földje? –
 Ó, nem a Heszperián túli ...
 Ez a föld kiált ...
 Pozdorja közt, mint egykor az,
 amelyre leltem ... A gazdátlan
 kilenc tranzisztoros! Az elhagyott ... A Szerkezet! ...
 – De ki kapcsolta be?
 Ki hagyta el? –
 És miként a zokogástól kimerült,
 elhagyott szép szerető sirása halkul,
 úgy ... És akkor, a hajnali teljes magányban
 te folytattad:
 Onnan kísértő!
 Itt visszhangozó ...
 Te Heszperián túli Echo ...
 És kezem a fémre tettem ...
 És tapintottam ...
 Az utolsó csillagra néztem
 és láttam ...
 Fölénk hajló szikláinkból
 hallottam ...
 A liget fanyar leveleiből
 kóstoltam,
 s a pozdorja illatából is
 éreztem szavad:
 – MÉG LEHET! –
 Heszperián innen is! ... Itt és így írom,
 a Hegyen: pillanatunk és percem
 társainak ... A tűzzel átszúrt remény ...

* Részletek „A HESZPERIDÁK KERTJÉN INNEN” c. versciklusból.

*Mihaszna napló?! ... Alighogy összeáll
szétfújja az Idő ...
E millió világ szigetével
sugárzó térben!? ...
... Irom ... s mint tavunkon
a szivárványnyakú vadkacsa,
bukdácsol a posta ...
A zöld, üvegnyakú remény.*

KÉT ANGYAL ÖRKÖDIK

XVII

*KÉT ANGYAL ÖRKÖDIK pincém előtt;
két olajos-cserép ...
Kiegetett szárnyuk most is, mintha
egyre világítana.
S ahogy belépsz, a kapum előtt,
a régi pincerom alól
egyre száll a kén bűze ...
– A hegyközségi Delphi volt e hely? –
Makacsul most is itt állanak ...
Körülállják ... Nem téhér, de zöld
talárban ... És várják a szavát ...
Dani Jánosét ... Aki e pinceorcm közül,
mikor már csak akkora volt,
mint a tücsök, – mondják,
akik megállnak –,
még akkor is dalolt.
E rom alól, most is, mert Ő
az a hegyi, barlangi Pap, aki
hordóba tévedt részeg kígyóról
itta le a keserű tudást
és a méhek mámorát ...
A rádőlt kő alól dalol.
– A hegyközségi Delphi zeng
kapum, szívem előtt? –
Diófa padon ülve hallgatom.
Kén és mézízű szavak ...
S mikor már értenéd,
akár a tüske, szűrnak, mint a kén ...
És reménytelenül édesek, akár a méz.
– Arról a földről ... amelyik volt?
Vagy arról ... amelyik lesz? –
Mintha lefutó csillag cseppentené
talpas poharamba.
Érzem kortyából a Kert ízét ...
Itt van a talpam alatt ...
És itt beszél e rom és pincénk,
e két angyal és kapunk között ...*

ÉS ITT RAGYOG

XVIII

ÉS ITT RAGYOG *e kert fölött*
a KÉK SZOBOR is . . .

All a hegyközségi kereszt tövén.
Köböl és mégse kő . . . és túlragyogja . . .

Fénye mindennél kékebb
és ludbőrös lesz tőle a test,
borsózni kezd a gálic is . . .

Akár a Jég!

Az állati FÖLDANYÁNAK nékje ő . . .

A kék idő iszonytatos Mária szobra.

A szólító JÉGANYA, aki minden
fiát Pilátus kezére adja . . .

Lábánál ballag föl arra a hegyre
és erre a hegyre is a világ . . .

Testükből és kendőjükből

tépve ki,

ellenükre kell a Kert!

A világ morzsája . . . ez a karszt . . .

A nagy és legnagyobb tekete és kék
hideg távlatába

ez a kezünkhöz illő kő!

Csiszolni egyre . . . csak ennyit is . . .

Ezt a morzsát.

Parancsoló szép rettenet! . . .

Pincénk ablakát ekként nézni . . .

És csiszolni élnélküli

egésszé ezt

és bennünk is azt

és így illeszteni eggyé:

VILÁGGA!

Igy a kettőt . . .

PÉCSI SZÍNHÁZI ESTÉK

Az idei szezont az *új magyar-széria* jellemzi a pécsi színházban. A Garai-darab őszi előadásai után Sándor Iván, majd Csák Gyula egy-egy művét vitték színre és játszották huzamosan. – Nehéz elképzelni két ellentétesebb alkatú drámát, mint Sándor Iváné (*Az áldozat hegyén*) és Csák Gyuláé (*Terézia*). Pedig a két szerző rokon abban, hogy mai életünk valóságos és lényeges problémáit igyekeznek drámává formálni. Különböző eredményük eszünkbe juttatta az ismert írói műhelygondot: hogyan lehet a mondanivalót akként formulázni, hogy szándéka, eszmei igazsága maradéktalan maradjon, de az olvasó vagy néző számára is érdekes, izgalmas élet legyen. Sándor Iván darabjában bizonyos, hogy az igazságból, Csák Gyuláéban a nézőket pillanatnyilag lekötő életszerűségből volt több; több annál, hogy belső egyensúlyukat, eredményüket ne érintette volna.

Az áldozat hegyén (idegen ez a cím a szerző és a darab szigorú ízlésétől) olyan társadalmi kérdéseket ragadott meg, melyek folytatásukban és következményükben a szocialista fejlődés idegközpontjához csatlakoznak, mai létünknek is kardinális kérdései. A történelmi igazságot egy konkrét szituációra lebontva, valóságosan újat és igazat mondott el a nép történelmi szerepéről, a népi igazság elvi és konkrét voltának helyes értelmezéséről, a nép értelmes szolgálatáról. Ezekről a kérdésekről a dráma sok eddigi próbálkozásnál teljesebb, differenciáltabb felismeréseket tartalmaz, s innen van, hogy *pozitív hatása sokkal mélyebb nyomokat hagyott* emlékezetünkben, mint ábrázolásbeli hiányosságai, melyek miatt bemutatásakor meglehetősen langyos fogadtatásban részesült, nem éppen indokoltan.

Az 1945 koraőszén játszódó darab középpontjában a vidék újjgazdáinak egy csoportja áll. Osztott földjeiket egy új rendelkezés kijátszó végrehajtása fenyegeti. A rendelkezés szerint az antifasiszta érdemű volt birtokosok visszakaphatnak 200 holdat; ám erre egyszerűen tömegével jelentkeznek a volt „ellenállók”, s vennék vissza földjeiket, melyeken már az új tulajdonosok szántanak. A gazdák összecsapnak velük, de elkeseredetten és szorongva várják: mit tesznek most a vezetőik, főként az őket bátorító kommunisták? A kommunistákat a városka párttitkára és egy fiatal pártmunkás képviseli. A gazdák úgy értelmezik mérlegelő vigyázatukat, hogy nem biztosak a dolgukban, tán ők is a régi rend visszatérésétől tartanak. Ezért nem zavarják szét karhatalommal a követelőzőket, ezért nem hajtják végre a városi börtönben fogvatartott, halálra ítélt tanítónő kivégzését sem. A lány ellen az a vád, hogy a felszabadulás előtti napokban egyik közeli községben a szökésben lévő levéteket német kézre, halálra adta. A falusiak ellene vallottak, bár tettének szem- és fültanúja nincs, ám nincs tanúja ártatlanságának sem, amit szüntelen hangoztat. A fiatal pártmunkás az ügyet – a parasztok bizalmának megerősítése okán is – mielőbb le akarja zárni, de ekkor váratlanul megbizonyosodik a lány ártatlanságáról, meg arról, hogy a falusiak hajdani gyávaságuk, szégyenük kompenzációjából, ellenszenvük ösztönzésére vádolták. Most meg összekötik a lány ügyét a földjeik ügyével, „Azon mérik az erőnket, mi lesz az elitéltekkel?” A törvényteleniségekkel, kusza indulatokkal terhelt helyzetet meg kell oldani – a nép javára. A párttitkár hajlana rá, hogy csak a földek védelmét tekintse, a lány ártatlanságának lehetőségét ne, hisz ez nehezítené számára a biztos megoldást. Társának tanúsága után megpróbálja a lányt önkéntes áldozatra rávenni, hogy így segítse „a nagyobb ügyet”. Mikor az makacsul élni akar, és az embertelen sugalmazást gyűlölködve utasítja vissza, a párttitkár „bizonyítva” látja ellenség voltát, s már kész is lenne föláldozni... A könnyebb megoldás csábítása dogmává torzítja benne az eszmét, és elhomályosítja a forradalmi cselekvés etikus

tisztaságát. A fiatal kommunista szerint azonban „Feláldozni az embereket egy célért, ezt akárki meg tudta tenni, mióta a világon a hatalomért folyik a harc...” Nem fogadja el a céllal szentesített eszközt, de nem csupán a lány miatt. Kozák István maga is a falusiak közül való, és megért valami mély igazságot a kialakult helyzetben. Azt, hogy a nép felszabadítása nemcsak a földek és jogok felszabadítása, de a lelkiismeretük megszabadítása is – bűneiktől és hazugságaiktól, a múlt fertőzötétől. Ha Császár Krisztina perét újra felvételik, nemcsak egy ártatlan embert mentenek meg, de a népi igazság történelmi tisztaságát is, mit igaztalan indulatokkal bemocskolnának. Kozák ezt tartja a nagyobb ügynek: „Nem hagyhatjuk őket a saját hazugságukba süllyedni...”, „...a lelkük mélyén nem a cinkosait akarják bennünk látni, hanem a megszabadítóikat... a saját lelkük terhétől is.” A fiú alakja azzal emelkedik igen magasra, hogy a NÉP nem mitikus fogalom a számára; felismeri: a nép történelmi igazsága és egy konkrét közösség tévedése nem zárja ki egymást. Előbbi az utóbbit nem igazolja, de utóbbit sem teszi kétségessé az előbbit. A nép vezetőjének konkrét összefüggésekben kell az elvi igazságot meglátni, kifejezni, tettere váltani, akár a tömeget megelőzve, vele viaskodva, akár a bőre kockáztatásával is, mint Kozák teszi, mikor vállalja, hogy kimegy a felheccelt, gyanakvó emberekhez és megmondja nekik a teljes igazságot: „Mindent meg lehet tenni, csak egyet nem: hazudni a népnek”. A befejezéskor a párttitkár enyhülten engedi el Kozákot vállalt útjára, s úgy érezzük: ő is elfogadja álláspontját, maga is így dönt.

Azzal kezdtük, hogy a darab középpontjában a falu újjazdái állnak, azóta viszont egyre a két főszereplő kommunistáról volt szó. A színen valóban ők vannak jelen olyan szituációban, mely kettőjüket a népi közösség ügyében, ügye által meghatározottan és ügyéért élethalál fontosságú döntésre kényszeríti. Állandó háttérük, vonatkozási pontjuk tehát ez a közösség, melynek meghatározó ereje, jelentősége így áll előttünk. A megjelenítésnek csupán ez a módja mégis hiányérzést támaszt, mert a drámai *életanyagot* rendkívül elvékonyítja. Gyanunk szerint itt van a nagyon érdekes dráma Achillész-sarka. A konkrét népi közösség jelen nem léte, hangulatának, indulatainak csak tudósításszerű, áttételes képvisellete okozza, hogy a drámai szituáció szempontjából igen fontos mozzanat – a földek és a tanítónő ügyének összekapcsolása – nem kap cselekményszerű megerősítést. Ezért kell a tanítónő dolgát annyit magyarázni (mégis elég homályos marad), s ezért lesz ez az összekapcsolás kicsit művi, bár nem elvben megalapozatlan. Társadalmi, lélektani hitele van, de mivel itt a drámai cselekmény tengelye, életényekben kellene manifesztálódnia. A falusiakat egyetlen szereplő – az újjazda Árendás – képviseli. Funkciója némiképp hasonló a görög drámák Hírnökéhez: külső fordulatokról, eseményekről tudósít. Ennek megfelelően, de a gazdák, a nép megjelenítéséhez roppant kevés. Alakjának csak funkciója van, eleven kiterjedése semmi. Jeleneteiben a dráma szövete megritkul, pedig ekkor kellene szorossá válnia. (Meggjegyeznénk, hogy a görög Hírnök általában nem volt az akció érdemi részese, csak eszközjellegű szereplő.) A valóság legfontosabb, konkrét elemének ábrázolatlansága miatt marad némileg elvont, *áttetszően eszmei síkon* az a kitűnő elvi felismerés, hogy a történelmi igazság ellentmondásoktól, kusza indulatoktól, egyéni tévedésektől keresztezve, elfödve van a valóságos helyzetekben, s aki vezetni akar, arra irgalmatlanul nehéz feladat vár: a konkrét kuszaságban rendet találva kell kitapintania és érvényesítenie ezt az igazságot. Az adott népi közösséget az igazságtevő nép történelmi fogalmához közelíteni.

Hogy a két főszereplőben mindez gondolati, lelkiismereti harc árán bomlik ki – természetes. Nem érthetünk egyet azokkal, akik azt a sommás kifogást emelték, hogy ebben a darabban *csak* eszmei harc található (ezért nem is dráma). Ha az eszmei harc a cselekvést irányító igazságért, fölismerésekért folyik, akkor – a drámairodalom évezredei tanúsítják – ez bizony drámai harc. A döntésre készítő lelkiismereti küzdelem drámai szituációból nő ki, a döntésben mint cselekvésben realizálódik. Ennek nincs híjával Sándor Iván darabja, – pardon: *drámája*. Elvontnak, néha vékonyan elméletinek éreztük azonban szintén, de azért, mert amivel és aminek szolgálatában a szereplők belső küzdelme folyik – részben testetlen fantom marad.

A *Teréziában* viszont minden meg van mutatva, meg van magyarázva. Szemre –

legalábbis. A címszereplő Terike fegyelmezett, savanyodott vénlány. Húsz éve a családja megfosztotta ifjonti szerelmétől, ő meg beletörődött. Megmaradt a családban a többiek kényelmét, ellátását szolgáló háztartási gépek, elhitette magával, hogy ez az élet értelmes, kötelességből vállalja, még büszke is rá. Most ismét felcillan előtte az elvesztett szerelem folytatásának lehetősége. És megint megriad; Terike gyáva, azaz megfélemlített. Nincs ereje a boldogságáért küzdeni, megtörni az erőszakos fivér akaratát, lesöpörni magáról a vizslató kisvárosi szemeket. Szennyes ruha és vasalt ruha halmjai közé bástyázott életéről aztán kiderül, hogy senkit sem vált meg vele, senkinek nincs rá szüksége. Áldozata inkább megrontja, mint fölemelni okozóját, a bátyját. S ez nem meglepő: az áldozatok bizonyos mértékig maguk nevelik az áldozatukat követelőket, az engedelmesek az elnyomóikat. Terikét durva fordulatok ébresztik rá élethazugságára, ő meg szegényke lesújtva és átkozódva belezuhan a nap-pali szoba közepén felhalmozott szennyes közepébe... Mindez szó szerint értendő.

Az önfeladásnak, lemondásnak, áldozathozásnak ez a „deheroizáló” szemlélete nemcsak jogos – mély és időszerű igazságokra hívhatná föl a figyelmünket, ha... Ha az író a valóságos jelenséget nemcsak a hétköznapi felszínén borzolná meg, ha Terike alakja és sorsa nem kizárólag untig ismert sablon volna, ha az író nem kalandozna el maga is vétkesen egy színesebb, közelebbi érdekesebb másik üggyhöz, az önkényűri fivér problémájához. A hajdan forradalmár András despotává zülléséhez viszont Terikének – sajnos – semmi köze nincs. Nem az ő áldozata lökte a diktátoroskodás felé, már húsz éve ilyen volt, hisz hugának szerelmi kifosztását, s egyéb ügyeit is így „intézte el”. Most felfüggesztették és vizsgálat indult ellene. Az ő képlete számos társadalmi és karakterológiai tényezéből levezethető lenne, de a darab ezekből mit sem tár föl. A tény maga azonban így is érdekesebb, jelentősebb, minthogy érvényesülni engedné a másik ügyet. Annak ellenére sem, hogy az a jogász, akit András ügyének kivizsgálására küldtek a Központból, *véletlenül* nem más, mint Terike hajdan-volt szerelme. Őt verte el András a háztól. Ez a Kaszás János kiváló ember, szívében már nincs bosszúvágy, csupán Terike fakult képe és természetesen az igazság eszménye. Így érthető, hogy a presszóban pillanatok alatt fölismeri az elcsapott elnök érettségiző lányát, Terike unokahúgát, s noha még Terikének üzen vele (hogy miért nem tette húsz évig?!), nem tud ellentállni a bájos fruska szerelmi rohamának, felismeri benne „a boldogság kötelességét”, azaz kötelezettségét. Aztán ők ketten – dacolva a semmivel, megküzdve a nemlétező akadályokkal is – megmutatják: hogyan kell boldognak lenni! Itt már operettben érezzük magunkat (kellékeiről a rendezés is gondoskodik), de vissza kell térnünk Terikéhez, és nem jó a lelkiismeretünk. Mert jogunk van-e ezt a szerelmet Terike régi szerelmének pozitív ellenpéldájaként fölfogni? Őt abban mégiscsak brutális erőszakkal törték meg! A makulátlan János pedig húsz év alatt semmit sem tett érte, csupán Terike részéről volna ez gyengeség? Van-e erkölcsi joga az ifjú hűgocskának diadalmaskodni csak azért, mert szerencsésebb helyzetben van? Ha távolabbi következtetésekbe akarnánk bonyolódni, olyan kétségeink merülnének föl pl., hogy vajon a boldogság kötelessége kizárólag szerelmi boldogságként értelmezendő-e? A darab szerint így tűnik. Aztán meg: meddig terjed a boldogság kötelessége, és hol kezdődik az önzés gátlástalansága – ugyanabban az esetben? A baj ott van, hogy távolabbi következtetésekig Csák Gyula nem ment, csupán tetszetős, ismerős felületeken portyázott. Érdemleges problémákon akadt meg a szeme, bár nem újonnan meglátott problémákon, s ahelyett, hogy a „mélytengerben” kutatott volna, beleesett egy bosszantóan hamis, romantikus dramaturgia csapdájába. Azzal, hogy Terike és András dolgát Kaszás János személyében összezsomózta, nem oldott meg semmit, de a két problémakört összekuszálta, felhígította. A hatásvadászat feloldotta a mondanivalót. Kár. Mert a szerzővel együtt szívesen kételkedünk benne, hogy értelmes-e minden áldozat? Hogy feltétlenül tiszteletre méltó-e, aki személyes törekvéseiről lemondva pl. a családjáért „feláldozza magát”? Hogy a lelki erőszakot nem torzít-e akaratlanul is erkölcsi nyomorékká? Örömmel láttuk volna *ennek* az ábrázolását.

Mindkét darab előadásának közös summája: rendezői és tervezői tévedésekben, meg színészi remeklésekben voltak gazdagok. Az áldozat hegyén-t – alighanem meg-

riadva a sűrű gondolatíságtól – *Dobai Vilmos* természetes társalgás-tónusban tartotta. A magvas igazságokat és kiküzdésük folyamatát a napi elmélkedések szürke szintjére szorította. Így nem az elvontság lett kevesebb, csak felmutatása súlytalanabb, színtelenebb. Ha gag-ekre nem is, a dráma közegével egynemű gondolatgazdag színpadi ötletekre szükség lett volna. Még sokkal távolibb volt a dráma jellegétől, alkatától a színpadkép, *Pintye Gusztáv* terve. A három előforduló színhelyet egyszerre „tartalmazta”, oktalan rendtelenség és zsúfoltság benyomását rögzítve, ám a színhelyek egyenként kifejezéstelenek maradtak. – A két főszereplő – *Holl István és Szegváry Menyhért* – alakítása azonban sokat megmentett a darab értékeiből. Különösen Holl tudta végig emelkedő feszültséggel érzékelteni a belső küzdelmet; a maga emlékeit, sorsát a jelen folyamatába is beleérző ember szüntelen érzékenységet. Játékában szinte kitapinthatóvá vált az a pont, ahol az ügy szolgálata önnön ellentétébe, voluntarista türelmetlenségbe csap át, s ennek rejtett rugóit is megmutatta. Szegváry alakítása hiteles és természetes, de a „társalgási színhöz” ő került közelebb; Kozák alakját egy árnyalattal könnyedebbet tette, mint drámai ereje kívánta volna. A színészi játék külső eszközeinek birtokában Szegváry hajlik rá, hogy csillogó, de csöppet felszínes alakokat teremtsen (Marco Polója is hasonló volt), még nem szívesen küzd meg az alakok rejtettebb világát is megmutató eszközökért. Mindenesetre az ő fiatal kommunisztájára és Holl gyötrődő párttitkárára mint az évad kitűnő színészi teljesítményeire emlékezünk.

Sik Ferenc rendezéseinek mozgásnyelve közismert. Nem hinném azonban, hogy a megtestesítés koreográfiai áttétele minden esetben optimális módszer lenne. A *Teréziá*-ban elért vele néhány jellemző-kifejező mozzanatot (pl. az ügyész „futásával”, András „odavágásaival”), de a jellemek és helyzetek műrostjai, paneljai rikoltóbbá lettek ebben a fölpergetésben, illetve banális volt maga a megoldás (pl. a II. felvonás „dobálózásai”, belőlük a fele is sok lett volna). Mégsem a koreográfia vitte el az előadást az operett felé, hanem a mozgásképleteket érzelmesen és triviálisan dúsitó aláfestő zenék és szimbólumok. Majdhogy azt nem írtam: szimbólemumok. A színpadfalak mögötti édesbús hegedűszó, meg a szennyes-jelenet szennyesalma ugyanabból az izléskörből tévedt ide, ahonnan a bőséggel alkalmazott művirágok. S ha már a szimbólemumoknál tartunk: minő funkciót tölt be a színpadképben – *Vata Emil* díszlete – a végig központi helyzetű, óriási, vörösszőnyeges lépcsősor? A leváltott nagyember házában még csak lehetne jelentése, de mit keres a puritán jogász hivatali szobájában? A jó szimbólemum ugyan nem szájba rágó oktatás, de nem is zavaros humbug. – Kitűnő színészek kitűnő alakításait és vergődését láthattuk, aszerint: kinek mennyi életigazság jutott. *Szirtes Ádám* maradéktalanul kitöltötte az elvakult ösztönember extrovertált alakját. Handabandázásai egyszerre voltak nevetségesek és félelmetesek, ön- és közveszélyesek. Ő volt a főszereplő. *Timár Évának* nem a színészi eszközei, izlése hiányzott ahhoz, hogy magához méltó alakítást nyújtson, hanem a szerepe. Megfontolandó lenne: nem kár ezt a kitűnő színésznőt ilyenféle portörő-szerepekben – nem először! – pocskolni? *Vörös Eszter* és *Pákozdy János* hibátlan alakítása még akkor is dicsérendő, ha szerepük rutinnál többet nemigen kívánt. A jogász alakjától *Győry Emil* korban, tartásban, alkatban olyan távol áll, mint maga a figura a valóságtól. Vagyis nagyon távol. Győry végig kapkod, keresi a hangját, önmagát – nem találja, de ezért a szereposztás hibáztatható.

Az új magyar-széria sokszor volt öröm – némi örömmel.

*

Ha legutóbb a *Ludas Matyi*-előadás után a Gyermekszínház süllyedő nivójáról ejtettünk néhány zokszót, a februárban bemutatott *Szépek szépe* (Heltai Jenő darabja) után kutyakötelességünk beszámolni arról, hogy nemcsak a mesében, a Gyermekszínházban is minden jóra fordult!

A Heltai-darab kitűnő matéria. A jólismert Hamupipőke meséből kiirtja a ráragódott polgári szenvelgést, és eredendően demokratikus, népmesei értékeit kifejleszti, finom ízléssel aktualizálja. A népi igazságból, lovagi formákból, farsangi öt-

letekből, mesehagyományokból és életismeretből összeszőtt, pergő rímekre szerelt történet egyszerre szolgál emberi példákkal, igazságérzésre nevelő élménnyel és mozgalmas játékkal. Heltai meséjének friss, mai szemléletét és írói szellemét az előadás kifogástalanul érvényesíti.

Szegváry Menyhért ezúttal rendezőként mutatkozott be, nem kisebb sikerrel, mint színészként. A mese-produkciók gyakori veszedelmeit, a gügyögést és a didaktikus nagyképűséget biztonsággal elkerülte, viszont biztonsággal találta meg a mesés jelképiség és a konkrét realitás szüntelen egymásba játszó, egymáson áttűnő sik-jainak stílusötvetét. Ez az előadás nem illusztrál. Egy mulatságos és feszült far-sangi játék jelenvaló világába ragad, melynek természetes joga van a varázslatra, a realitásokból fölröppenő költőiségre. Szegváry munkájának formanyelvi biztonsága, stílusérzékenysége a legfőbb értéke, magába foglalja a többi is: a kitűnő ritmust, értelmes és dinamikus tagolást. Egyedül a színpadi ki-be járárok helyét nem éreztük mindig logikusnak, s azért tűnt föl, mert különben nemcsak jobbnál-jobb ötletekkel, de *értelmes* ötletekkel szolgált a rendező. Példának hadd említsük a varázslóinas mozgatta „sors” meglevenítését az előjátékban, illetve a szellemes befejezés több-rétű játékát. Mikor Hamupipókéét derekas emberségéért és parányi lábacsájáért trónjára emeli a királyfi, az udvari nép természetes módon tiszteleg az új királyné előtt: a ceremóniamester feladatát és szerepét folytatva vezeti a hódolatot, ami azonban egyszerre ünneplése a diadalt aratott igazságnak és a színészek „meghajlása” a közönség előtt. Nem az operettek hamisan felcsigázott nagy fináléja ez, hanem a játékot és hangulatot kellő pillanatban felfokozó, értelemszerű kiteljesedés. Takarékos és hatásos.

A rendezői munkának abban a részében, amit színészvezetésnek hívnak mostanában, s ami az egyes szereplőknek az előadás egészébe való beillesztéséről, s a szereplők egyéniségének kibontásáról egyszerre gondoskodik, – tehát ebben a rendezői feladatban Szegváry szintén kitűnő képességeket mutatott. Valóban minden szereplő a *helyén volt és játszott*. *Miklósy Judit* az a Hamupipóke, akire itt szükség van: nem libegő tündérke. Mezitlábas, szinte vadóc, reális kislány, mégis első pillanattól érezni benne a tündérhercegnő álomlehetőségét, s a kettőt finom hangsúlykülönbségekkel meg is valósítja. Tulipán királyfiként *Horváth István* kellően „csinos fiú” is, meg az igazságkereső tűz is ki-kicsap belőle. Ez a fiatal művész eljátszott már néhány apróbb szerepet, de most éreztük először, hogy szerepében jelen volt. Mozgásának, gesztusainak szögletelességét remélhetőleg hamarosan legyalulják róla. Hosszú ideje nem láttuk ilyen kitűnőnek a két mostohatestvért alakító *Sólyom Katit* és *Vajda Mártát*; ikerségükben is tudtak egyéniek lenni. *Galambos György*, *Somodi Kálmán* és *Bösze György* jól jellemzett, dinamikus figurái mellett feltétlenül ki kell még emelni a varázslóinasként roppant artisztikusan és szellemesen mozgó *Rudnyánszky Juditot*. – *Pintye Gusztáv* díszlete ugyan lehetett volna kissé lengőbb, áttörtebb, kivált a palotai jelenetekben; stílárius egysége, rendje azonban kifogástalan volt.

Ha a mese teljesértékű műfaj, márpedig lehet az, akkor a mesejáték is lehet teljesértékű színház. A *Szépek szépe* valóban az.

*

Január végén önálló kamaraesttel köszöntötte a színház a tizenöt éve megjelenő Jelenkort. *A Jelenkor a Jelenkorról* – szólta a címe ennek a szerkesztett műsornak, amit *ifj. Kőmíves Sándor* állított össze a folyóirat utóbbi két-három évének anyagából, és ugyanő állította színpadra nyolc fiatal színész közreműködésével.

Születésnap ajándékot köszönettel illik fogadni. Az „ünnepelet” annál szívesebben teszi ezt, mivel az eddigi, hasonló eseményekhez viszonyítva ez az est sokkal elevenebbnek, színesebbnek, gondosabban megvalósítottnak bizonyult. Lényegesen több volt protokolláris gesztusnál. A folyóirat szerkesztősége, a jelenlévő szerzők, akik saját szavaikat hallották a színpadról, de talán az összes jelenlévők úgy érezték: *baráti tett* volt.

SZÍNHÁZI LEVÉL BUDAPESTRŐL

Közel tíz éve írtam először Szakonyi Károlyról a Jelenkorban. Akkor a legtehetősebb fiatal novellisták között tartották számon, s első drámájával a színházi sikert is kivívta már. Azóta írói rangja általánosan elismert, az *Adáshibával* évtizedünk talán legnagyobb közönségsikerét aratta, s most *Hongkongi paróka* című darabjának előadásaira – a Katona József Színházban – ismét csak a legnagyobb nehézségekkel lehet jegyet kapni. Ezek a látványos sikerek azonban kissé megtévesztőek: mindkét darab alatta marad Szakonyi írói színvonalának. Az *Adáshibát* egy kitűnő ötlet, a tv-nézés lélekölő betegségének szatírája tartja össze, s újabb komédiájában is kihasználatlannak, kidolgozatlannak érzem az önmaga teremtettenél lehetőséget.

A véletlen úgy hozta, hogy ebben az elmúlt negyedév új magyar bemutatóiról szóló beszámolómban ismét Szakonyi Károly a legfiatalabb szerző. S ennek a fiatal-ságának nyugtalan dinamizmusa csálhatatlanul fölfedezhető a *Hongkongi paróka* bátor kérdésfölvetésében és formai újításában. Szakonyit ezúttal elsősorban a szerzési vágyból fakadó demoralizáló láncreakciók izgatják. A komédia hőseinek tudatában minden mást elnyom rögeszmés vágyuk, hogy minél flancosabban élhessenek, minél elegánsabb lakást, fényűzőbb nyaralót, nagyobb kocsit, drágább (hongkongi) parókát, s mindehhez magasabb kapcsolatokat, jogtalan előnyöket szerezzenek. Egyrészt egy bűvös körbe kerülnek ezáltal, amelyben a megszerzett javak nem örömeiket és kényelmüket szolgálják, hanem az újabb szerzéshez szükséges „kapcsolatok” kiépítését hivatottak elősegíteni. Másrészt végzetes ellentmondásba kerülnek társadalmi szerepükkel. Harmadrészt pedig rögeszmés állapotuk már egész szellemi világukat szükségyszerűen eltorzította. Ezen a ponton lép túl Szakonyi az *Adáshiba* nagy művészi fölfedezésén, a szellemi ür színpadi megjelenítésén. Itt a jelenség – a gondolkodási képesség és igény eltűnése, az érzelmi világ elgépiesedése, a közlések frázisokká devalválódása – világos következménye a modern kispolgári életszemlélet rákos elburjánzásának. Drámaivá a helyzetet az teszi, hogy akik ide züllöttek, többre hivatott és más útra indult emberek. Szakonyi tehetségét mi sem bizonyítja jobban annál, hogy egyszerre tudja magától értetődően helyesnek elfogadtatni azt a *történelmi folyamatot*, ami a munkásokból igazgatókat csinált, és ezzel kapcsolatos kemény kritikájában a *személyes* felelősséget fölvetni. Szatírárt írt, amelyben – márcsak műfaji okokból is – a kritika szerepe szükségyszerűen aránytalan, a fokozatok azonban sokat mondóak. Így lehet a darab egyik kulcspontja az a jelenet, amelyben Sas Béni, az igazgató – Sinkovits Imre emlékezetes alakításában – önkéntelenül megkérdezi feleségét, ki az a nagyságos asszony, akiről folyton beszél. Az asszony – Máthé Erzsi játssza, kitűnően – természetesnek veszi, hogy miközben a régi társadalmi rendszer lerombolása árán, varrónőből igazgató-felelősséggé emelkedett, ezt a címet minden további nélkül átmentheti, onnan maradt életszemléletével együtt. Ő a szerzés igazi megszálottja, férje, a gyenge ember csak sodródik energiája áradásában. Sas Béni tétova kitörési kísérletei eleve kudarcra vannak ítélve, mert szeretője, akihez otthontól menekül, ugyancsak saját érdekeire gondol; minisztériumi fölöttese pedig szinte az ő tükörképe. Megoldás csak az lehetne, ha elfogadná a komédia egyik munkás rezonőrjének többszöri közeledési kísérletét, ide fűződő szálait azonban más irányú „gondjai” rég szétfoszlatták. Szakonyi határozott, biztos kézzel remek szatíra-jellemeket teremtett, csak a történettel maradt adósunk, ami a sok kitűnő leleplező jelenetet nem csupán összefűzné, hanem mélyebb tanulságokat kibontó komédiává fejlesztené. Így a fölvetett kérdésekkel mindössze a jelenség tudatosodik, okokról nem esik szó, s a színmű szerkezete is széteső marad. Ezen igyekezett az író a cselekményen kívüli munkások ellentétes erkölcsi fölfogásának, életszemléletének bekapcsolásával

segíteni. A két réteg között azonban nincs közvetlen kapcsolat, sőt éppen ennek hiánya szolgálja az írói mondanivalót. Ez szerencsés dramaturgiai fogás, de hiányérzetünket nem egészen egyenlíti ki. Illés István rendezése – Sinkovits Imre és Máthé Erzsí mellett – kedvvel komédiázó színészek segítségével tartja egyensúlyban az előadást és ér el ritka nagy közönségsikert.

Mostani beszámolómban adatszerűen is a második legfiatalabb szerző Illés Endre. *Névtelen levelek* című színművének szellemét tekintve pedig különösen indokolt fiatalságáról beszélni. S amint arra Nagy Péter mutatott rá a *Kritika* 1974/III. számában, ez nem az első eset, hogy művészi tanújelét adja a mai magyar fiatalok iránti rendkívül mély megértésének és együttérzésének. Jó író esetében egy bizonyos pontig ebben nincs semmi különös, legföljebb csodálkozhatunk, hogyan tud valaki egészen kilépni kortársai világából és más nemzedékek élettapasztalataival, vágyaival azonosulni. Am Illés Endre nem áll meg ezen a ponton sem, nála a fiatalság és az öregek között világnézeti vízválasztó húzódik. Az ő szemében a fiatalság – életkortól függetlenül vagy majdnem függetlenül – azokat jelenti, akik egy jobb jövő megteremtésére hivatottak. Ez a jobb jövő pedig (akármilyen frázisszerűen hangzik) anyagiakban bőségesebb és magasabb erkölcsi-etikai mércékhez igazodó életet jelent. A vízválasztót a múlt emeli. Az, hogy egyeseket a történelmi változások mentesítettek azoktól a jellemromboló élményektől, gondoktól, tragikus csapásoktól, félelmetes veszélyektől, amelyek másokat, akik átérték (főleg: felnőttként élték át) a nagy viharokat, szükségszerűen alkalmazkodóvá formáltak. Az alkalmazkodás pedig olyan ösztönök, belső reakciók kifejlődését jelenti, amellyel még az egyet nem értők is keresik az uralkodó szellemmel a kompromisszumot, azaz engedményeket tesznek saját erkölcsi elveikből, világnézeti eszményeikből. Ezt a típust képviseli a *Névtelen levelek*ben a főhős apósa, aki mindent csak az egyént korlátozó erőszak útján tart megoldhatónak, s aki ezért végzi az erőszakos politikai rendszerek gyakorlatának megfelelő nyomozásokat, ezért tesz pusztá gyanakvásból és ellenszenvből följelentéseket. Az erőszak minden egészséges társadalomnak is természetes védekezési reflexe bizonyos helyzetekben, itt azonban az egyénben mániakussá görcsösödött formájáról van szó. Kár, hogy a jellemet, amelyben kifejlődött és a folyamatot, amely kifejlesztette, az író vázlatosan ábrázolja, illetve csak sejteti. Szerepét a drámában a történelem hírhedt erőszakszerveinek képviselőit fölléptető két betétjelenet (az író úgy nevezi: álomjáték) teszi világossá. Ő nem találkozik ezekkel a figurákkal, csak Ádám, az ifjú hős, aki a durva erőszak szükségszerűségét az adott helyzetben el nem ismerve, egy más erkölcsi fölfogás talpatáról tud e kiábrándító példázatokkal szembeállítani. Erre pedig azért képes, mert véleménye szerint alapvetően kevesebbről van szó az ő világában, mint korábban volt. A velencei Tanács, az inkvizíció, Haynau és a Gestapó rémuralma emberi életek kioltására használta föl a kezébe jutott följelentéseket, „névtelen leveleket”. Ádám környezetében csak nehezebbé lehet tenni ezzel a módszerrel emberek életét, veszélyeztetni már nem. Ádám nagysága éppen abban van, hogy ez ellen is fölveszi a harcot. Amikor nem sokkal igazgatói kinevezése után kilenc névtelen levelet kap, a nyilvánosságot hívja segítségül a beléjük zárt ártalom kioltására és a tettes leleplezésére. Nemes szándékú kísérletének alanyai ismét két táborra oszlanak: az idősebbek – függetlenül a gyanúsítás alaposágától – rögtön idegesek lesznek, s ezzel már-már megerősítik a gyanakvást; a fiatalok közül viszont csak azokban támad félelem, akikről a pletyka lényegében igazat szólt, az ártatlanok nemhogy nem félnek, de a kissé cinikus ifjú szakember még rá is licitál a rágalomra, lelke mélyén annyira elképzelhetetlennek tartja, hogy valaki elhihetné vagy komolyan vehetné a „megbízhatatlanság” rásútott bélyegét. A dráma akkor mélyül el, amikor a fény és tisztaság gyógyító hatását hirdető főhősnek rá kell döbennie, hogy saját karrierjét is egy „névtelen levélnek” köszönheti. Rögtön maga is gyanúsítgatóvá válik, szinte belesodródik abba a világba, amelynek ez a természetes légköre. Végül kiderül, hogy a kilenc névtelen levelet egy kisebbrendűségi érzésekkel küszködő idegbeteg munkatársnő, a karrierjét egyengető följelentést pedig apósa írta. Az izgalmas lélektani „detektív-dráma” eredményeként Ádám a nézőkkel

együtt erősödik meg a saját igazába vetett hitben, s képes arra is, hogy erkölcsi igazáért áldozatot vállaljon. Illés Endre gondolatokban gazdag darabjából Lengyel György érdekes előadást rendezett a Madách Színházban – annak ellenére, hogy nőszereplői kissé halványak voltak. A férfiak közül az após szerepében Mensáros László a legemlékezetesebb: egy csendes, rokonszenves férfinak, a mindenbe beleszóló erőszakba vetett hitét félelmetes arányúvá növeszti. Ugyancsak kiváló Ádám szerepében Huszti Péter és vetélytársában Balázsovits Lajos, mindketten meg is szerettetik velünk hősíket. Az előadás fontos szereplője még Fehér Miklós tisztaság és világosság képzetét idéző, jól mutató és jól használható, fehér alapszínével és geometrikus idomaival modern benyomást keltő színpada.

A Madách Kamaraszínháza egymás után mutatta be a modern magyar irodalom két különös és sok szempontból érdekes szerzőjének egy-egy művét. Szép Ernő és Tamási Áron különböző társadalmi rétegekből indultak, különböző utakon jártak és eltérő művészi fölfogást vallottak. Csak abban értettek egyet, hogy műveikkel elhatárolták magukat a korabeli társalgási színművek divatos követelményeitől. Szép Ernő ugyan nem kísérletezett új drámai formákkal, de az embersorsok iránti különleges érzékenysége, finom megfigyelőkészsége, és szánakozásba oltott iróniája utánózhatalanul egyéni szint hozott a magyar drámatörténetbe. Egyike azoknak a szerzőknek, akik a látszólag jelentéktelen történetek különböző rétegeiben olyan lélektani és társadalmi keresztmetszetet adnak, ami sokoldalúságával nyűgözi le a nézőt. A nosztalgikus és szatirikus árnyalatok pazar kibontása tette annak idején emlékeztessé a mostani bemutató színhelyén a *Lila ákácot*. A *Vőlegény* előadása előtt ismét ilyesmiben reménykedtünk, ám a rendező Szirtes Tamás figyelmen kívül hagyta Szép Ernő művészetének alapvető sajátosságait: a törekenyen finom belső egyensúlyokat s a különböző színek, ellentétek egymásba játszatásából adódó érzelmi hullámmást. Az előadás harsány komikuma durva kézzel ragadja meg az érzékeny irodalmi anyagot, s ezt bizony darab és előadás egyaránt megsínylik. A színészek karikatúrának fogják föl szerepeiket, művészi erejüktől függő magánszámokat adnak elő, s így a színmű jelenetekre töredezik szét. Pedig a rendező abból az alapvetően helyes fölfogásból indult ki, hogy a férjfogási és hozomány-hajszolási komédia társadalmi háttérét emeli ki. Ezt szolgálják Szinte Gábor – szinte érzékelhetően – szegénység-szagú díszletei, kopott bútorai, ócska tárgyai és Mialkovszky Erzsébet elnyűtt, kinőtt jelmezei. A sötét háttér tovább fokozza a naturalista jelenetek keménységét. Ebben a környezetben Szép Ernő játékából a nyomor félelmétől megszállottak rikitóan komikus viselkedése kerül előtérbe. Ez azonban csak az első felvonásban sikerül jól, a másodikban erőtlenné válik, s a harmadikban kioltja a befejezés kettős iróniáját. Pedig Szép Ernő nem csupán azt gúnyolja ki, hogy – miután a hozományvadász „vőlegényt” alig tudta elcsábítani a szegény férj-vadász „menyasszony” – a jómódú vetélytárs megjelenése mint fordítja meg a két fiatal egymáshoz való viszonyát és változtatja a „vőlegényt” lelkes udvarlónná. Közben nevetségessé teszi mindazokat az illúziókat is – beleértve a megváltóként föllépő gazdag szerető „ki nem mondható” óhaját –, amelyek a komédia mögött meghúzódhatnak. Az előadást emlékeztetessé két nagyszerű színészi teljesítmény teszi. Psota Irén fergeteges nevetést hív elő a nézőkből és közben föltárja a szóbanforgó életforma nyomorúságát, embernyomorító jellegét. Ideges kapkodása, mániákus keresése a széthulló személyiség katasztrófáját szemléleti, s egyszerre kelt szánalmat, visszatetszést és komikumot. Garas Dezső kevésbé sötét színekkel, lágyabb eszközökkel teremt egyéniséget, s az anya sorsáért a teljes felelősséget önmagára vállalja: az apa könnyelműségének terhére rója.

Tamási Áron a *Csalóka szivárványban* nem folytatta az *Énekes madárban* megkezdett utat. Formájában „szabályos” drámát írt, talán azért, hogy a hagyományos keretek között nagyobb nyomatékot adhasson gondolatgazdag mondanivalójának. Kerényi Imre rendezésének két alapvető érdeme van: elmélyítette a dráma sajátos értelmezését és lendületet játékba oldotta föl a cselekmény helyenkénti mesterkelt írói megoldásait. A *Csalóka szivárványban* Tamási két – önéletrajzi fogantatású kérdést

fogott össze. Az elsőben – részben apjáról mintázva a hőst – a többre hivatott parasztember tragédiáját írta meg, akit áthághatatlan korlátok választottak el az urak – a „nadrágosok” – világától s ezzel a társadalmi cselekvés, személyiség kiteljesítés és hozzá méltó szerelem lehetőségétől. A másodikban a székely „harisnyás” parasztok közül származó, a (kis)polgári körökbe befogadott, de származásától elszakadni nem tudó, visszavágó értelmiségi dilemmáját vetette föl. A dráma hőse – a kor szellemének megfelelően – hazugsággal és csalással lendíti át magát a különben áthághatatlan korláton: filozófus barátjának váratlan öngyilkosságát használja ki arra, hogy ruhát és szerepet cseréljen vele. Tamási művének leggyöngébb rétege, hogy Czintos Bálint nem tud mit kezdeni ezzel a szereppel. Igaz, az „úri” név és ruha segítségével elveszi azt a fiatal lányt, aki harisnyás korában visszautasította közeledését; lényegében azonban csupán parlagi bölcsse válik s tekintélye álműveltségre alapozott. Az a várakozás, amit korábban a társadalmi cselekvés és szellemi gyarapodás tekintetében egyaránt távlatosnak véltünk, beszűkül. Igaz, van ennek reális magyarázata is: a körülmények nem engedték meg gyermekkorában Czintos Bálintnak, hogy tanuljon, – várakozásunkban mégis csalódunk. A hős is csalódik, ezért szeretné levetni álarcás szerepét, s amikor ezt környezete megakadályozza, ezért érzi fölöslegesnek magát és követ el öngyilkosságot. Kerényi jelentéktelenítette azt a várakozásunkat, hogy Czintos Bálint valóban filozófussá válhat a szerepcsere révén. Elképzelésének megfelelően a remekül játsszó Bessenyei Ferenc ironikusan fogja föl azokat a jelenségeket, amelyekben a hős műveltsége hiányosságait igyekszik pótolni. A színpadi játék a szerelmi szálát emeli, mintha a szerepváltás fő értelme a lány – különben: Czintos Bálint érettségizett fiának szerelme – megszerzése lenne. (Így is hozzájuthatnánk drámai konfliktushoz, amely a művelt, idegen nyelveket beszélő asszony és a félművelt férfi között könnyen támadhatna, ez a lehetőség azonban Tamásit nem foglalkoztatta.) Bessenyei Czintos Bálintja győzi ezt a szerepfőfogást férfierővel, s ezáltal a darab kitűnő lendületet kap. Kerényi fölfogása az előadásban kétségtelenül diadalmaskodik, csak utána tesszük föl a kérdést: ha a hős a szerep- és ruhacserét csak játéknak tekintette, akkor miért lesz ebből annyira elege, hogy végül nem talál semmilyen megoldást? Ismétlem: ezzel ellentétben Tamási fölfogásában ez valóban halálos játék, mert Czintos Bálint komolyan hiszi, hogy meg tudja magának teremteni a szélesebb társadalmi aktivitás és a belső kiteljesedés lehetőségét, s hitében csalódva – miután nem tud visszatérni a korlátozott, de valóságos cselekvést kínáló paraszti életbe sem – a tehetetlenség miatt lesz öngyilkos. Kerényi értelmezése erős hangsúlyt adott Tamási népi elkötelezettségének. Külön érdeme az előadásnak, hogy ugyanakkor le tudott mondani a Tamási-színművekkel kapcsolatban mindig kísértő cifra népieskedésről. Bessenyei mellett a többi szereplőnek nehéz dolga van, mert szerepük meglehetősen egysíkú. Legnagyobb érdemük, hogy a játékban szükséges jellegzetes figurákat erőteljesen, s mégis túlzás nélkül állítják színpadra. Köpeczi Bócz István díszletei és jelmezei is anélkül sugározzák a székely falusi környezet hangulatát, hogy előtérbe tolakodnának. Külön figyelmet érdemel, a színpad minimális átrendezésével is milyen pontosan tudja az életforma megváltoztatását érzékeltetni.

Érthetetlenül rossz kritikai visszhangja volt Németh László *Gandhi* című drámájának a Thália Színházban. Kétségtelen, hogy ez az előadás nem tartozik a rendező, Kazimir Károly legnagyobb teljesítményei közé. Ennek fő oka, hogy a főszerepet alakító Kozák András kivételével a többiek erőtlenekek vagy görcsösen erőlködnek, mivel a jelek szerint nem is egészen értik, mi lenne a feladatuk. Pedig Kazimir megtalálta ennek a szabálytalan drámának talán egyetlen előadási módját. Rajkai György jóformán üres színpadán a sűrűn változó képek hangulatát Keleti Éva kifejező vetített fotói biztosítják. Ennek a megoldásnak hármassá haszna van: a rendező lehetőséget kapott egy jó ritmusú előadás megteremtésére, a fénykép – mint a technika szülőtte – érzékelteti a kort, az indiai sajátosságok láthatóvá tétele pedig konkrétan emlékeztet a dráma háttérében meghúzódó általános helyzetre, és ezáltal – paradox módon – segít kiemelni az Indián túlmutató kérdéseket. S a dráma gazdag kérdés-anyagának valamennyi szövege megfogalmazódik az előadáson, világosan kivethetően, jól összehangoltan.

A rendezői értelmezés és Kozák András intellektuális hatásokra összpontosító játékának eredményeként az évad legtöbb gondolatot fölvető előadását láthatjuk.

A Gandhi-dráma különös helyet foglal el Németh László életművében. Egyike legizgalmasabb, s alighanem leginkább maradandó alkotásainak annak ellenére, hogy a dráma lírai jellege szinte minden nyílt színi, emberek közti összecsapást kiszorít. A sok különböző szereplő jelleme, viselkedése, eszméi még akkor is csak közvetett módon hatnak a cselekményben, ha lényeges alkotóelemei a Gandhi tudatában végbe-
menő küzdelmek. E küzdelem és az azzal kapcsolatos – néha emberfölötti – erő-
feszítések egyáltalában nem öncélúak vagy megfoghatatlanok, de nem a színpadi
cselekményt, hanem az azon kívüli – politikai – küzdelmeket befolyásolják. Ugyan-
akkor ez talán az első Németh László-színmű, amelyben a személyes (lírai) motívumok
legfőképpen filológiai eszközökkel mutathatók ki. Még azok a gondolatok is elvesztet-
ték jelentőségüket, amelyeket az 1956-os ellenforradalom ébresztett Németh László-
ban, s általánosabb érvényű politikai kérdések kerültek előtérbe. Az író persze alap-
vetően izgatta Gandhi és India történelmi tragédiája, s ha arra gondolunk, hogy az
utóbbi még távolról sem jutott el a megoldásig, ebben magában egy színházi estére
bőségesen elegendő nyitott kérdést találunk. Az egymás ellen uszított, évszázadok óta
együttélő népek konfliktusa azonban közismerten nem csupán az indiai államok alap-
vető gondja. Németh László a gyűlölködés tényéből indul ki, s azt kutatja, hogyan
lehetne megállítani a megtorlásért rendezett megtorlások láncreakcióját. Vajon meg-
állíthatják-e ezeket a gyilkos folyamatokat egyoldalú engedmények? Megállíthatja-e
egy minden áldozatra kész nagy történelmi személyiség tekintélye? S milyen nyomást
bír el e két tényező „saját” oldalról, mennyire volt kikerülhetetlen, hogy Gandhi egy
hindu fanatikus revolverének áldozatául essen? Nyitott kérdések ezek, s a dráma
logikáján belül megválaszolhatatlanok. Németh László össze is kapcsolja őket két
másik kérdéskörrel, amelyek alapvetően befolyásolják Gandhi személyes drámáját.
Az egyik az erkölcsi eszmények és az emberbe vetett hit szerepét keresi a társadalmi
és nemzeti gondok megoldásában, a másik az öreg embernek az újhoz való viszonyát
elemzi. Gandhi meggyőződése szerint az erkölcs, etika és hit pótolhatatlan energia-
forrást jelentenek. Állásfoglalásának személyes alapja rendkívül szigorú – aszke-
tikus – puritán szemlélete, amit ember- és vezető-eszményére kivetítve így fogalmaz
meg: az a „szent”, aki „nem ragaszkodik (az anyagi javakból) semmihez, s teszi,
amit a többiek javára tennie kell”. Csakhogy a világ, amint a Gandhitól eltávolodó
(de vele nem szakító) modernebb szellemű vezetők fölismerik, nem szentekből, hanem
önző emberekből áll. Gandhi ugyan óriási erőfeszítéssel egy-egy cél érdekében moz-
gósítani tud a hit és az emberekben lakó jóra való hajlam segítségével, tartós ered-
ményekre azonban csak azok számíthatnak, akik fölismerik a politikai realitást, és
engedményeket tesznek etikai elveikből, erkölcsi eszményeikből. Gandhi tisztá akar
maradni, és ennek az elvnek a megvalósítását reméli a nagy győzelemtől, a fölszaba-
dulástól. Úgy véli, az új Indiában nem a modern kapitalista társadalom erkölcsének,
etikájának, anyagiasságának kell az új életformát megteremtene. A megvál-
tozott helyzetben azonban a rég bevált fegyverekhez akar nyúlni, nem ismeri föl,
hogy amint az atomkorban a rokka nem oldhatja meg a gazdasági gondokat, úgy a
hagyományos vallásokból levezetett világnézet sem lehet már korszerű. Zsákutcába
vezető tragédiájának fő oka, hogy nem veszi észre: megváltozott körülötte a világ,
személyes hatásának, példamutatásának kisugárzási köre is korlátozott, világnézetének
meggyőző ereje pedig egyre bizonytalanabbá válik annak ellenére, hogy emelkedet-
tebb tételére minden áldozatra kész. Utolsó pillanataig hű marad önmagához, gyil-
kosa mégis a csőd beismerésétől menti meg. Mire azonban ide jut, megvívta a maga
harcát a történelem és jelenkor kérdéseivel, mérlegelte a hosszú politikai és népet
nevelő erőfeszítéseinek sikereiből született eredményeket, legyőzte teste fáradtságát,
szenvetéseit, vállalta az éhezést és minden tőle tellő áldozatot. Ebben mutatkozik
meg nagysága, s ennek művészi ábrázolásában válik Németh László drámája is igen
jelentős alkotássá.

Delelőben

*Mint az őzbak delelőben
a kihantolt temetőben
a forró koponya-páston
szökell akár a parázson:*

*emlékeimen úgy járok,
sajogván hetykén ugrálok,
sütögetnek az ős-szülők
s az eltemetett szeretők.*

*Kár volt meghalni helyettem
aki élni tévelyedtem,
aki sose leszek emlék,
aki vagyok lét meg nemlét.*

*Ki majd rámlép: ő is eljő,
nehézkesen mint a felhő,
s mert nem vesz be a föld engem,
összesistereg szívemmel.*

Ej haj

*Ej haj, kisöcsém
mikor kicsi volt:
rémek laktak a kéményen,
nem a telihold.
Almunk urai,
nem volt velük baj:
szikra-táncos Ripacsbagó,
komor Bitaraj.*

*Ej haj, a világ
egyértelmű volt,
élő volt az eleven,
halott volt a holt,
jelen volt a jelenidő,
tavaly a tavaly,
ripacs volt a Ripacsbagó,
hős a Bitaraj.*

*Ej haj, fogy a hold,
kítelik a hold,
halott lesz az eleven,
s eleven a holt.
Herdál hitet, szeretőt
szívünk a szilaj –
s minden bajunk kutyabaj, míg
fekete a haj.*

*Ej haj, fogy a lét,
kítelik a hant –
jaj nekünk ha mellkasunkon
csontot ér a lant,
csókok híján havazik
párnánkra a jaj –
Fekete a Bitaraj,
megöszül a haj!*

Világos vers

*A muszáj liliomai
olyanok mint az igazi
nem szégyenkeznek nyilani
a muszáj liliomai
illatuk mint az igazi
tisztájuk mint az igazi
jövőjük mint az igazi
kiválnak mint az igazi
a muszáj liliomai
redves kezekből nőnek ki
a muszáj liliomai
züllött husokból nőnek ki
a muszáj liliomai
szennyos szívekből nőnek ki
a muszáj liliomai
s mind mind akár az igazi*

ZALA MEGYEI KÉPZŐMŰVÉSZEK KIÁLLÍTÁSA PÉCSETT

1964-ben, tíz évvel ezelőtt alakult meg a Magyar Képzőművészek Szövetsége Dél-dunántúli Területi Szervezete. Mindmáig a Baranya, Tolna, Somogy és Zala megyében élő művészeket tömöríti magába. A regionális szervezet megalakulása előtt jószerével csak Pécssett volt aktív képzőművészeti élet. Hagyományai alapján is Pécs lett a területi székhely. A Művészeti Gimnázium és a Tanárképző Főiskola számos művésznek nyújtott elsődleges megélhetést (mert a pécsiek, Martyn Ferencet leszámítva, valamennyien pedagógusok voltak, főhivatásuk mellett festettek!). A szervezeti életnek is megvolt a hagyománya, hisz a Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társasága a két világháború közti évtizedekben igen szorgosan és hasznosan tevékenykedett. Évenként rendeztek tavaszi és őszi tárlatokat. Ennek a hagyományát folytatta a területi szervezet, amikor a négy megye művészeinek csoportos kiállításait rendszeressé tette a kezdei években. A tárlatokat egyébként a négy megye székhelyén is rendre bemutatták. Évekkel ezelőtt azonban, ki tudja miért, megszakadt e kiállítások sora. Helyette megyei bemutatókat rendeznek, és ezeket vándoroltatják. Így 1973-ban a somogyiak állítottak ki Pécssett és ezt követi a zalaiak ezidei bemutatkozó tárlata. Önálló jelentkezésük pusztá ténye is már a zalai képzőművészeti élet erősödésének jele.

A 60-as évek első felében Pécs mellett Kaposvárott alakult ki kisebb művészeti központ. Ez időben a négy megyét csak a pécsi és kaposvári művészek képviselték. Az évtized második felében viszont az ország képzőművészeti térképén addig fehér foltnak számító Zalában is megmozdult valami. A dinamikus fejlesztési koncepció szellemében önálló képzőművészeti élet feltételeinek a kialakításán fáradoztak, nem is eredménytelenül. Művészeket telepítettek meg Zalában, műtermes lakással fogadták a megyéből elszármazottakat és az „idegeneket” egyaránt, cserében alkotó munkát kértek tőlük, és a művészet meghonosításának úttörő vállalását. A két szomszédvár, Egerszeg és Kanizsa fele-fele arányban vállalta a mecénás szerepét, példát szolgáltatva egyúttal az egészséges rivalizálás hasznosságára.

Zalának ma még nincs képzőművészeti hagyománya. Ez nagy előny, lehet szabadon szárnyalni, kötetlenül. Persze a kötetlenség nagyobb egyéni felelősséget is jelent, feltétlen önállóságot kíván és művész legyen a talpán, aki elkerüli a buktatókat, a vargabetűt, a megtorpanást. A zalai művészek fiatalok, telle akarással és lelkesedéssel. Ennek bizonyítása pécsi kiállításuk is.

Egy szobrász, három iparművész és négy festő szerepel a tárlaton. Tulajdonképpen nem ismeretlenek a pécsi közönség előtt. Mert ki ne kedvelte volna meg Németh János sajátos, népi humorú kerámiáit az országos kerámia biennálék kiállításain (1968-ban díjat is nyert). Dóczi László pedig Kelle Sándor tanítványa volt a pécsi tanárképzőn. Haraszi László és Kustár Zsuzsa állandó résztvevői voltak a területi kiállításoknak, s Szabolcs Péterrel együtt a villányi művésztelepen is dolgoztak. Szabó Sándor képeivel is találkoztunk már Pécssett. Szigethyné Medgyesi Rózsa pedig Pécsről származott át Kanizsára.

Burkus János viszont először állított ki. 1973 óta él csak Zalában, 68-ban végzett az Iparművészeti Főiskolán. Üveg-fém gyertyatartói, hangulatlámpája kissé a bőség zavarát idézik. Zsúfolja a motívumokat, a formát, az anyagot. Pedig a dísz tárgy egyben használati tárgy is, s ezért ez fokozottan feltételezi az egyszerűséget, a racionális kiegyensúlyozottságot. Burkus plasztikai ereje, anyagszeretete azonban mindenképpen elismerésre méltó.

Németh János egyik legjobb hazai keramikusunk. Ő az egyik pólus. Ősi kályhás dinasztia leszármazottja, a népművészet az ő számára tehát nem pusztán kuriózum, a kézművesség nem tanult fogás, hanem életelem. Kifogyhatatlan a formai ötletekben. Érzései, kedélyállapotának hullámválása, vélekedése a világ dolgairól agyagban jutnak kifejeződésre, gondolatai ösztönösen is a kéz gyúró, dagasztó, formázó mozdulata révén plasztikává formálódnak. Bonyolult dolgokat képes nagyon is egyszerű, köznap módon kifejezni. Nem rafinált, nem kimódolt, csupán az életben megfigyelt jelenségeket fordítja le kerámiára. Stílusa látszólag évek óta változatlan, mégis képes mindig megújulni és előre lépni, mert hiteles az, amit gondol, érez, csinál. Stílusa magatartás, nem ellesett, megtanult fogás. Túlon túl egyoldalú, tehát félrevezető (főként a kerámia esetében) egy műalkotást azzal jellemezni, hogy s z é p. Mégis, Németh János kerámiája minden egyéb tulajdonsága mellett szép is. Nézzük például az egyetlen kis K o s figurát, a maga hordó testével, tömpe orrával, bekarcolt racka-gyapjával. Igenis szép, mert él, mert lelke van, rebbenő mozdulata tele bujkáló félnépszerűséggel. Plasztika, de izzig-vérig kerámia plasztika.

Kustár Zsuzsa jőnévű textiles, a kiállításon most táblaképekkel jelentkezett és felemás érzéseket keltett a kritikus nézőben. Hiányoltuk tőle a textilt, mert így önmagához képest keveset nyújtott. Nem a műfaji határok átlépését kifogásoljuk. Manapság divattá vált a táblaképet is megszövetni. Pedig nem mindig igazolható az ilyen adaptáció. De érvényes a tétel megfordítva is. Ha egy táblakép így vagy úgy, de felemás, akkor bizony nincs önálló létjogosultsága. A szőnyegtervező műhelyrajzot készít, vázlatot, mely imitálja ugyan a véglegest, a teljes műalkotást, de nem azonos vele. Néha lehet persze munkafázisok egymásutánosságának a bemutatása is kiállítási cél. A pécsi tárlat azonban nem ilyen jellegű volt, ezért jogos a néző hiányérzete.

Haraszi László festő, Szabolcs Péter szobrász, munkáik mégis hasonló tanulság jelzésére készítetnek. Mindkét művész elbizonytalanodottnak tűnik, mintha mindmáig a főiskolához kötődtek volna és a láthatatlan köldökökzsinór most kezdene csak foszladozni. Az elkövetkezendő években kell kialakítaniuk saját művészi világukat. Kevés útravalót kaphattak, s főként nem önállóságot, távlatot, kísérletező bátorságot. Mentségükre szolgáljon, hogy ez elég általános jelenség...

Haraszi László festményei nyerseksé, kevéssé kiérlelté. Hatástalanítják a kifejezőeszközök önmagukat! Mindkét művész elbizonytalanodottnak tűnik, mintha mindmáig a főiskolához kötődtek volna és a láthatatlan köldökökzsinór most kezdene csak foszladozni. Az elkövetkezendő években kell kialakítaniuk saját művészi világukat. Kevés útravalót kaphattak, s főként nem önállóságot, távlatot, kísérletező bátorságot. Mentségükre szolgáljon, hogy ez elég általános jelenség...

Szabó Sándor festészetét egyszerűsítésre törekvő ökonómikus felfogás jellemzi. Színvilága visszafogott, újabb képein az átalakuló zalai tájat jeleníti meg. Képeinek láttán az az érzés támad a nézőben, hogy nem a legerősebb anyagát hozta el Pécsre.

Egységes szemléletmód jellemzi Dóczi László képeit, jóllehet a nemes példakép közvetlen hatása erősen érződik a munkásságán. Bálint Endre igéző képeinek ösztönző hatása kifinomult festői kifejezés irányába tereli a fiatal művészt. Mégis, ha majd a saját álmaikat sűríti a képeibe, minden bizonnyal hitelesebbé is válik festészete a mostaninál.

Értékeivel és hiányaival egyaránt tanulságos volt e tárlat. Kiindulásnak biztató, a további fejlődés körvonala a hétköznapi munkája nyomán határozottabban bontakozhat majd ki.

KÉT JUGOSZLÁVIAI FESTŐ

Gyurkovics Hunor és Torok Sándor tárlata

Nem igazolásul szolgáló közhely, hanem meghatározó tény, hogy korunkban mind bővülnek a művészet forrásai, újulnak az elemei. Legfrissebben és leglátványosabban talán épp a képzőművészetben. Nálunk ez a folyamat meg-megszakadt, majd ismét nekilendült; természetesen kibontakozásának és mélyre ható tisztulásának hiányait máig érezzük. Ezért is lehetnek érdekesek, sőt egyenest hasznosak számunkra – többek között – a jugoszláviai példák és tanulságok.

Most két olyan jugoszláviai festő mutatkozott be hazánkban – több vidéki városunkban –, aki híven képviseli a „soha meg nem öregedő kísérletezés” néhány útját, módját, eszközét. Kísérlet? Ebben a művészet szigorúbb, mint a tudomány. Értéknek csupán azt a kísérletet fogadván el, amely teljes, befejezett műben valósult meg. Mint mindig, itt is ez legyen tehát a mérce.

Két festő: két forrás, két út, két külön arcú művészet.

Gyurkovics (1941) az iparművészettől indult. Reklámgrafikusként kezdett dolgozni. Plakátjait, borítóterveit, tipográfiai megoldásait a szabatos, tiszta, elegáns megformálás és az érzékeny arányosság jellemezte. Főleg a vonal és a mértani szerkezet vitt szerepet műveiben.

Csak az utóbbi években ásott mélyebbre. Nem vetette el, amit iparművészként magával hozott, de nem is maradt meg a még oly ötletes megformálás és elrendezés szintjén. Tudatosan, szívósan törekedett az alkatahoz és szemléletéhez illő elemek összegezésére. Java pasztellképeinek ez a válogatása sok felé figyelő művésznek mutatja. A háború és a béke témájából egyenetlenségében is megragadó, őszintén humanista sugárzású sorozatot formált. Különösen a *Kezek* és a *Megkötött galamb* hibátlan, eredeti munka. Az előbbin a mintegy bizonyítékul és tiltakozásul fölemelt véres, kifeszített tenyerek sora egyszerre fokozza az érzelmi és a gondolati hatást, mármár a sokkig, a kiáltásig; másfelől a változatok mesteri elrendezésén nyugvó kompozíciót alkot. Míg a *Megkötött galamb* a drámai művészetté emelt plakát példája. Súlyos, komoran sötét felső mezeje kiegyensúlyozza a lefelé lógó galamb finom rajzú, íves formáját, egyszersmind szinte érzékelhetővé teszi a veszélyt, a fenyegetést. Ami itt és másutt is szervessé válik, az többek közt a *Vörös Nap*-ban elemekben marad. Sík és tér viaskodik egymással ezen a színben egyébként jól megoldott képen: a művészi gazdagítás, elmélyítés szándéka tisztázatlansággal párosult. *Gyurkovics*, alkotásainak másik csoportjában, főleg díszítő feladatokra vállalkozott. *Kompozíciója* akár a murális műfajban is elképzelhető. Ragyogó, tetszetős, patakzóan dús színei nagyvonalúan fegyelmezett rendbe zárulnak, kellemes és játékos hangulatot árasztanak.

Bizonyosnak látszik, hogy a fiatal művész már elérte, épp most érte el pályájának azt a szakaszát, amikor igényei és törekvései rátaláltak a megfelelő eszköztárra és szemléletre.

Torok (1936) kevésbé gyorsan reagáló, ámde érettebb művész. Forrásai, eszményei is mások. Elvontságra és összegezésre törekszik, de nem élettelenségre, nem képletességre. Következétesen elkerüli, hogy a dolgok, a tárgyak, az anyagok valaminő belső igazságát szóltassa meg. Célját abban látja, hogy az emberi élet új minőségeit kutassa föl és fejezze ki. Nem túl általános cél, nem túl keskeny motívumréteg ez? *Torok* művein bizony ott a nyoma, hogy meg kellett küzdenie ezekkel a buktatókkal. Változatokból kikerekedő sorozatai voltaképp azt vajúdták, munkálták ki, hogy az

Humor 73.111





általánosítássá emelt gondolat megfelelő természetű és szintű festői jelrendszerrel forrjon eggyé. Ezért van, hogy a változatok nem mindig haladják meg az ismétlődést: a visszatérő motívumok nem csupán másformán elrendezett, hanem tartalmilag is eltérő színbeli, ritmusbeli, fölépítésbeli megoldásokat igényelnek.

Két új sorozata – a *Metamorfózis az űrben* és a *Cantata Cosmica* – épp csak utal a mélyben húzódó kérdésekre, a gondolkozó és a festő kemény próbáira. Itt már az eredmények jelentkeznek. Torok az új minőségeket az emberi gondolkodás kitágulásában és a végtelen tér emberivé válásában ragadja meg, abban a pillanatban, abban a zónában, amikor és ahol a végtelen a maga képére gyúrja a gondolkodást, a messzi sugárzó gondolat pedig behatol a végtelenbe és birtokába veszi. Ez a kölcsönösség, ez a kölcsönös hatás és formálás Torok legsajátosabb élménye és mondandója. Ezt fejezik ki oly tisztultan és egyértelműen a mozgást hordozó ritmikus vonalrendszerek, a szerves és a szervetlen létezés összefonódó alakzatai, a lezáratlanság és a szakadatlan tágulás képzetét keltő szerkezetek, képkivágások. Majd ezeknek a gyakran epigrammatikusan összegező gondolatokból táplálkozó formáknak és szerkezeteknek újabb tartalmakat kölcsönöz a szín. Torok többnyire alapszíneket rak föl pasztellkrétáival: művein a kék, a sárga, a vörös uralkodik. Csakhogy ezek az alapszínek egyúttal általánosító jellegűek is, magukban foglalják minden más szín eredetét és hatását. Így illeszkednek ehhez a festői világhoz.

Különös, de úgy igaz, hogy Torok műveiből a pátosz, már-már a romantikus pátosz heve és sodra árad. Nem minden drámai feszültség, másfelől nem minden dekoratív tetszetősség nélkül. Melegséggel, bensőséggel, természetes emelkedettséggel telítik ezek a minőségek a legjobb alkotásokat. Szerencsésen és vonzóan ötvözik a hangulattal a gondolatot.

S Z I R M A Y E N D R E

Maroknyi sors

*A felhők fölött nem repül az ég,
és nincs szomorúság a csillagközi űrben;
csak szemed méri meg, hol a messzeség.*

*Magad mértéke: békítő alázat;
a valamettől valameddig út
beporoz minden fehér csigaházat.*

*Mihez mérjem maroknyi sorsom?
Naponta mérközöm a magánnyal,
s kötött kévéimet szérűbe hordom.*

Hidegteleős

*nagy udvara van a Holdnak – hideg lesz
nagy híre van a szép lánynak – beteg lesz
(táltostoga vagy on annak
cipője is kopog annak)*

*szegény lánynak szegény teje
vajan mi néz ki belüle?!*

*Hold-Királyné foga vesszen,
Hold-Anyónak teje vesszen,
tavasz legyen, lakodalom,
vérem vesszen, odaadom!*

Új Hold, Új Király!

*Hold rózsája – töve veszve
betyár bitangolja messze*

vajha reálelné!

X X X

*most már tudom hogy ő is tél
neki sincs hátországa
nem vagyunk egymásnak hátország
véletlen VÉLETLEN v é l e t l e n
a tükörbe mondjuk
hogy véletlen meghibásodás
egyszerű természeti jelenség
azután – emberi szokás szerint
úgy teszünk mintha akartuk volna
ó hogy dögöljek meg és ó hogy dögöljön meg
és drága és egyetlen és félek
szavaink elhagytak és elhagyottak
ZÖLDERDÖBEN ZÖLDMEZŐBEN
SÉTALEGYMADÁR*

már sírni se hagyjuk magunkat

Program

ahogyan rávaló sul
anyáinkra a nagykabát
ahogy együttmozognak
bolygó kísértetekkel
ahogy régholt fiúk
köszöntését fogadják
ahogy bölintanak
kedvesen-lányosan
ahogyan cipekednek
karácsony-húsvét táján
ahogy sirvafakadnak
vacak dolog miatt
ahogyan eltitkolják
ha szúr a szív a máj
vese derék s a térdek
ahogy nevetnek ők

ahogyan éltek

Körmenet

jaj vonulnak a margaréták
a szíven keresztüljárnak
szeme csordakútjához vándorolnak
mint búcsúhelyre
kicsiny cselédke
ölöm magam a csordakútba
hátha megátkoz hátha megáld

Keserves

megdicsőült arcod elássák
s kiröhögnek a csillagok
kivánnád frászba azt a táblát
hol kiszögeztek
fog vacog
most jöjj virággal darazsakkal
állonvágnak nézhetsz nagyot
időd testvér az elmúlással

hol a sakál
rég itt vagyok

PÉCSI GABRIELLA VERSEI*

Ahogy sokasodnak a fiatal költők, s ahogy vénül a tegnap még ifjú kritikus, úgy válik mind izgalmasabbá a kérdés: vajon mit hoznak, mit akarnak, mire készülnek ezek a fiatalok. A versek fölé hajló figyelem már nem azt kutatja, hogy a nemzedék: a magam nemzedéke miként nyilatkozik meg a formakeresés, formateremtés küzdelmei között, hanem azt próbálja kilesni, hogy valójában milyen is ez az ifjú nemzedék. Hogy mi rejlik forrongásai, mozgalmi és kihívásai mögött. Hogy milyen igényekkel, tervekkel és milyen szellemi poggyással kíván bebocsáttatást az irodalmi élet nyilvánossága elé. S hogy mit gondol a világról és az országról, a magyar társadalomról és történelemről; mit gondol önmagáról: miben látja a saját feladatait, küldetését. Mert nyilvánvaló, hogy ezeknek a fiataloknak a verseiben egy egész ifjú nemzedék vilásképe, közérzete és szándéka ölt alakot. És ezért nemcsak az üzenet formája, hanem tartalma is érdekes lehet.

Pécsi Gabriella első, *Ki népei vagytok?* című kötetét azért olvastam érdeklődéssel és rokonszenvvel, mert ebben a könyvben az üzenet tartalmának és formájának egyaránt eligazító jelentősége van. Egyszerre hoz hírt a fiatal nemzedék helyzetéről, törekvéseiről és a fiatal költők egy csoportjának formakereső küzdelmeiről, művészi terveiről és eredményeiről. E verseskötet – a maga személyességében is – tágasabb keretekre, generációs jellegzetességekre utal, s ezért a fiatal nemzedék és a fiatal irodalom iránt megnyilatkozó érdeklődés számára is tanulságokat kínál; valószínűleg többé-kevésbé általánosítható tanulságokat.

Maradjunk azonban egyelőre a verseskönyv személyes jelentésénél és egyéni tulajdonságainál. Pécsi Gabriella fiatal költő, korán kezdett verseket írni, évtizedes irodalmi múlt áll mögötte, mint általában napjaink első kötetes költői mögött, akiket vajmi kevéssé kényeztetett el az irodalmi élet szervezete és a könyvkiadás. Pedig az ő sorsa még kivételesnek is mondható: költő lánya, Pákolitz Istváné, s a családi otthonban ismerkedett a mesterség, a hivatás örömeivel, gondjaival. Pakson volt gyerek, Pécsen diák, Szegeden főiskolás. Itt kezdett verseket írni, a Tiszatájban és a Jelenkorban szerepelt először velük. Azután fiatalasszonyként Zalaegerszegre költözött, ahol ma is él és dolgozik: könyvek között, mint a megyei szakszervezeti tanács könyvtárosa.

A versek persze elárulják, hogy Pécsi Gabriellának van egy rejtettebb, „belső” életrajza is. A lélek, a világgal és önmagával küzdő személyiség története. A fiatal lányé, aki egyszerre ismeri meg a létezés örömét és szorongatásait, a gyereké, aki a játékok önfeledt pillanataiból zuhan félelmek és megaláztatások közé, hogy aztán ismét felemelje fejét és felfedezze a természet és az emberi közösség örömeit. És később a fiatal asszonyé, aki találkozik nemzedékének gondjaival, s fel tud emelkedni válságaiból. Mert e verseskönyvnek alighanem a bizalom és a remény a vezérszólama. A fiatal költő sorra szembekerül azokkal az élményekkel, amelyek nemzedékét állítják próbák elé, s amelyek nyomán éppen a fiatalok tollán teremnek kiábrándult, válságról árulkodó sorok, és sorra legyőzi ezeket a bénító-elkedvetlenítő élményeket.

De milyen élményekre is gondolok? A fiatalok közösségi életének pangására, a közösségi kohézió megfáradására, a gyakori közönyre, az eszmények kiürülésére, a vállalkozások erőtlenségére, a magányosság fenyegető jeleire. Pécsi Gabriella ismeri őket és megküzd velük. Mások gyakran visszavonulnak és beérik azzal, hogy számot adjanak a nemzedék kudarcairól; ő inkább ellenszegül, önmagát próbálja építeni; mint aki vereségeiből, megaláztatásaiból is erőt merít és a kudarcot is nyereségre tud-

* Elhangzott az írószövetségben a költő estje előtt.

ja váltani. Nem tudok szabadulni attól a gondolattól, hogy a fennmaradásnak, az önvédelemnek és az eszményekhez való ragaszkodásnak ebben a biztonságában valamilyen képpen az asszonyi bölcsességnek az a fajta ösztöne és erkölce érvényesül, amit Illyés Gyula verse: a *Ditirambus a nőkhez* ünnepelt és igazolt.

Mert Pécsi Gabriellának valóban azok a legjobb versei, melyekben ez az asszonyi ösztön: a realitások iránti érzék, a közösségre vágyó igény, a munkát vállaló gyakorlatiasság nyer megfogalmazást. „... árad a köd / az árva fákat elfödi / el nem sorolhat, mert fogom / erős kézzel a tárgyakat” – szól *Áradás* című versében; ... Élek, / rám vár az egyik feladat, / és senki sincs, ki helyettem megoldja. / Ezt a kis kockát ama piramisba, / arra a helyre én viszem, magam” – írja a *Több mint kétezer éve* ... című versben. És folytathatnók az idézést még tovább, például *Táj asszonyhangon* vagy *Hencegő* című verseiből. E költemények, különösen a *Fű közül* vagy a *Knock out*, nem kendőzik el a megtorpanásokat, a növekedés kínjait és válságait, mégis a kiküzdött és kipróbált *biztonság* lírai dokumentumai és vallomásai. És ez a biztonság abból a bizalomból táplálkozik, amellyel a fiatal költő fordul a valósághoz, az emberekhez, magához a költői mesterséghez, amelyet a költészet iránt oly gyakran megnyilatkozó, éppen a költők körében is megnyilatkozó, kétely idején maradéktalanul tud átélteni és érvényesíteni.

Pécsi Gabriella bizalma, hadd utaljunk erre nyomatékosabban is, erős szálakkal kötődik az emberi közösséghez. És ezzel a bizalommal jár együtt a felelősség tudata. A költői mesterségnek az ő eszmei szótárában tagadhatatlanul közösségi jelentése van: társadalmi megbízatást jelent, többek között arra, hogy a költő zaklató kérdésekkel ostromolja egy közösség megingott kohézióját és tudatát. „Ki népei vagytok?” – hangzik a verseskönyv címe is, egy régi népi gyermekjátékra utalva, ám komoly felelősséggel, mintha egy lappangó közösségi tudatot akarna felébreszteni.

A fiatal költő, mondtuk, bizalommal tekint mesterségére és hivatására: a költészetre. Költői fejlődése és a mesterséggel kialakult kapcsolata ennek ellenére sem egyenes vonalú. Talán egy paradoxonnak tetsző megállapítás világíthatja meg legjobban ezt a fejlődést és ezt a kapcsolatot. Pécsi Gabriella korábban költészetnek tudta az életet, s fiatalos poézist vitt verseibe, ma életnek tudja a költészetet, s a valóságtól kapnak költői fényt a versei. Másként fogalmazva: indulása idején mindenben a költőiséget kereste, ahogy maga is mondja: „két centivel a valóság fölött” járt, mesékben ringatózott, ábrándokkal vette körül magát. A fiatal Radnóti és a játékos Weöres Sándort követte, mint például *Tavaszi eső éneke*, illetve *Sírató cikkek* című verseiben. Aztán ahogy kinőtte költői gyerekkorát, túljutott a művészi pubertás formai próbálkozásain, egyre inkább valóságos tapasztalatait rögzítette verseiben. A *viráglépő* című meséjében vagy balladájában már iróniával ellenpontosította a romantikát, idézett vallomásos hangú költeményeiben pedig valóságos helyzetéről, megpróbáltatásairól és e próbákban edződött felismeréseiről beszélt. Elkerülte az úgynevezett poétikus helyzeteket, nem „szép” verseket akart írni, hanem „igazakat”. Kíméletlen őszinteséggel idézte fel gyermekkori sérüléseit (pl. *A kutya* című versében), a valóság mérlegén ellenőrizte eszményeit. És a valóság vonzásában tartva a költeményt, alakította ki költői stílusát.

Ez a stílus nem elszigetelt vállalkozás, iskolára utal. A fiatal költők egy egész csapata vállalkozott arra, hogy a népi hagyományok és a modern költői technikák különféle ötvözetei révén alakítsa ki a maga stílusát. Mestereik között ott van Illyés Gyula, Nagy László, Juhász Ferenc vagy Garcia Lorca és Jeszenyin, aki különben Pécsi Gabriellának is vállalt (több versben is említett) mestere. A népköltészet arányos formáinak és a modern vers szabadságának szerves egységét, a játék és a valóság egymást tükröző és egymást magyarázó kölcsönösségét szeretné ő is megvalósítani. Sikerral legjobb verseiben (pl. az *Idő*, a *Diszit ángyom koszorúja*, a *Harangok tombolnak* stb. című versekre gondolok). S ahogy a poézis fiatalos kultuszát felcserélte a valóság kutatásával, a szép ábrándokat a kiküzdött biztonsággal, az is nemzedékének általánosabb törekvéseire utal. Pécsi Gabriella verseinek személyes üzenete és jelentősége itt válik azzá az általánosabb üzenetté és jelentéssé, amelyre bevezetőm elején utaltam. Ebben világít rá egy nemzedék útjára és törekvéseire.

Előzés

*A napkelte megelőzi az estét,
vagy fordítva, az alkony a reggelt?
Micsoda kérdés! Ha tudni szeretnéd,
őt kérdezd, aki hajnalban felkelt.*

*Hajnalban mindig. Egy életen át.
Gondolhatod, ő csak tudja, te bőszen
igazság-kereső, elvégre anyád,
aki épp teveled járt viselősen.*

*Láttad, mos este, pitymallatra dagaszt.
A sorrend mit érdekelte?! De őt se
faggathatod többet – egy sírnál lemaradt
a fűben, tégedet így megelőzve.*

*S elnézed olykor a régi talicskás
öreget; sós heveder van a vállán.
Homokbánya hangyája akit látsz;
igen, a múltból eléd totyog árván.*

*A többiek is . . . Nézd, milyen iram.
Mintha időt se figyelne, pedig
a bódét támasztva mind tudja, fiam,
bár szeme tétova és søre hig.*

*Ó, költő, fáképnél hagynád korodat,
elszakadva, mivel volna kitől;
de nem tőlük – nélkülük rádborogat
deszkát és földet a zagyva idő.*

Egy versantológiára

(MAI MAGYAR KÖLTŐK)

*A régebbit húsz éve még a
versem sereghajtóként zárta,
és Heltai, Szilágyi Géza,
mindkettő Ady Endrénk bátyja,
az újoncra, énrám néz hátra.*

*Félek megnézni, nem hogy ők nem:
a régi sereg zöme él-e? –
csak ámulok, látva e könyvben,
hogy az ötvenhez közel érve
de bebújtam a közepébe!*

S Z Á V A I J Á N O S

SIMON ISTVÁN ÉS A MAGYAR IRODALOM

Ha egy író az irodalomról vagy más íróról szól, akkor többnyire azt várjuk tőle, hogy mást és többet mondjon el tárgyáról, mint az irodalomtörténet vagy a napi kritika elmondhat, hogy merész és eredeti szempontokból kiindulva új fényekben ragyogtassa fel írásának tárgyát. Más szóval, hogy a tudományos objektivitásra törekvő irodalomtörténettel szemben, vállalva a tévedések kockázatát is, merjen szubjektív lenni. A mi irodalmunkban az ilyenfajta könyvre Illyés Petőfije a legfényesebb példa, mely az újabb kutatások során kivilágított némely filológiai tévedése ellenére is, beleérzésével és szenvedélyességével minden bizonnyal több hívet szerzett és szerez Petőfinek, mint a róla szóló valamennyi tanulmány és dolgozat együttvéve. Ilyen vagy ehhez hasonló nézőpontból kiindulva elképzelhető egy olyan magyar irodalomtörténet, amelynek írója változtat az irodalmunkról az utóbbi évek során kialakult (és az 1964–66-ban megjelent hatkötetes nagy irodalomtörténetben rögzített) képen; amely esetleg módosítja a megszokott arányokat és a múlt irodalmából a szerző alkotói törekvéseihez legközelebb álló irányzatokat emeli ki, s ennél fogva azoknak az íróknak ad nagyobb súlyt, akiket a szerző valami módon szellemi őseinek tekinthet.

Simon Istvánt azonban egészen másfajta törekvések vezetik. A magyar irodalomról szólva ő nem akar minden áron eredetinek bizonyulni, új értékeket fölfedezni; a közkeletű irodalomtörténeteknél mindössze egy tekintetben szubjektívabb: egyetlen pillanatig sem titkolja, hogy nemcsak tiszteli és becsüli, hanem szereti is a múlt nagyjait. Simon célja szerényebb, de egyúttal becsvágyóbb is, mint az eredetiségre törekvőké. Szerényebb, mert egyfelől megelégszik azzal, hogy röviden összefoglalja a magyar irodalom hét évszázados történetére vonatkozó általános ismereteket; de ugyanakkor becsvágyóbb is, mert olymódon próbál irodalmunkról beszélni, hogy nyilvánvalóvá

s egyúttal elérhetővé is tegye a múlt értékeit azok részére is, akiknek a magyar irodalom kizárólag huszadik századi irodalmunkat s még esetleg néhány 19. századi írónkat jelenti.

Alapvető törekvéseit Simon István talán abban a Bertha Bulcsuval folytatott beszélgetésében fogalmazta meg a legtisztábban, amely épp ebben a folyóiratban jelent meg két évvel ezelőtt. „Nem tudom elhinni – mondta akkor –, hogy a népek, amelyek van egy hét évszázados kultúrája, a hét évszázadot utólag, tölcserrel kell a fejébe tölteni.” Simon István szemében ugyanis az irodalom több, mint az író önkifejezése, több, mint társadalmi létünk művészi-képszerű ábrázolása s ílymódon az emberi megismerés egyik sajátos és tanulságos forrása; az ő szemében az irodalom a nép fejlődéstörténetének szerves és nélkülözhetetlen eleme, úgyszólván nemzeti fejlődésünk mindig jelenlevő tudata. A valódi kultúra, mondja Simon, magátólértetődő természetességgel nő ki a mindennapi életből.

S innét nézve válik igazán érthetővé *A magyar irodalom* fő célkitűzése: közelebb hozni egész irodalmunkat azokhoz, akiknek a tudatát ez az irodalom „hordozza és összefoglalja”. Vagyis ez a könyv nemcsak a költő Simon István vallomása irodalmunkról, hanem egyúttal kísérlet is az irodalom és az olvasók közti kapcsolat módosítására.

Simon az olvasók megnyerése céljából két alapvető fogást alkalmaz: egyrészt igyekszik az irodalomról s az irodalom háttéréről és hatásköréről a lehető legegyszerűbb módon szólni, másrészt pedig valóságos kis antológiát csatolt könyvéhez, amelyben végül is magának a magyar irodalomnak a rövidre fogott története csak a kisebb részt teszi ki, a nagyobbbat a bemutatott költők-írók legszebb szövegei alkotják. Persze Simon nem valamiféle reprezentatív antológiát állított össze, a terjedelem korlátai ezt eleve kizárták; inkább emlékeztetőül szerepelnek itt irodalmunk legszebb versei és prózái, s egyben azért is, hogy az olvasó mindjárt ellenőrizhesse az irodalomtörténeti részben elmondottak helyességét.

Mint minden válogatás esetében, ezúttal is könnyű volna kifogásokat emelni, fölhánytorgatni, hogy Arany csak hat verssel szerepel, míg Ady kilencel, Kosztolányi csak hárommal, míg Juhász Gyula öttel, de ennek, gondolom, semmi értelme: Simon bizonyosan nem az illető írók nagyságát kívánta érzékeltetni a kiválogatott szövegek számával, hanem arra törekedett, hogy lehetőleg minél többen kapjanak szöveggyűjteményében hangot és helyet. Kifogások helyett hadd mondjam el inkább azt, hogy milyen élvezet az olvasónak a viszonylag ismeretlen és nehezebben hozzáférhető szövegek felfedezése vagy újrafelfedezése: mint például a 16. századi anonim versek, Szepsi Csombor Márton ma is üde útleírásáé vagy éppen Heltai Gáspár fabuláié.

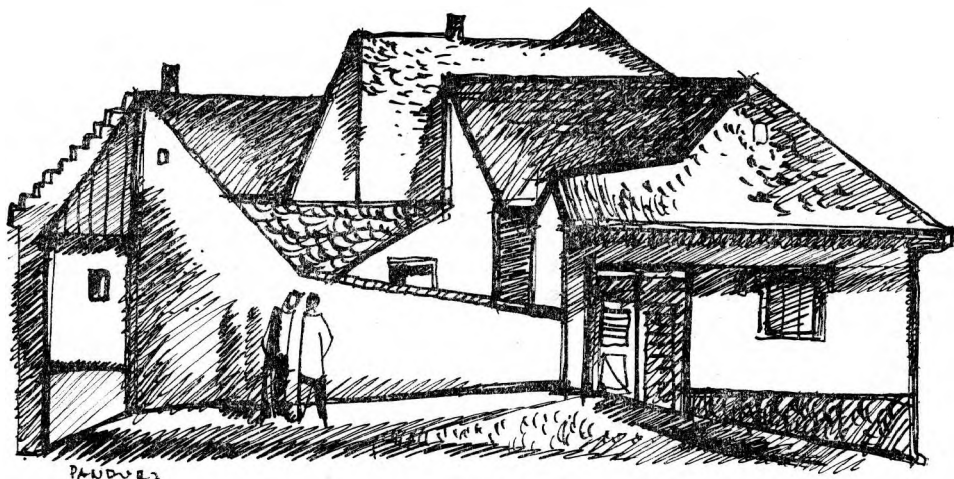
Az antológia összeállításánál jóval nehezebb feladatot jelentett az irodalomtörténeti rész megírása; Simon vakmerő tette vállalkozott akkor, amikor alig háromszáz lapba sűrítette a magyar irodalom történetét. Kettős nehézséggel kellett megküzdenie, a megfogalmazás és a tömörítés nehézségével. Ami az elsőt illeti, szinte maradéktalanul sikerrel járt: Simon frissen, szemléletesen és rendkívül világosan ír, épp ez könyvének egyik legnagyobb érdeme. Példája újból csak azt bizonyítja, hogy nem feltétlenül szükséges a kritika nehezen követhető tolvajnyelvén szólnia annak, aki az irodalomról beszél, vagyis, hogy bonyolult, összetett jelenségek is kifejezhetők egyszerű és világos nyelven. Legjobb példa erre az a rövid kitérő – valóságos kis esszé –, amelyben Simon a költészet mibenlétét és lényegét magyarázza olvasóinak: alig másfél lapon lényegretapintón, de mindenki számára pontosan követhetőn mondja el itt, hogy mi teszi olyan varázssossá és ugyanakkor egyetemessé a valódi lírát. De hozhatnék más példát is; a sok közül hadd említsek most egy nagyon jellegzetest, a pár vonással oly érzékletesen megrajzolt középkori magyar falu képét, a templomukból hazafelé tartó falusiak látványát, amint a maguk sajátos nyelvére áttéve megbeszélik a prédikációban elhangzott legendák tanulságait. Itt s az ehhez hasonló helyeken a szépíró Simon István veszi át a tollat.

Simon egyébként is – már amennyire a téma megengedi – igyekszik konkrétan, képszerűen fogalmazni, s szabadulni az elvontságtól; erre legfőképp a portrék megrajzolásakor van alkalma. Az irodalomtörténeti rész gerincét ugyanis a legkiemelke-

döbb írók portréi adják. Simon persze tudja, s kifejezetten hangsúlyozza is, hogy a magyar irodalom több, mint a legnagyobbak nála is jól követhető hegyvonulata, hogy egy-egy olyan európai méretű költő, mint Janus Pannonius vagy Balassi Bálint, nem a semmiből pattant ki teljes költői fegyverzetével. De a maga szabta korlátok miatt utalásokkal, az irodalmi és társadalmi háttér gyors felvázolásával kell megelégednie. Irodalmunkat Simon egységes, élő folyamatnak látja és mutatja, de ennek a folyamatnak csak a leglényegesebb mozzanatait ábrázolja részletezve, a többről csak futólag emlékezik meg. Ez a módszer végig jól beválik, s csak sajnálhatjuk, hogy az utolsó fejezetekben eltért tőle a szerző; ezekben ugyanis a nevek valóságos zuhatagával találkozik az olvasó, s aki innét próbálna ismerkedni az utolsó ötven év irodalmával, az bizony nem kapna sokkal többet, mint bármilyen egyszerű lexikontól. Persze érthető Simon szándéka, aki nyilvánvalóan senkit sem akart említés nélkül hagyni jelentősebb modern íróink közül, de kevesebb név ezúttal valóban többet mondott volna.

A magyar irodalom legelevenebb, legélvezetesebb részei végülis azok az arcképek és elemzések, amelyek egyrészt legnagyobb íróinkat, másrészt irodalmunk legjelentősebb alkotásait festik. Különösen akkor van elemében Simon István, amikor a mai irodalmi köztudatban már csak történeti értékként élő művekről beszél; milyen nagyszerűen érzékelteti például a Halotti beszéd vagy az Ómagyar Mária-síralom mai értékét!, milyen meggyőzően bizonyítja Janus Pannonius verseinek vagy a kuruc költészet legszebb darabjainak időtálló modernségét!, milyen szeretettel ébresztgeti az utóbbi időben sajnálatosan keveset emlegetett Berzsenyit! De Csokonai Vitéz Mihályt vagy Ady Endrét is a jelen költőiként mutatja be, vagyis mint olyan alkotókat, akik a mai olvasónak épp annyit mondanak, mint annak idején kortársaiknak mondtak. Simon mindig felvillantja a költő emberi alakját is, de a legfontosabbnak a költői attitűd és a sajátos kifejezési formák magyarázatát tartja, s ehhez a magyarázathoz csaknem mindig megtalálja a megfelelő hangot.

Gondolatébresztő, olvasásra hangoló könyv *A magyar irodalom*. Simon István nemcsak a mai írókat érzi kortársainak, hanem a múlt és a régmúlt legjobb alkotóit is, s könyvének legfőbb varázsa épp abban rejlik, hogy meggyőződését képes olvasójának is átadni. Ezzel pedig már el is érte legfontosabb célját: ráébresztett, hogy milyen gazdagok vagyunk.



„MESTERSÉGEM, TE GYÖNYÖRŰ”

Nemes Nagy Ágnes költészetéről

Ha egy költő pontosan rögzíti benyomását, már hívebben jeleníti meg tárgyát, mint egy részletező tudományos leírás. Ha egy tárgyat másikkal jellemez, melynek egy-két tulajdonsága emlékezteti rá, s el tudja hitetni: csakis amaz juthatott róla eszébe, vagy akár csak érzékcsalódását adja vissza pontosan –, erőteljesebben idézi föl a jelenséget, mint a tudós adatai, melyek nem fantáziánkhoz, hanem értelmünk-höz szólnak.

A pontosan rögzített benyomás példája: „Méneseznek nyargaló futása Zúg a szélben, körmeik dobognak, S a csikósok kurjantása hallik S pattogása hangos ostoroknak”. A kép tökéletesen korrekt, úgy írta le Petőfi, ahogy mindnyájan láthattuk, hallhattuk és átélhettük. A hasonlítás esete: „Sínjén villamos jajdult ki a térre”. E Tóth Árpád-i összevont hasonlat, melyben a villamos csikorgásához az emberi jajszó képzelet társul, híven regisztrált érzékcsalódásként is fölfogható.

A modern költészet sokféleképp gazdagodott a realiztikus és impresszionista lírai megjelenítéshez képest. Közvetlenül képzeletünkhöz szól, mely a költemény hatására mintegy megtermi a látomást – József Attilánál: „Hallottam sírni a vasat”. A Tóth Árpád-i metaforához képest látványos a különbség: egyrészt személyesebb, mert expresszívabb a kép, másrészt objektívebb, mert a tárgyat ruházza föl személyes tulajdonságaival, illetve az anyagot megmunkáló nehézteti munkás kínjaival.

Érzékszerveinkre, értelmünkre és ösztöneinkre hasonló komplexitással hat ez a versrészlet:

A gömb-villám lefut a partra,
a vízre ugrik, el nem ázik,
mint a kálium karikázik,
a nád perzselten imbolyog

– s ezzel Nemes Nagy Ágnes költői módszeréhez érkeztünk. A képben együtt találjuk a tárgyilagosan rögzített látványt, a hasonlító megszemélyesítést, a lidérces fantasztikumot – hiszen a gömbvillám több itt, mint meteorológiai ritkaság –, és még valamit, ami a realiztikus, impresszionista, de még a szürrealista és expresszionista versből is hiányzik: a természettudományos leírások nyelvi hangulatát és precizitási igényét, a térszerűség visszafogott pátosát.

Ne gondoljuk, hogy a költő föladata legfőltettebb értékét és örökségét, a líraiságot, s a bizonyosságra áhítozva behódolt a tudományos nyelv embertől elvonatkoztatott, fölényes egzaktságának. Igaz, meglehetősen szokatlan módon, egy kémiai kísérletet csempészett a versbe: mindnyájan emlékezhetünk iskolás korunkból a víz színén karikázó káliumra, mely a diákok derűtségére kergén, bomlottan sistereg és gőzölög, míg csak el nem illan.

Miért vizsgáldóik ilyen analitikus szenvedéllyel, miért nem elégszik meg benyomásaival? Mi szüksége emitt a vegytan, másutt a geológia és más tudományok szavaira?

Azért, hogy – lírává szublimálva – utánozza és kisajátítsa a természettudományos egzaktság hangulatát, mintegy megteremtse a tudományosság *művészi látszatát*. Merészen új vállalkozás ez a magyar költészet történetében! A dolgok „determináltságát” és „a világ tengelyét” versébe emelő József Attila volt a bátorító előd.

Minden lehetséges a költészetben. Olykor az válik a költőiség legkorszerűbb

eszközévé, ami korábban a líraiság halálának tetszett. A vers bármely természeti, lelki, technikai – egy szóval: nyelvileg kifejezhető – jelenséget képes befogadni, az asztrológiától a mikrobiológiáig, a műszaki prospektusok szövegétől a bürokratikus szakzsargonig – Stendháltól kölcsönözve a szót: a Code Napoleonig. Mármost a költő stílusán, ízlésén, érdeklődési körén és világképén múlik, mit vonz a vers és mit vet ki magából. Nemes Nagy Ágnes a természettudományok és a filozófia szavait emeli a költészet szférájába.

Legjellegzetesebb kifejezései közül valók a nyelv ősi főnevei, különösen az anyag-
nevek – fű, fa, föld, lomb, tölgy, kő, szikla, ég, tűz, víz, levegő, nap, hold, szél, hó, ház, kés, ló, madár (könnyen fölismerhetjük közöttük az antik görög filozófusok „őselemeit”!); e közegekben teszi honossá az erózió, gejzír, paleolit, szinusz-görbe, funkció, szimmetria, distinkció, absztrakció, széndioxid, oxigén, elektronhég, bioszféra, biológia, aritmiás, extraszisztolés stb. kifejezéseit. Az ősi természetről beszél – de az őstermészet olyan mozgásformáiról, melyeket a legutolsó évszázad természettudósai elemeztek. Legmagasabb mozgásformának a *tudat* működését ismeri el; a *társadalmi mozgás* kívül marad érdeklődésén; a háború óta a közösségnek csupán az egyén – a művészegénység – szempontjából fontos *etikai állapota* foglalkoztatta az intoleráns irodalomirányítás idején.

Még két fontos szava: *isten* és *angyal*. Nem a keresztény mitológia szerint értelmezi őket, hanem a földi anyagok, tárgyak, vágyak és törekvések égi tükörképeiként, megfelelőiként. A „lovak” a földi létezés, a nehézkedési erő, a darabos anyag szimbólumai; A *lovas* című versben a „sovány, fél-mura ló” „valami roppant elefánt dézsálábnyomát” hagyja maga mögött. Az összegyűjtött versek kötetcímében – akárcsak a címadó költeményben – a lovak a *látvány* jelképei, az angyalok a *látomás* megjelenítői.

*

Mindmáig nem jutottak egyetértésre a világértelmezés bölcselői, vajon megismerhető-e a világ, megragadható-e a tudat számára a dolgok lényege, legbenső tartalma. A költők – a polihisztori Lukréciusztól és egy-két utódától eltekintve – *közvetlenül* (az érvelés közvetlenségével) nem vesznek részt ebben az ismeretelméleti vitában. Gyakorlatban válaszolnak: a megismerő tevékenység, a megvilágosodás kudarcainak, sikereinek *élményeiről* vallanak. Meglehet, olykor a filozófia irracionális-táihoz hasonlóan nyilatkoznak, akik tagadják a dolgok megismerhetőségét, versük mégis az ellenkezőjét bizonyítja: megsejteti az érzékileg földidézett objektumok és viszonylatok rendező elvét. S ez nem az a végső és örökérvényű bizonyosság, melyet az idealista filozófusok „eszmei szubsztanciáinak” neveztek, hanem az anyag örökös létformája, az állandó változás és átalakulás.

Nemes Nagy is elégedetlen a megismerő tudat erőfeszítéseinek sikereivel. A fölfoghatatlan végtelenség gyötrelmes intellektuális élményét így írja le egy korai versében: „S az elme: rész helyett egésze hágott, – s a rész ölen katlanba hull a tér”. Döbbenetes képpel fokozza tovább e tudatállapot élményszerűségét: „A negyvenezer kilométeres föld – agyam csigáján gördül egyre beljebb”. A tudatos tevékenység mégis pátosszal tölti el: „de hullva is, akár a hadijelvényt, – magasra tartom szét-tört koponyám!”

Vállalkozik arra, hogy a tárgyak belső természetét, esszenciáját hántsa ki a minél érzékletesebben megragadott „anyagi szubsztancia” segítségével. „Kettős világban” szemlélődik, mint a dualista filozófusok. Nem bölcselő, hanem költő, de ez egy kicsit bölcselőt is jelent. Bölcselőt is, különösen az ő esetében, akinek legkedvesebb szavai közül való – a föl soroltak mellett – az ész, elme, agy, agyvelő, koponya, eszme, eszmélet, hit, tanulni, megváltástan, rend, ismeret, üdvösség, bölcs szándék, törekvés. De ahogy a természettudományos egzaktuságnak is csak a látszatát állítja elő verseiben, hasonlóképp a gondolati jelleg sem célja, hanem új eszköze a költőiségnek. A vers „csak az intellektualitás hangulatát, az értelem atmoszféráját veszi fel magába” – vallotta az Élet és Irodalom riporterének.

Kétségtelen, csaknem annyira szkeptikus a megismerés sikerében, mint a plátoni

filozófia, mely szerint az „árnyékvilág” művészi utánzása nem vezethet az eszmei lényeg ismeretéhez. De rendületlenül hisz a megismerő tevékenység humánus értékében, s kételkedésével az igényszintet emeli meg a tudat számára.

Költészete nem az árnyékvilág elmosódott kontúrképeinek másolása, egyáltalán, csupán annyiban utánzás, amennyiben a teremtés reprodukciója. Mint aki a paradicsomi Tudás fájáról szakít gyümölcsöt. Ha igazán mélyen keresünk találkozási pontot, közös ősokot a költői és a tudományos megismerés között –, hát ide, Ádámhoz-Évához illik visszatekintenünk. A beavatottság szomjazásáig.

Az érzékeléstől a fogalmi tudásig ható eszmélés mozzanatait állította sok verse középpontjába, talán a legfontosabbakéba. A látás-hallás-tapintás-izlés fölfokozott szenzualizmusában megismerszik a tárgyak „anyagi szubsztanciája”, s innen már csak egy lépés az „eszmei állag”. A tárgyak önnön eszmei lényegüket sugározzák – az anyagi világ egysége helyreáll:

Mert fény van minden tárgy fölött.
A fák ragyognak, mint a sark-körök.
S jönnek sorban, derengő végtelen,
fény-sapkában 92 elem,
mind homlokán hordozva mását –
hiszem a test feltámadását.

A végtelen „derengése” új ismeretek hajnalodását sejteti és ígéri; nem az áttekinthetetlen káosz kietlenségével fenyeget, hanem a gyarapodó ismeretek kimeríthetetlen lehetőségeivel kecsegtet.

Egy másik versben:

Fent, fent a tömbök. Déli fényben állnak.
Az én szívemben boldogok a tárgyak.

Boldogok, mert mintegy magukra eszmélnek a költő tudatában. Nem az embernek van itt valamilyen viszonya a természethez, hanem a dolgoknak van önkéntelen viszonyuk az emberhez. Eleve humanizált világot föltételez a József Attila-i „világtengely” illetően elfordulása.

*

Nemes Nagy Ágnes konokon hisz az érzékszerveiben. A látványtól a látomásig megtett út: a megismerés élménye, melynek lángja magasra srófolván, kárpótól az elérhetetlen abszolút ismeretért. Intellektuális költő, mert – ha kihagyásokkal, ugrásokkal is – a jelenségtől halad a lényegig; mégis, a legszenzuálisabbak egyike. Ami érzékileg megragadható, azt ki nem engedi kezéből; legszívesebben kö- és fadarabokat, ásványtani leleteket és talajmintákat, „autógumi-darabokat” montírozna versébe, mint az olajfesték és grafit anyagszerűségével elégedetlen képzőművészek. Nem teheti meg, mindent szavakkal kell pótolnia. Mint az „autógumi-darab” esetében. A zászlónak is a *nyeléről* beszél pátosszal, mert az a fogható. Ugyanakkor a kö „köségét”, a tölgy „tölgségét”, a gejzír „gejzirségét” akarja megjeleníteni. Nem hagyatkozik a gondolkodás automatizmusára, spekulatív levezetésekre, vélekedésekre és teóriákra, csak a szemléletre és a versszerkezet logikájára. A „tiz emelet magas önkívületig” fokozott érzékletből kíván közvetlenül az „ismeretbe” lendülni, beavatni a teremtésben. – Önkívület? De hiszen hűvös természettudományos kifejezésekkel, tárgyilagos fogalmakkal él. Igen, kettős játékot folytat: egyrészt hideg fővel érzékeli a tárgyak forróságát, másrészt ezt a forróságot saját szubjektivitásából kölcsönzi a tárgyaknak. Így lesznek „boldogok a tárgyak” – szívében.

*

Ahogy a dialektikus materializmus tekintetbe veszi a kísérletező szubjektum belső állapotát, s befolyását a megismerő folyamatra, úgy e lírában is tapasztalhatjuk, hogy analízis és szintézis váltakozása közben minduntalan megjelennek a költői „én” közvetett jelzései, árulkodván részvételéről, ámulatáról vagy döbbenetéről. S arról is, hogy életreszóló tapasztalatok egész hada mozdul, támad föl egy-egy frissen érzékelt jelenség láttán. Talán részben innen adódik a gyakori, fiziológiai kép: egész lényével és létével szemlélődik és szemléltet. A röpké benyomásait marasztaló impresszionistakéval ellentétben ez a szándék. Mégsem expresszionista vagy szürrealista: nem személyisége titkos tartalmainak kivetítése a cél – az önkifejezés is csak eszköz a külső világ meghódítására.

„A lét lát” – mondhatnám, ha nem tartanám illetlenségnek ezt a szójátékot. A lét. Erre utal az Ekhnáton-ciklus mottója: „Feljövettel és lemenetelt formálsz ki, eleven Nap, Sötéten mulsz el, fényesen térsz vissza. Te dobogsz szívemben”. És erre utal számos passzusa, mely beveti a szemlélő egész lényét, „a fiziológiát tetőtől-talpig”, ahogy Walt Withman mondja. „És hallani a júliusi kertben hulló gyümölcsök egyenetlen, extraszisztolés dobbanásait”; „most már érzem, érdemes, törzsben a törzset s gyökerezve hajszálgökört hajszálerekbe”; a gejzírnek „még visszadobbant vadállat-szíve”; és „harántcsikolt akaratot” emleget – az akaratlagosan működő izmok tulajdonságával jellemzi az akarat lelki effektusát. Életfunkciókra kell gondolnunk akkor is, amikor szoborként formált istenét – talán a Bizonyosság istenségét – így szólítja: „tedd hatalmas funkcióid” –, hiszen a lét költészetét teremti, zárt és kerek egész művet, elégedetlenséggel telvén a teremtetett lét véletlenei és esetlegességei iránt.

Nemcsak az élettelen természet mozgását eleveníti meg fiziológiai képekkel. Ugyanennek fordítottját is megfigyelhetjük verseiben: élettani jelenséget érzékeltet az élettelen dolgok mozgásával: „És szenvedett. Szenvedett a szeme, szőlő szeme a szemhéj-prés alatt”; „földrengéskor nagy hegyvonulatok: föl-le gyűrődtek roppant izmai”. Fölcsereéli az anyag fizikai, kémiai, biológiai és filozófiai – fogalmakkal tükrözött – mozgásformáit, s olyan világba vezet, ahol megszűnnek az anyagi lét különféle kategóriái, s ezáltal a létformák összetettsége a nagybetűs Lét monisztikus élményét, ünnepi hangulatát kelti. A dualisztikus jelleg csupán a kétoldalú megközelítés módszerének bizonyult.

*

Egyik versében nagyszerű hasonlatot lelt fölfokozott szenzualizmusára és a dolgok eszméjének hőiesen kilátástalan kutatására – a tobzódó érzékelés, valamint a szünetlen lényegvesztés hiányélményére:

Aki evezett kezdődő viharban,
képtelenül feszítve kvadricepsét
a lábtámasz szikláját tolva el,
s akinek akkor súlytalan maradt
váratlanul a jobbkeze, mivel
repedt nyélről a lapát hátracsuklott,
és aki akkor megbiccent egész
testében –
az tudja, amit én.

A semmivel találkozás testi-lelki megrázkódtatásáról tudósít egyetlen panaszos felhang nélkül. Olyasmire döbbsen itt, mint a filozófus, aki ráébredt: nem tud, nem ért semmit. De ez is tudás! A megismerő tevékenység abszolút kudarcát érzékelteti a vers hasonlata.

A kielégíthetetlen ismeretvágy szemléltetésére megkockáztatok egy másik hasonlatot. Vágy és beteljesülés a szerelemben élhető át legintenzívebben. Szomjúság és kielégülés itt zárja legteljesebben a kört, vezeti közös csúcspontra a vágyak kettős spirálját. A fiziológiai élmény (mely nem lehet csupán élettani, és szerencsétlen, akinél csupán az) megajándékoz a teljes kiegészülés érzetével. Sokszor mégis úgy érezzük:

távol maradt a másik, továbbra is titokzatos és kiismerhetetlen a homloka mögött – azonosulásunk csak részleges lehetett vele. S a költők azt a verset szeretnék megírni, melyben elérkeznek tárgyuk leglényegéhez. Mint a másik emberhez a teljesült szerelemben. Vágyuk többé-kevésbé elérhetetlen, mert egyetlen eszközük a szó, a hangkép. Nemes Nagy a szavaknak kiszolgáltatott, szavakra utalt költői mesterség tragikumát fejezi ki evezős-hasonlatában. E tragikum tökéletes újraélése, maradéktalan kifejezése: győzelem; visszájára nem fordul ugyan, de kárpótló katarzissal koronáz.

*

Nem igazi lírikus, csak elsőrendű mesterember lehet, aki nem járja végig verseiben az önismeret emberpróbáló stációit. Nemes Nagy objektivitása, személytelensége – helyesebben, mint láttuk: közvetett személyessége – a vallomások költészet lényegesen közvetlenebb formáira tekint vissza, mint ahogy a *Napforduló* versei alapján föltételezhetnénk. Föl kell lapoznunk a régebbieket, a *Kettős világban* és a *Szárazvillám* verseit, hogy megérthessük e sokat sejtető négy soros személyes indítékait:

Amint lassan felült, balvállá-tájt
egy teljes élet minden izma fájt.
Halála úgy letépve, mint a géz.
Mert feltámadni éppolyan nehéz.

A háború idején, a negyvenes évek első felében érett költővé, s ekkor – és még jó évtizedig – a félelem, számkivetettség, szorongás, légszomj, bizonyosságihiány, az esztelen pusztítás miatti, elkeseredett fölháborodás költője (is) volt. E korosztály magához térését az irodalompolitika közismert türelmetlensége is késleltette. Hiába hangzott föl a túlzó önvádig fokozott önbírálat, a cselekvés-képtelenség büntudata: „Tapasztgattuk a kielégületlen önérzet meddő kinjait. Rohadt ereszként csordulunk a büntől”. Lefojtott kín, vívódás, kiszolgáltatottság és kitaszítottság érzése: ezek maradtak sokáig a generáció meghatározó élményei.

A *Napforduló* – előzményeihez mérve – a megbékélt kontemplálódás könyve. Már a *Szárazvillám* néhány versében kitapinthatóan, olyasvalami történt az életműben, amit Goethe szavaival jellemezhetnénk: „A vágy és szenvedély, az élet akadályai-ba ütközvén, a szemlélet tükrévé simul”. A *Napforduló* óta keletkezett néhány költemény – elsősorban a *De nézni* – a tragédiák után lecsöndesült, alázattal telő élet-érzésről ad hírt:

És nézni fentről, lentől, mindenféle szögekben
körültapogatni a tárgyat néhány szememmel
kivésni velük a kontúrt, mosni, ledönteni

Megszenvedett öröm ez a Cézanne-i térfelbontással, megsokszorozott nézőpontból való szemlélődés, e „szétszórt százezer szem”-mel nézés. Gyönyörébe rezignáltság vegyül: „bár nem segít, de nézni, nézni”, míg nem a tárgyak viszonozzák az átható tekintetet: „s a tárgyakból is kifelé a sok lassú tekintet”.

*

Gyakran beszélnek intellektualitásról olyan költőkkel kapcsolatban, akiknek kiindulópontja és célja egyaránt: az irodalom. Nemes Nagy esetében nem beszélhetünk ilyen értelemben irodalmiasságról, noha mindazokat a mestereket, akiktől a jogilletékes utód, a tanítvány alázatával tanult – s az egyik legkiválóbb magyar műfordítóként – Lukréciusztól Eliotig és Ekhnátontól József Attiláig – túlságosan hosszadalmas volna felsorolni. Kultúrhistoriai utalást mindössze az Ekhnáton-ciklus tartalmaz, annak is csak a címe. Mert hogyan kerül a bölcs költő-fáraó olyan túlvilágba, ahol a fűben keskenyágányú sín pár lapul, alagút, vas és kő, fatörzsek, talpfák találhatók?

Ekhnáton ege akár egy bányász mindennapos környezete is lehetne. Nem tartozik Nemes Nagy azon költők közé, akik a szépet és magasztosat egyszerűen a szép és magasztos műalkotások dicséretével kívánják elérni. Nem humanista, de humánus – mondaná Weöres. És valóban, mi a humánusabb: emberiesíteni az élettelen tárgyakat, a tölgyet és a lovakat, vagy a már mások által humanizált műalkotásoktól ihletődni? A költészetben csakugyan minden lehetséges; de a líra csak a legritkább esetben a másodlagos élmények műfaja.

*

Ha megpróbálom végiggondolni elődeit – alighanem hiú vállalkozás volna –, nem kerülhetek meg egy különösen fontos verset: William Blake *Tigrisét*. Így indul és zárul, Szabó Lőrinc fordításában: „Tigris! Tigris! éjszakánk – erdejében sárga láng, – mely örök kéz szabta rád – rettentő szimetriád?”

Számos példát ismerünk az irodalom történetéből, amikor egy-két sor egész életművekre kisugárzón érezteti termékenyítő hatását. Hosszasan lajstromozhatnánk az eseteket – például Vörösmarty Csongor és Tündéje és hattyúdalai, s az első Nyugat-nemzedék versei közt a filológiai megfeleléseket.

Figyeljük ezt a futamot Nemes Nagy költészetéből:

Dúlt katlan! Tört anyag! Micsoda mérték
képes kiszűrni pontos csapadékok?
Mily tükör lát folyékony, sima ércként?
Hűlő szerelmek? isten? étel? ész-ok

Talán *A vén cigány* hangulatából is beleérzünk némi emlékfoszlányt. Még jobban meggyőző a „származásról” Blake:

Milyen pöröly? mily vasak?
Mily kohóban forrt agyad?
Mily üllőre mily marok
törte gyilkos terrorod?

A hasonlóság kifürkészésekor elsősorban az volna föladatunk, hogy a másfél száz éve meghalt angol költő *maiságára* vessünk fényt. Annyit megállapíthatunk, hogy Blake a modern líra egyik legfontosabb előfutáraként konkrét és absztrakt kölcsönösségét, zökkenőmentes változtatását előlegezte Nemes Nagy számára, profánul megnevezze az ismeretlen felsőbb erőket.

•

Egészen máshogy idézi meg a dolgok auráját, mint egy-két nemzedékkel korábbi hazai elődei. A Nyugat költői a század elején dúskáltak a dekoratív elemekben, színek pompájában, arany és elefántcsont, selyem és bársony drapériákban, a fenség és magasztosság e kulisszáiban. Szabó Lőrinctől eredeztethető az a modern szemlélet, mely fölismerte, hogy a versek világában nem az arany és gyémánt, nem a bíborba-bársonyba öltöztetett, alkonyi vagy pirkadati fénybe mártott kép hordozza a legtöbb gráciát, hanem a tárgyak tarajos, nyers felülete, súlya. Nemes Nagy még Szabó Lőrincnél is puritánabb, miközben lényegesen kevesebb teret ad a prózai mozzanatoknak. „Nekem betonból kell az ég” – mondja. Kerüli azt, ami édeskés, mert intenzívebbek az érdes, nyers, keserű, sós ízek.

*

Kortársai közül Pilinszkyvel emlegetik együtt leggyakrabban. Közös égtájról erednek; különbségeik mégis fontosabbak, mint hasonlóságaik Mindkettejük műven

érződik a világháború meghatározó élménye, de Pilinszkyben elemibb erejű és kollektívabb érvényű volt a megrendülés. (Az eltérés életrajzi körülményekre és alkati tulajdonságokra vezethető vissza.) Az alapvető különbség látásmódjukban mutatkozik. Pilinszky mintegy lesötétíti a szobát, hogy a tárgyak belső fényét kisugároznia lássa, mint valami örökmécset; Nemes Nagy följebb csavarja a lángot, s a fényben ragyognak a tárgyak, mint az országúton robogó gépkocsik reflektoraitól feltündöklő jelzőtáblák. Természettudományos kifejezéssel: Pilinszkyknél a tárgyak foszforeszkálnak – a korábban elnyelt fényt bocsátják ki magukból –, Nemes Nagynál fluoreszkálnak – a beeső fényt sokszorozzák.

*

Nemes Nagy verseiben összetorlódnak a dolgok: az érdekesség súlyá, a zörej zenévé, a vágy akarattá, a látvány látomássá, az ideák ideálokká, a fogható anyag fogalomná, a lét érzékelése a lét értelmezésévé lényegül; minden egyszerre durva és finom, animális és spirituális, konkrét és elvonatkoztatott, jelenlevő és megnevezetlen, hiszen a *megnevezhetetlent* veszi célba. Élő és élettelen közt elmosódik a határ, de nem a megszemélyesítés hagyományos eszközével – melyben hasonló és hasonlított megőrzi különállását –, hanem kihagyásokkal, metaforikusan. A dolgok nem pusztán *hasonlítanak*, hanem *áthasonulnak* és azonosulnak.

Az ellentétek összekapcsolása legkedveltebb megoldásainak egyike. Dialektikus fogalompárokat helyez egymás mellé. Ebben a rímekben például: „Mondd, mondd, hogy megértse az *elme* sötét szobába hasító, csikosan villogó *szerelme*”. Nem kevesebb ez, mint szellem és szerelem – égi és földi, isteni és állati jellegek összekapcsolása. Ám ez nem kibékítést jelent, a harmónia csupán zenei természetű; a gondolatban apollói és dionüzikus tartalmak csapnak össze, anélkül, hogy semlegesítenék egymást. A „szerelem” itt intellektualizálódik, s az „elme” szinte a fogalmak érzékszerve lesz. Épp így válik szélsőségesse mindkettő, egymás szöges ellentétévé! S a szélsőségek keresése romantikus vonás.

Minden irodalomtörténeti periódusnak megvannak az egymást váltó – vagy egymás mellett élő – klasszikus és romantikus irányzatai. Nemes Nagy nemzedékének közvetlen elődei a harmóniát keresték szemléletben, stílusban. Radnótiról, Devecseriről, Rónay Györgyről és Vas Istvánról – talán még Jékelyről is – legalábbis elmondhatjuk ezt. Nemes Nagy korosztályának jónéhány kiválósága a romantika jegyében alkot. Akkor is, ha ezt a romantikát egyiküknél objektívizmusnak, másuknál szürrealizmusnak vagy neoavantgarde-nak nevezik.

Nemes Nagy törekvései többek közt azért oly nehezen kitapinthatók, s lettek oly sok félremagyarázás forrásai, mert a békíthetetlen ellentmondásokat is reális képpel fejezi ki. Az irracionálisnál nála sosem nyilvánvalóan irracionális, mint a szürrealistáknál. Úgy hosszabbítja meg a valóságot, hogy a kép mit sem veszít valószerűségéből. Ezért aztán legmerészebb megoldásaival is „*déja vu*” élményt ad el; úgy érezzük, már mi is jártunk ott, ahol a költő, s magunk is úgy láttunk, tapasztaltunk, mint ő. A „megfagyott szökőkutak mozdulatlan extázisa” kétségtelenül a téli szökőkút egyik lehetséges megjelenési formája. Elképzelhetünk egy fölfelé meredő, hatalmas jégcsapot; vagy előhívhatjuk emlékezetünkéből a cseppkőbarlang latens képét, a mennyezeti másukkal szembeecsúszósodó szobortesteket. Vagy egy „behavazott tujafát”. Vagy gondoljuk csak el: szemünk gyors, függőleges mozgásával a működő szökőkút kitörő vízoszlopát is „megállíthatjuk” a levegőben. Mindez csak megfigyelés, emlékezet és képzelet erő kérdése. Idáig tehát reális a kép. De ott az „extázis” szó, amely a legszemélyesebb állapot neve. Az „objektív” képben elültette a szubjektivitás csíráját, s vele az irracionálisat a racionálisban. Kisülésre képtelen magasfeszültséget teremtett. A racionális kép – a megfagyott szökőkút – a befejezhetetlenség, a kielégülhetetlen vágy, a daidaloszi égbetörekvés heroikusan reménytelen szobra lesz. Az ellentétek polarizálása akkor is romantikus magatartás, ha ez a tömény szimbólum – mint annyi másik e költészetben, például: „tiz emelet magasban az önkívület” – a tárgyakba átlátszó önismeret példája. Sőt, akkor igazán: mert lélektani állapotokra, állapotok együttes jelenlétére következtethetünk belőle – bénultság és belső vihar együttes kínjára.

*

A versek zeneisége hol az egyenletes, hol a kifulladás határán ziháló lélegzetvételi törvényszerűségei szerint alakul. A melódiát gyakran semlegesre fogja, hogy annál jobban fölerősíthesse a vizuális hatást. Rímes-jambikus költeményei nem közelenek oly mértékben az élőbeszéd kötetlenségéhez, mint a merészebb sortördelésű Szabó Lőrinc-versek, melyek észrevétlen rímeikkel szinte a jambikus próza hatását keltik. Nemes Nagy rímei nem rejtettek, de nem is tüntetnek létükkel: asszonáncai szolidan simulnak a szövegbe, s a gondolatritmus leütéseit jelölik; nem hívják magukra a figyelmet, sem diszszonanciájukkal, sem átható csengésükkel. A jambusok sem kopognak, nem szegik meg a magyar beszéd természetes tagolódását és ütemét. Mi sem áll távolabb Nemes Nagy verseinek hangzásától, mint a Tóth Árpád-i vagy a Kosztolányi-féle *bel canto*. A tagmondatok súlyelosztása, a gondolat lüktetése sajátos zeneiséget ad verseinek; a jambus enyhén lebegteti a dikció futamait, a rím tágas melódiaegységeket kapcsol össze, vagy – ha olykor párosrímről van szó – aláhúz, nyomatékosit: logikai funkciót tölt be.

Kezdő hangütésére az *in medias res* módszer jellemző. Kedveli a rövid leütésű hiányos- és tömondatokat: „Keserű. Keserű volt a tenger, amikor a sziklatorkon legörögtem”. Egyrészt a tárgyilagosság, másrészt a téma közepébe vágó türelmetlenség hatását éri el intonációival. „Indult. Előbb a sók. Újra kivált a kristály, ha letörte. Indult.” Nemcsak az ária dallamtartó szövegnyújtását vagy szó- és szótagismétlését érezzük belc, hanem „a lét dadogását” is, azt a szenvedélyes zihálást, sőt Kyklopszertű nehézkedést, mely a nagy horderejű dolgok kimondásakor szakasztja meg a szót.

Balázs Béla a csend tartamaival határozta meg a verset egyik tanulmányában. A költemény – s minél modernebb, annál inkább – elhallgatott gondolatok láncolata a szó kapcsai között, melyek inkább a csönd jelentéshatárai, mintsem önálló szemantikai jelek. Nemes Nagy hasonlóképpen vélekedik: „Szélesedő oszlopközök. Szél fúj be a szavak között”. „S a Semmi itt már annyit ér, amennyit házak közt a tér”.

Zeneileg tökéletesen zárja verseit, gyakran váratlanul felszabadult fogalmazással, „a törvény tiszta beszédjével”; de a maradéktalan befejezés, mely sugallja, hogy a témáról többet nem lehet elmondani, gyakrabban rövidzárlat-szerű, mint logikailag előkészített; nem Beethoven, hanem Bartók fináléira emlékeztet.

*

Méltatói sokszor elmondták, hogy lírája szikár és intellektuális, és némelyek azt a következtetést vonták le, hogy „férfias”. A versek keménységét és határozottságát, a törvényszerűségek keresését és pátozát, a logikán túli racionalitást (vagy: irracionális logikát!) illetően van ebben igazság, jöllehet sok esetben vitatható az „intellektualitás” fogalmának kisajátítása a férfinem számára. Am az anyag érzékelése, a fiziológiai képek sokasága, a lét műhelyében való, anyaian eredendő jártasság (anyag és anya közös eredetű szó a magyarban és számos más nyelvben!) – nem férfias, hanem asszonyi, bár nem föltétlenül „feminin” jellegzetesség: „En szeretem az anyagot s gyakran gondolok csontjaimra”. Az azonban, hogy ebből az introverzióból törvényt fogalmaz, nem asszonyi vagy férfi-tulajdonság, hanem *költői* tudás.

*

Az eddigiek alapján már szinte szükségtelen a kérdés: mi a humánus tartalma Nemes Nagy Ágnes verseinek?

A modern élet érdekszövevényében érzékelésünk elveszítette ártatlanságát, képtelenek vagyunk elfogulatlanul és odaadóan – hogy így mondjuk: az élettelen természet változásaiban is *résztevévőn* – nézni és látni. A hasznosat keressük mindenben, elidegenedünk saját társadalmi, s így természeti lényunktől, sematizálunk, áruvá absztrahálunk, kategóriákba sorolunk („Csak a növény tiszta egyedül. Nem ismer kategóriát” – pártól érdekünkben a tölgyhöz Nemes Nagy) – a konformizmus bélyegét viseljük, s a külvilággal való empirikus kapcsolataink, mint poros ablak, behomályosodtak. A költő megtisztítja a tárgyakat és létünk önértékére figyelmeztet: „Meg

kell tanulni itt a fák kimondhatatlan tetteit". Meg kell tanulnunk „A tölgyek néma megváltástanát". Ez egyik jellemzője Nemes Nagy törekvéseinek. Másik, hogy a művészi szuverénitás védelmével az etikus magatartás példáját állítja. Nemcsak a „lét értelmét" írja (Rónay György szava), hanem az *élet értelmét* is. És nyelvünkben a „lét" fiziológiai-ontológiai, az „élet" inkább etikai-filozófiai fogalom.

Tartózkodik a pillanatnyi aktualitásoktól, s csupán stílustörténeti mikrofilológiával határozhatná meg a jövő irodalmára, mely korban élt és alkotott. Történelmi tájolásakor is legfeljebb a második világháború képeinek tartós jelenlétét mutathatná ki. Ilyenekben például: a „száritókötélről elszökött" ing „egy sebesült katona testtelen koreográfiája" látomását hívja elő; a *Ház a hegyoldalon* és a *Mihályfalvi kaland* is keserű világháborús emlékeket lényegít át tisztán komponált lírai vízióvá.

A költő megszenvedetten járul hozzá az embernemesítés ügyéhez, tudatosítva, hogy értelmetlen az élet, melyben el nem mondható: „Mesterségem, te gyönyörű, ki elhitted: fontos élnem".



BUDDHA SZOMORÚ

Van a novelláskötetben egy írás, *Rozmaring* a címe, sorrendben az utolsó; hangsúlyos elhelyezése is figyelmeztet, de az írás önmagában is elgondolkasztó: az elbeszélés valamiképpen Lázár Ervin egész írói világába vezet. A történet hőse, Illés Ézsaiás – ez a más Lázár-írásokban is szereplő s leplezetlenül az író egyéniségéből gyúrt figura – az egyik szomorú vasárnap reggel fölkel, reménytelenül és csüggedten ül az ágya szélén, aztán eszébe jut a gyerekkora, a puszta, ahol nevelkedett, magára kapkodja ruháit, kirohan az állomásra, és jegyet vált Ferencvárosig... Szavak, illatok mozdulnak meg benne, virágnevek – beléndek, papsajt, rozmaring, cickafark, vérehulló fecskefű... – jutnak eszébe, s „ringatta az út, mint a bölcső”. Megérkezik szülőföldjére. Azóta, hogy ott élt, a táj, az emberek persze alaposan megváltoztak. Az emberek nem emlékeznek a régi puszta lakóira. A családok elköltöztek. A rozmaring nevét is csak a lexikon őrzi...

Behajtja a könyv fedelét az olvasó, és eltűnődik.

Milyen is az az írói világ, amelyet Lázár Ervin új könyve – sorrendben a hetedik – továbbépít? Mi a közös a *Buddha szomorú* novelláiban?

Lázár Ervint nem az életből „ellessett”, szórakoztató történeteskék újramondása vonzza. Lázár Ervin az olvasót mélyebb és igazabb önmagához vezeti vissza. Rádöbent: boldogtalanságunk egyik forrása: elfelejtettük gyermekkorunkat. Nekünk is meg kellene tenni az utat, amelyet a *Rozmaring* hőse megtesz: föl kellene keresnünk szülőföldünket, a tájat, gyerekkorunk emlékeit. A különbség talán csak az – s ebben rejlik alighanem Lázár Ervin művészetének kivételes képessége –, hogy míg mi valóban csak visszatérni tudunk szülőföldünkre, s csak emlékezni tudunk gyerekkorunkra, benne megszakítatlanul tovább él a múlt, őt eltérhetetlen szálak kötik a gyerekkor világához.

Egyszer megkérdeztem tőle:

– Ismered a gyereket, aki a vonaton utazik, kihajol az ablakon, keze a fűtés-szabályozó kallantyúján vagy az üres ruha-

fogason, meg-megmozdítja karját, játszik, azt hiszi magáról, mozdonyvezető...?

– Az a gyerek nem hiszi, hanem tudja, hogy ő a mozdonyvezető, hogy ő vezeti a vonatot... – mondta Lázár. – És ez óriási különbség...

Lázár Ervin gyerekhősei valóban nem hiszik, nem képzelik, hanem tudják, hogy Tropkó úr kergeti ki a fájdalmat a gyomorból, hogy kuruc és labanc indiánok vannak, hogy a kocsmá fehér kőpadlóján az egyetlen fekete kőlap: csapda, és megfogja annak az embernek a lábát, aki rálép...

Lázár Ervinről elképzelhetetlen, hogy valaha előadást tartson azzal a címmel: „Hogyan szoktathatjuk le gyermekeinket a hazudozásról?” Lázár Ervin képtelen lenne „jó” pedagógusként jelenteni az igazgatónak: „A második félévben a tudatos nevelőmunka eredményeként sikerült elérni, hogy tanítványaink már nem olyan játékosak...”

Lázár Ervin novelláiban egy teljesen autonóm, öntörvényű és hiteles világot teremtet. Ennek a világnak külön szabályai vannak. Itt az igen: igen, és a nem: nem. Ezt a világot őszinteség, természetesség, játékoság jellemzi. Törvényeit, tisztaságát csak a gyerekek értik, és azok a felnőttek, akik még emlékeznek saját gyerekkorukra.

Ezzel a világgal a válltöméses nagykutyák, a rézgomb dolmányos, dupla tokájú hatalmasok, a naftalinszagú, fekete talárok világa áll szemben. Azoké, akik már elfelejtették a játékot, a gyerekkor törvényeit, a tisztaságot, és csak a pózoknak, szerepeknek élnek.

Lázár Ervin nem táplál álmokat, nem konstruál hamis nemzedéki ellentétet, nem fest idilli képet a gyerekkorról. Élesebben lát és kegyetlenebb annál, semhogy illúziói lennének. Ami nosztalgia, érzelmesség, „szentimentalizmus”, szomorúság belengi az írásokat, abból a fölismerésből származik, hogy a gyerekkor visszahozhatatlanul eltűnik, a múlt törvényszerűen szertefoszlik.

Nem tudjuk kivonni magunkat az írások szuggesztív hatása alól. Az író szorosan megkapaszkodott gyerekkorába, s olvasóiban is földézi az elfelejtett, betemetett múltat. Mint Szarvaspatakiban, a kopaszsága alatt, mindannyiunkban ott szunnyad a kisgyerek. Mélyen humanista – ne félünk kimondani a szót: emberszerető – ez az írói világ: az álarcok és talárok helyett az

életre, a játékra, a természetességre szavaz.

Milyen eszközökkel éri el az író ezt a suggesztív hatást? Milyen elemekből formálja meg és építi teljessé a novellák szuverén világát?

A képzelet és a valóság, a költészet és az epika elemei keverednek az írásokban. A nyers realitások, a köznapi történetek egy ponton mindig átbillennek a mese, az álmok, a játék világába. Hősei egyforma természetességgel közlekednek a fantasztikum és a kézzelfogható valóság talaján. A komoly, cigarettafüstös értekezletre egyszerűen csak beszél, „egy pipacsvörös inges, vérvörös frakkos, paradicsomvörös nadrágos, fehér szakállú öregember”, és közli a történet elbeszélőjével, hogy várja az erdőben egy – virág... A fenyőfa-apa és a jancsiszög gyerek egy bérház második emeletén lovat tart, több tanú is akad rá, csak épp a „főhivatali nyomozóbiztos” nem látja... Simf látogatóba megy barátjához. Míg az aszszonnyal kellemesen cseveg, a gyerekek a kertben játszanak. A labanc és a kuruc indián gyerekek tudják, hogy a vendég második Rákóczi Ferenc, aki szárnysegédjét, Stregovácot várja. Meg is érkezik Stregovác vörös paripáján, „balján csillog ezüst buzogánya”. A ló benéz az ablakon, majd a két gyerekkel, a férfival, Stregováccal és Simffel, anélkül, hogy patája érintené a virágokat, elvágtat. Csak a játékot nem értő asszony sikoltoz rémülten: „– A virágaim, jaj, a virágaim...” Valaki taxiba ül, lopva a sofőr profiljára pillant, önkéntelenül úgy érzi, bele kell kötnie ebbe az emberbe. Pilótának hazudja magát. „Mi ez a földhöz tapadt gurulás a repülőgép szárnyalásához képest?” – mondja. „A sofőr egy aprót nyögött, hátradőlt... A kerekek surrogása megszűnt...”, és a kocsi az út, a házak, a város fölé emelkedett...

Lázár Ervin azzal növeli meg az írások feszültségét, hogy az abszurdot is realitásként fogadja el, az álomszerűt is valóságosként adja elő. Így az elemek között a különbség csak látszólagos, az elbeszélések különféle rétegei szervesen illeszkednek egymásba. Itt az irreális, az abszurd is a valóság kifejezését szolgálja. Itt a mese visszakapja eredeti jelentését: nem szembenállást fejez ki a valósággal, ellenkezőleg, a valóság egy más dimenziójú látását, mélyebb megragadását teszi lehetővé.

Ahogy Ady mondta: „A király-lyány: mese, János, – De nincs előbb a mesénél – S mese ellen minden káros.”

Lázár Ervin írásaira tehát csak akkor mondhatjuk, hogy mesék, ha a szót ebben az eredeti jelentésében használjuk, ha a mese „műfajába” Cervantes, Defoe és Swift – és hogy egy mai magyar nevet is említsünk, akivel Lázár Ervin őszinte rokonságot érezhet: – Mándy Iván is bele tartozik.

Ötletei, a képzelet szinte szürrealista lóugrásai, bizarr, mehökkentő fordulatai kifogyhatatlanok. Kedvelt eszköze a végletes motívumok – hullaszállítók és szépségkirálynők – egymás mellé állítása, a tárgyi világ és az elvont fogalmak (pl. a Fájdalom vagy a hét napjainak) megszemélyesítése, a nyelvi elemekkel történő bűvészkedés, a szójáték (pl. Kéklő kéklő; a pléh-lavor és a Labrador tenger „kereszteződéséből” született Pléavrador tenger; a Troparin nevű gyógyszerből formált Tropkó úr; az alabástrom és az alabárd rokonítása; a „bázánfűtők, kadogosok, vízikosok és klubvezetők, ékszártók és szijgyerészek, esztászkok és bányergályosok, sziszérészek, műgetelők, lacsirendezők és kokatosok meg villauzok és kalanszerezők és kuboltók meg tűzikosok” párosítása). Néha az egész novella egyetlen ötletre épül (pl. *A bolond kútásó*) – s ahol nem írja túl, mindig hatásos is. Ahol azonban az ötlet és a „kidolgozás” valamiképpen nincs arányban, ahol a jelkép feloldatlan marad (pl. *A nagy madár* vagy *Az anyajegy* címűben), ott az olvasó zavarban van, gondolatai elbizonytalanodnak.

Minden művész, minden ember előbb vagy utóbb – inkább utóbb – visszatér gyerekkorához. Általában ebből a hazatalálásból születnek az írói önéletrajzok legszebb fejezetei. (Három egymástól látszólag távolos, alapjaiban mégis közös példa: Móricz Zsigmond: *Életem regénye*, Jean-Paul Sartre: *A szavak*, Gyergyai Albert: *Anyám meg a falum*). Boldog az az író, aki nem hazatalál, nem visszatér, hanem romolhatatlanul őrzi és továbbépíti magában a gyerekkor világát. Ez a képesség teszi Lázár Ervin művészetét kivételesen széppé és egyénivé. (*Szépirodalmi Könyvkiadó*.)

TÜSKÉS TIBOR

AZ AKARAT ÉS A SZERETET ÁRAMAIBAN

GYURKOVICS TIBOR:

*Isten nem szerencsejátékos
Elcseréljük egymást*

Gyurkovics Tibor újabb regényével és első novellagyűjteményével egy kiváló tehetségű, eredeti formaérzékű író művei kapcsolódnak a magyar próza – Krúdytól Mándyig ívelő – lírikus vonulatának rangos teljesítményeihez.

Regénye, az *Isten nem szerencsejátékos*, a sajtóból már ismert eseménysort dolgoz fel: a tanítványait halálós kimenetelű barlangtúrára vivő pap-tanár esetét; a veszélyt állandóan kereső magatartás másodszor is majdnem áldozatot követelt a viharban való balatoni csónakázáskor. Az író azonban nem az eseménysor publicisztikai érdekessége, a nevelő magatartásának jogi megítélése foglalkoztatta elsősorban. A veszprémi pap-tanár esetében egy végletes, a sorsot minduntalan kihívó emberi magatartást lát; ennek a magatartásnak a kialakulását, vonzódásának csillagképeit, erkölcsi irányát és veszélyeit, majd végső tragikumát követi egy sűrű, metaforikus indázású, de gondolatilag hallatlanul koncentrált, nagyon tudatosan szerkesztett lírai nyelv segítségével. A *Ne szeress, ne szeress* c. regény zaklatott, sodró líraiságának képzuhatagai után – amelyek elsősorban egy állapotot jeleztek expresszív, a szerelem egyéniségét felbomlással fenyegető örvényléseit –, most evvel a gondolatibb, analízálódó líraisággal egy különös személyiséget világít át, az emberi létezés akarati és tudatalatti áramain, a végtelen és a halál érzetének transzcendens hullámain át intuitív érzékenységgel közlekedve.

Hogyan születik, formálódik egy ilyen állandó felfokozottságban élő, iszonyú erőfeszítésű istenkeresésével nem e földi, hanem kozmikus méreteken, „etikában” gondolkodó, cselekvő magatartás? Ez a kérdés izgatja Gyurkovicsot és a regény képzeletbeli bíróját, aki nemcsak jogilag, a törvény és a társadalmi erkölcs alapján akar ítélni, hanem meg is akarja érteni ezt

a magatartást és kétségeket is akar felébrésztetni benne.

A bírósági kihallgatás filozófiai, pszichológiai ösvényekre is kanyarodó párbeszédeiből metszödnek ki a pap-tanár, Simon életének képei, a legfontosabbak, ennek a különös egyéniségnek a meghatározói. Simon Istent kereső, a halál peremén egyensúlyozó, transzcendens magatartását egy felfokozott érzékenység alakította ki: mint ha életének minden másodpercében a világ szenvedései, bűnei zuhantak volna be lelkébe testének kitágult pórusain át. A félelmet, bűnt, a világ megváltásának lehetetlenségét érezve, csak a rendkívüli próbákkal edzett, a veszéllyel, halállal állandóan érintkező akaratban bizakodik Simon; a zuhanó bombákat játékos gyerekrajzzá szelídíti, hogy úrrá legyen a félelmen, gimnazista korában szédítő mélység felett mászik át, hogy érezze „az időnek ezt a borzalmas sűrűjét”, amely „egy másik lét sűrűjét” sejteti meg vele. Nincs más iránya ennek a félelmetes emberi magatartásnak, személyiségnek, mint Isten, akit elképzelni nem tud mint érzékletes képet, s épp ezért annál görcsösebben kapaszkodik beléje. Szeretete – vágyainak Isten felé röpülő nyila – nem emberi méretű, nem irányul se emberekre, se tárgyakra. Az ideális szeretet Simon értelmezésében valami fiktív áramlás, amely nem veszi körül, nem melengeti az embert, hanem csak segíti, hogy transzcendens pólusokkal érintkező személyiségének felfokozott lehetőségeit kibontakoztathassa. Mint valami iszonyú áldozatot bemutató pap áll Simon a mindenségben: Isten felé nyújtott kelyhében a világ bűneivel, szenvedéseivel, örök, feszült, öndoppingoló várakozásban, az áldozati kehellyel, amelyet nem vesz el tőle soha senki.

Simon nevelői példája is ezt az eszményt sugározza: ki akarja szabadítani tanítványait „a testi mechanizmus” rabságából, amely „megöli a lélek szabadságát”. Sajátosan kettős szférája van a pap-tanár tragédiákat szülő nevelői hatásának. Az egyik egy fogalmilag körvonalazható rendszer, amelyben benne vannak végső céljának az elemei is – folyamatos testi-lelki próbák, állandó készülődés valami helytállásra –, de még racionális, áttekinthető renddé szelídülve. A kisugárzás másik szférája – mesztérét a veszély értelmetlen vállalásaival követő tanítvány, Vali is érzi ezt – fogalmilag körülhatárolhatatlan erőter. Láthatatlan, de

mégis félelmetesen érzékelhető hullámaival olyan kényszerítő cselekvéssort indít el a befogadó tudatában, amely akarja, vállalja a sors állandó kihívását. Simon a majdnem másodszeri tragédiát érlelő balatoni éjszakan dőbber rá: amit a lélek megtalált békéjének hitt, az nem nyugalmi állapot volt, hanem az akarat görcsös, kétségbeesett hullámverése, amely most a semmibe veszejti őt, mint a Balaton tajtékai a tanítványt, Valit. Istenbe kapaszkodott, de „Isten elejtette Simont, a maga erejére maradt, mint minden ember”.

Novelláskötete, az *Elcseréljük egymást* mutatja, hogy Gyurkovics mennyire ismeri a világot. Elbeszéléseinek hősei tele vannak szeretetvágygal, aktív szeretettel, amely emberekkel, társakkal akar találkozni és szolgálva, örömet okozva beteljesülésre vár. Mégis, ezeknek az embereknek az élete egy örökös készülődés csak a találkozásra, amely a képzeletben, egy álomlétezésben következik be fájdalmas gesztusokkal, vagy ha realitássá növekszik is, hősei nem tudnak mit kezdeni evvel a találkozással.

Némelyik írásában – *A város* tétován mászkáló, üzletekbe benéző, mindenhol valamire váró hősének magatartásában vagy a *Még egy kicsit előbbre* c. novella buja vegetációban lassan elvesző, mégis valami meghatározhatatlan nyugtalanság által továbbhajtott alakjában –, érezni az író személyes jelenlétét, egyéniségét. A kötetet nyitó és záró önvallomásos dialógusokban, a *Morzében*, ezt így fogalmazza meg Gyurkovics: „Tartom a kártyát. És várom, hogy hívjanak”. De rendkívüli érzéssel metszi ki az író a kusza érzelmek szálaival befont hősei életéből is azokat a képeket, amelyekben összesűrűsödik az egyéni létezés lényege. Emlékek, vágyak érzékletes jeleivel, színes legyezőként nyílik ki novelláiban egy többre, szebbre hivatott emberi élet lehetősége, hogy aztán az egyéniséget veszejtő idő hosszmeteszében, későbbi életük holtvizének szomorú tükörképévé dermedjenek ezek a képek. Különös varázsa a novelláknak ez az időbravúr, amely a legfontosabb élethelyzetek felvillantásával egy egész regénynyi időtartamot fog át. A *Klára* kislánya a várakozás áramában lebeg a külvilág jeleit örömhangokká színező verandán, hogy aztán várakozásba fáradt felnőttként egy bárban a mellette ülő férfinak nyersen-hirtelen, elszánt nyugalommal felkínálja magát. Az *Elcseréljük egymást* An-

csája szép, őszinte programot fogalmaz meg partnerének az együttélésről, szerelemről, nem sokkal utána párnák, takarók régi emberi tartását feloldó halmazában, egy másik fiú ágyában ébred. A *Játékból* apája egész életében arra készülődik, hogy fogadott fiának kettőjük kapcsolatáról elmondjon valami lényegeset, de már csak arra marad lehetősége, hogy ágytársaival a kórházban, az élet szomorú „bekkjeiként”, megpróbálja elrúgni a halál-kapuba tartó labdát. „Baba nincs”, fogalmazza meg személyisége elveszését, mintha csak egy kedves gyerek-kori játékot mormolna tovább, a felnőtté nővő kislány. „Csak egy mozdulat, egy görccs maradt belőle, egy föloldatlan csomó, egy puha golyó, szorongás”.

Sérült, érzékeny önmagukból kilépő, s a visszautat gyakran elvesztő emberek ezek. Saját életük kulcsát sosem találják meg, de – mint ahogy az író a kötetet záró *Morzében* írja – „vannak, akik ezeknek a társaságában kiragyognak, mint nagy csillag-állapotok, valódiak lesznek, és sugározni kezdenek. Szeretni kezdenek.”

CZÉRE BÉLA

Kiss Dénes:

SÓLYOMIDŐ

Félelem, bátorság és bizonyítás! Mottóként ezt a három szót írhatnánk Kiss Dénes regénye elé, hiszen ezt a jelszót, ezt a mérhetetlen akarást, sikertelenségek fölötti keserűséget s a sikerek után is föl-fölbukkanó kétséget tükrözi itt minden. Ezért lesz a főhős ejtőernyős, gyenge létére ezért vállalja az erősekkkel való viaskodást, s még kamaszszerelmei is erre mutatnak.

Hogy a „Sólyomidő” nem egészen különálló mű, ezt akkor is észrevennénk, ha a kiadó nem hívná fel külön is a figyelmünket a könyvtábla hátlapján, s így az is nyilvánvaló, hogy egy kicsit önvallomás jellegű is. Dobos Dániellel, „A kányadombi indiának” és „Az utolsó indián nyár” főhősével találkozunk ismét, aki ugyan az előző két könyvben csak Mucur néven szerepel, de hogy azonos hősről van szó, azt igen sok mozzanattal bizonyítja. Elég talán arra a részre utalnunk, amikor Danit a nagyanyja viszi a városba gimnáziumba. Vagy még egyértelműb-

ben inkább az ilyen utalások: „Azt álmodta, hogy Rékával sétálnak a Kányadombon. A domb álmában olyan magas volt, hogy nagy mélységben derengett alattuk az erdő. Kézen fogva álltak, de a mélységtől megszédültek, és zuhanni kezdtek.” (44. l.) A Réka-szerelem líraian megrajzolt kamaszszerelem volt „Az utolsó indián nyár”-ban, s átforrósító emlékként maradt meg hősünkben.

S talán ez a nosztalgia is hozzájárult ahhoz, hogy a már gimnazista Dobos Dani minden lányban ezt a líraian szép szerelmet keresi. És ez illene is másik nagy szerelméhez, az ejtőernyőzéshez és vitorlázó repülőgéphez. Valamiféle párhuzamot sejtünk a kettő között – az ejtőernyőzés szédítő varázsa és a szerelem utáni kamaszos sóvárgás között. De ez a párhuzam mégsem jön létre, hacsak abban a formában nem, hogy a szerelmi csalódások (Márta, Edit) mintha csak növelnék, szenvedélyesebbé tennék amazt. Vagy ösztönszerűen marad meg a távoli sóvárgásnál? Hiszen ilyen légies, elvont, álomszerűen reménytelen és bátoratlan marad a Marika iránti szerelme is, amely mintegy inspiráló szenvedélyességgel játszik bele Dani életébe. De érthető. Dani egyénisége még formálódó egyéniség. Nem lehet még tudni, mi lesz belőle. Ő maga tudja legkevésbé, de hogy nagyobbra vágyik, hogy nem akar csak egy lenni majd a sokak között, ezt folyton érezhetjük. Az ejtőernyőzés nála nem egyszerűen sport, sőt egyáltalán nem az. Félénksége, s ugyanakkor megtörhetetlen vágya, hogy legyőzze félelmeit, a gondolkodás, amelyről úgy érzi „mindig boldogít”, sokat megsejtet. Meghittebb társaival gyakran beszél ilyesmiről. „Jó lenne utolérni a fényt! – mondja például egy alkalommal. – Annyi mindent hordozhat, ami már elmúlt, és ami még jöhet” (21. l.). Keresi a fényt. Ez viszi az ejtőernyőzéshez is. Így válhat az ejtőernyős ugrás az egész regény központi magvává. Nemcsak bátorságot, elszántságot kíván, hanem egyúttal valamiféle rejtelmes, csodálatos élményt is ígér a lebegés. Az élet egyik csodáját, lehetőségét, amelyért érdemes fegyelmezetten, keményen felkészülni.

Kiss Dénes érdeme, hogy mindezt egyszerű művészi érzéssel motiválja a regényben végig, s közben elég széles és jellemző képet nyújt az iskolai életéről is. Ez utóbbit azért kell külön kiemelni, mert a felszabadulás utáni ifjúsági regények többségére

éppen nem ez volt a jellemző. Az úgynevezett úttörő-regények – de már előbb is, kezdve Gergely Márta „A mi tanítónk” című, 1950-ben megjelent regényével – vagy csak az iskolai életéről szóltak, vagy az iskolát legfőljebb érintve, az úttörő és egyéb kalandos gyermektörténeteket szöttek. Nem véletlen, hogy Mátyás Iván kitűnő Csutak-regényeinek is megvan ez a gyengéjük, míg Kántor Zsuzsa még ma sem igen tud szabadulni a másik végtétől. S ez volt egyik gyengéje Kiss Dénes előző két kötetének is.

A „Sólyomidő” már olyan teljesebb élet-darab, amelyben magasabbrendű életeszmény is megtestesül, akár Móricz „Légy jó mindhalálig” című regényében. Légy bátor, erős és becsületes, és ne elégedj meg soha a szürke mindennapisággal. Dani nem törekszik kitűnő bizonyítványra. Nem azért, mert nem volna rá képes, vagy mert lebecsülné a tanulást, mint eszményt, de Kiss Dénes túl van már azon a problematikán, hogy a rossz gyereket hogyan kell vagy lehet megjavítani. Még csak nem is kíván odafricskázni az iskolának sem, ahol lám nem ismerik fel a maradi, vagy az élethez kevésbé értő pedagógusok a helyes utat. Dobos Dániel nem eminens tanuló, egyszerűen azért, mert más, nagyszerű indulatai ragadják el. Igaz, hogy egy goromba diákcsoportban részt vesz, de nem azért, hogy neveltségessé tegye igazgatóját, tanárait, hanem mert úgy érzi, hogy valamin segíteni kell. Nem is haragszik meg érte véglegesen sem az igazgatója, sem az osztályfőnöke.

De azért Dobos Dani mégsem mindennapi gyerek. A fény felé vágyik, s ez a vágyakozás a repülésben, az ejtőernyőzésben szimbolikussá, líraivá emelkedik. A könyv olvasásakor gyakran túl rapszodikusnak érezzük a szerkesztésmódot, az idővel való játékot, s ebben van is valami. Kicsit átfogóbb szerkesztés, a részmotívumok nagyobb egységekbe fogása csak hasznára lett volna, de ez a lírai szimbolizálás bizonyos magyarázatot mégis ad erre a rapszodikusságra. Különösen, ha a befejező két részt (Kölyöksólymok, Mindig a nehezebbet) tekintjük. Itt érezzük legvilágosabban, mennyire önmagát, vágyait, eszményképeit testesíti meg az író a főhős személyében.

Említettem: nem teljesen különálló mű ez. Szépségét, igazi jelentőségét az előző két kötet ismeretében érzékelhetjük igazán. Kétségtelen, hogy a három regény megformálásában, színvonalában különbözik egy-

mástól. „Az utolsó indián nyár” és a „Sólyomidő” legjobb ifjúsági regényeink közé sorolható, „A kányadombi indiánok” halványabb valamivel, mégis úgy érzem, hogy a három regényt együtt kellene most már reprezentatívabb formában kiadni. Együtt jelentene igazán élményt olvasóinak. (Móra, 1973.)

SERES JÓZSEF

Végh György:

KÉT ŐSZI CSILLAG

Végh György könyvének első felében lapozgatva nagyon találónak érezzük azokat a szavakat, melyeket a fűlszöveg Sötér Istvántól idéz, s melyek szerint a költő „játékos” alkat, kinek műveit szinte üdülés annyi „komoran okos, vicsorgóan elszánt” vers szomszédságában olvasni. A „Két őszi csillag” első két ciklusa valóban bohémes, gondtalan játék a szavakkal, a rímekkel, a vers zenéjével, majd minden darabjuk felhőtlen idill, dal a szerelemtől, a barátságról, a nagy körüti csatangolásokról, a fiatalságról, himnusz a folyton nyüzsgő, változó, tarka forgatagával, de sötét sikátorai-val is megejtő nagyvárosról, Budapestről. Már-már azt gondolnánk, hogy egy középkori trubadúr otthonába kerültünk, aki mit sem törődve az idők zordságával és változásaival, gondtalanul pengeti lantját az Ágnesekről, Eszterekről, Zsuzsannákról, dicsérve szőke, barna vagy fekete hajukat, telt idomaikat, bájukat, folyton a szerelmet forgatván eszében, akinek oly kedveséggel, könnyedséggel ömlik a vers muzsikája ajkairól, mint madarak szájáról a tavaszi dal, természetesen, áradón, s oly problémamentesen is, mintegy csak hírt adva a világnak önmagáról, derűs és könnyed érzéseiről a költészet sajátos jelzés-rendszerével. Gondtalan költészet ez – véljük az első pillanatokban –, nem számol az emberi sors kegyetlen fordulataival, a vízivatarokkal, az emberi szenvedés mérhetetlen garjadájával, a háborúkkal, az emberiség percenként bekövetkező keresztire feszítettésével, a nyomorral, a társadalmi gondokkal, a háborúkkal, az elemi csapásokkal, mitsem tud az ember ezerféle nyomorúságáról.

Ítéletünk azonban elhamarkodott az első benyomások alapján. Végh György költészetének vannak mélyebb hűrjai is, s az *Epe, ecettel* ciklustól ezek adnak hitelt s távlatot korábbi kamaszosan gondtalan, felhőtlen hangulatú költeményeinek is. Ahogy a kötetben előbbre haladunk, úgy mélyül, kap perspektívát a kép, melyet előttünk a költő a kül- s saját belvilágáról rajzol. Megjelennek benne a gond, az öregedéssel, a halál gondolatával való viaskodásnak motívumai, az elégedetlenség, a vágy a család, az állandóság után, leszámolás az egyéni „halhatatlanság” illúziójával, melyet a korai költő még valami kamaszos hetykeséggel magában táplál, a szerelem konfliktusainak a szerelem gondtalan szépségénél hitelesebb rajza, a „megváltozott Budapest”, mely már nem kínál olyan problémátlan boldogságot a felnőtt, a rohanásban megfáradt férfinak, mint a korábbi Budapest-kép a város siheder lakójának. Itt már „súlyos” költészettel van dolgunk, melynek egyes verseiben – anélkül, hogy a bódítóan zenei formák vesztésének valamit zártságukból, szépségükből, könnyedségükből – a szerző nem huny szemet életünk valósága felett, s olyan mondanivalókat sugall, melyre érdemes odafigyelnünk.

Igazabbnak, emberibbnek, tartalmibbnak érezzük tehát Végh Györgynek a *Kórházi tavasz*, *A hervadáshoz*, a *Téli számadás*, *Fekete mágia*, *Kíváncsiság* című verseit, mint a korai *Hófűtta pesti utcán-t*, a *Havas éjszakák-t*, a *Magamról-t* a *Strófák a bölcségről-t*, a *Szeleburdi vázlatok-at*, melyekben a XX. század első évtizedeinek költészete, Kosztolányi, Dzsida hatása érzik már a címadásban is, illetve a későbbiekben Weöres „játékos” verseié azok mélyebb, filozófiai tartalma nélkül. – Nem kívánjuk ezzel vitatni a szerző korai verseinek is bizonyos eredetiségét, csak a csengés-bongást, a megejtően szép formákat sokalljuk, a vers túlságosan is zenei áradását, mely elandulit, de valahogy háttérbe szorítja az igazi gondolatokat, a tartalmat, melyet a későbbi versekben őszintén, mélyen, a kor hangulatának megfelelően megtalálunk.

Anélkül, hogy valamiféle „osztályozással” kísérleteznénk, leszögezhetjük, hogy Végh György kötetének van egy „középrétege” is, azon versek csoportja, melyek középponton állnak a XX. századi ember fáradtságának, kiábrándultságának, ingerült lázadásának hangot adó s a felhőtlenül derűs, idillikus

hangulatú versek között. Jó muzsikájú, elgondolkoztató versek ezek is, problémákat villantanak, mint a kötet legjobb és legnívósabb versei, ha nem is olyan színvonalon és mélységben, mint azok. Közéjük sorolhatjuk az *Anna Kovalcz-et*, a *Havas éjszákát*, az *esthajnali csillaghoz-t*, a *Viharok jönnek-et*, a *Kincses korok leányát* s a kötetnek még számos más versét, melyek megragadnak szépségükkel, gondolatokat ébresztenek gondolataikkal. Ezek képezik a kötetnek azt a szolid állagát, mely egyensúlyt teremt a két véglet: a gondolatokkal teli költeménycsokor és a tisztán érzelmi fogantatású, olimposzian derült versek csoportja között. Rendkívül fontos művek ezek a költő alkotásának megértése szempontjából, rávilágítanak műveltségének forrásaira, alapélményeire, eredetére, mindarra, ami a szerző költészetének forrásvidékei felé visszamutat, s egyben arra a korai „eljegyzettségére” is, amely a költőt egyszersmindenkorra hivatásával elkötelezte.

Végh György művelt költő, egyaránt közelállnak hozzá a magyar költészet klasszikusai, Balassi, Berzsenyi, Arany, Petőfi s a világirodalom nagyjai Keats, Ronsard s a francia irodalom más alkotói. Mint utaltunk rá, költészete őrzi is olvasmányainak hatásait – elsősorban a magyar l’art pour l’art-osokét –, anélkül, hogy veszítene eredeti ízeiből. Példaképeinek hatása is talán, hogy kicsit „idegen” jelenségeként áll a maga zenei, erősen érzelmi fogantatású verseivel mai költészetünk zajlásában. Legmegrázóbb versei – ismételjük – kétségtelenül azok, melyek a XX. századi ember súlyos közöségi felelősségének adnak hangot.

NÉMETH TIBOR GYÖRGY

Fehér Ferenc:

VASFŰ

Fehér Ferenc a jugoszláviai magyar költészet egyik kiemelkedő egyénisége. Legjellegzőbb költői magatartása volt – és az most is –, hogy erősen kötődik a vajdasági magyarsághoz, a bácskai tájhoz. Kötetcímei kicsit jellemzik alkotójukat: „Jobbágyok unokái”, „Álom a dűloutak szélén”, „Övig a földbeásva”. Ez nem póz, nem fe-

lesleges gesztus nála. Topolyáról, a faluról elkerült, városbászakadt költő nem szabadulhat gyerekkori élményeitől, nem menekülhet e táj varázsától. De nem is akar. Tudatosan őrzi költészetében ezeket az emlékeket, még akkor is, ha a jugoszláviai magyar irodalom egyik legjellegzőbb vonása az avantgarde lázadása. Költői alapmagatartása lényegesen nem változott pályakezdése óta, csak módosult, újabb vonásokkal gazdagodott. Az oldottabb, lágyabb, elégikusabb hangot olykor az expresszionista szabadvers váltotta fel, majd az ősi varázselemek stílusát követte, máskor pedig merészebb asszociációkat illesztett egymás mellé – írta Kovács Kálmán a Delelő című kötet bevezető tanulmányában.

„A föld életérzésem legmélyén lapul –
ősök lábnyomával sárban, porban, szántó-
föld barázdahantjain; gőzölgő tavaszregge-
lek búzaföld-asztalain, lángoló nyarak ke-
mencemelegű, kitaposott agyagösvényein,
dérlepte ősök görcsberándult kocsútjain,
és téli hómezők hallgató mélyén” ... írta
Fehér Ferenc. Számára valóban „kezdett és
vég” a föld, az anyaföld, s nem frázis az élet- és földközelségről ejtett szó. A költő
szeretettel őrzi e táj múltjának sok emlé-
két: a jelent és a múltat egybemosó komp-
átkelés „bálványos” nyugalmát, „pogány”
éjféli pompáját (Törökbecse alatt). (Olykor
a Tibiscus partján járó bánatos Juhász Gyu-
lát juttatják eszünkbe e verssorok.) Elme-
reng a magányos pusztatemplom láttán:
„Magam mondok imádságot magam fölött”
(Pusztatemplom).

A hűség költője Fehér Ferenc. „A szalma-
alj-melegű régtűnt közösség” melegtől őrzi
(Egy nyaláb szalmát...). Szinte Illyés Gyu-
la lírai verseinek elemei élnek tovább né-
hány alkotásában. Példázatszerű vers az
„Erdőtlen erdő” – mint Illyés Levél a víz-
gyűjtőről és a fenyőről című költeménye
– A városi betonrengetegbe ültetett zsenge
fa példája, gyökeret eresztése, tartása el-
gondolkodtatja, „Jó gyökerünk betont re-
peszt!” Ez a betont repesztő gyökér tartja
őt is. Messzire nyúl vissza. Útravalónak vi-
szi magával a „dédészülők fogyhatatlan
éhet”, mint a hamuban sült pogácsát a
népmesék legkisebb fia (Hamuban sült po-
gácsa). Nem felejtí bátyját, ki épp egy nya-
láb szalmát vitt haza; a ház mögötti kasza-
kalapálást (Fiamhoz); jelképpé növeli a
gyermekkori faliorát: „föld felé feszítő vas-
súly: a hűség!” (Gyerekkori faliora).

Szülőfaluja Topolya. Egyik legszebb korábbi versében fogalmazta meg: „Párizs, Bécs, Genf, Tihagy... / Végül csak ennyi van: / eléd áll s elfog a vén sarki iskola...” (Topolya). Váci Mihály közel érezte magához Fehér Ferencet és költészetét: „Értem szavad a szívre vett hazáról / s a sorsot, mit érdem benne lel.” Most ebben a kötetében áttételesen, Wanyek Tivadar festménye ürügyén vall Topolyáról. E sorok komorabb hangvételűek: a vert falú viskók a költő számára olyan tűzfalak, melyeket a hátába szúrtak. S a temetőre néz az ablak: „Hurcolom ezt a rám tapadt, / hógombás temetődet.” (Wanyek Tivadar „Topolyai tél” című festménye előtt).

A magány és a hűség példáit idézi több versében. A jugoszláviai magyar irodalom Kazinczyját, Szenteleky Kornélt, a szikár elődöt nem tudja elfelejteni, ki itt porban fuldokolt (Szenteleky). Egy végtelenül érdekes és tragikus vajdasági „művész-sorsot” sűrít drámai portréjába, amikor a cséplőgép-aktokra szoruló, a Tahiti pompája helyett vajdasági dűlőutakra sodródott festőről vall (Nagyapáti Kukac Péter átváltozása). A költő személyes emléket szólaltatja meg. A homokra épült város kapujában című versében: huszonkét év után, de a régi gyermek őszinteségével összegezi életét. Máskor a telben táguló hajszálnyi higany sorsát emeli a hűség jelképévé (Higany).

Fehér Ferenc e kötetében többször feltűnik a temető képe, gyakran lát sírkereszteket, az arcok „temetőkertjére” gondol, még a szerelem pillanataikor is ott kísért a halál. Vörösmarty Előszavának híres két szavát illeszti ő is egymás mellé: „Hó és halál”. A B. Szabó Györgyre emlékező félelmetesen-szép vers is a halál gondolatával küszködik: „Neked a tudód nekem a torokom” (Golnik). S a Molnár János erdélyi bokályain elmerengő költő is csak a cserépben megőrzött hazára és a kérlelhetetlen halálra tud gondolni: „s az elmúlás padkái / így fogunk egyszer mi is pihenni” (Bokályok).

A költő sokszínű stílusára érdemes felfigyelnünk: olykor az impresszionistákhoz közelállva lágy, elégikus hangon ír, mint a Nyugat költői. Máskor Weöres vers-zenéje vonzza (Gyertyaláng). Néha expresszívén áradó a verse (A homokra épült város kapujában), máskor merész sűrítéseivel lep meg (Madár). Hat rá a népköltészet verse-lése, szóhasználat. Neki „jó sámán” a téli

nap, ő az „égigérő fáig” barangol, „vasor-rúbába-körmöket” vesz észre. Olykor az ősi ráolvasások sejlenek sorai mögött. Érzelmes stílusát hol felkiáltások, hol lágy tónusú jelzők jellemzik („hulló hegedűszó”). De néha verssorai szikárabbak, keményebbek. Kihullanak a szép szavak (Golnik). S egyszeregyszer nominális tömörítéssel él („Kötelek. Harangnyelv. Galamb”).

A kötet olvasója örömmel emlékszik vissza egy-egy nagy élményt jelentő versre (Agyag, Bokályok, Golnik, Nagyapáti Kukac Péter átváltozása). Az irodalomtörténész hasonlóképpen örömmel állapíthatja meg, hogy Fehér Ferenc Vasfű című verseskötete – mint korábban az Esővárók – fontos eseménye nemcsak a jugoszláviai, hanem a magyarországi költészetnek is.

SZEKÉR ENDRE

Jakov Ignjatović:

SZERB RAPSZÓDIA

A bámulatosan termékeny, és íróként is, műfordítóként is egyaránt fáradhatatlan Csuka Zoltán immár a negyedik Ignjatović-kötetet adja a magyar olvasó elé. 1948-ban, a szabadságharc századik évfordulójára fordította le a *Respektus Vaszát*, ezt követte később az *Örök vőlegény* fordítása, közben pedig egy bőséges idézetekkel gazdagított regényes Ignjatović-életrajz (*A szentendrei rebellis*). A két utóbbi munkát módunk volt a *Jelenkorban* ismertetni: örömmel kapunk tehát az alkalmon, hogy most Ignjatović memoárjainak ugyancsak Csuka tollából származó új magyar fordításáról számoljunk be.

Mint kritikusnak, különben is az a véleményünk, hogy jelentős emberek önéletrajzai sokszor érdekesebb olvasmányok egy-egy regénynél. Nem hiába *fiction* a regény-műfaj angol neve: egy jól sikerült, művészi igénnyel megírt önéletrajz azonban nem „fikció”, hanem valóban elmúlt évtizedek vagy évszázadok képe. Ezt mondhatjuk Ignjatović előttünk fekvő könyvről is. Pontos szerb címe: „Memoárok. Rapszodiák az elmúlt szerb életből”.

Ignjatović valóban „rapszodiát” ír. Éle-

téből (1822–1889) lényegében csak az első szakaszokat dolgozza fel: diákéveit, tevékenységét 1848–49-ben, majd ügyvédi és írói-szerkesztői munkásságát az önkényuralom éveiben. Azzal, hogy 1856-ban megváltik a *Letopis* szerkesztésétől, tulajdonképpen a memoárok is véget érnek, mert a zárófejezetekben megint gyermekkora, családjára, rokonságára pillant vissza. Csak egy-két mondat utal arra, hogy később a karlócai pátriárka titkára lett, majd 1861-ben a pesti országgyűlés képviselője. Kissé sajnáljuk, hogy Ignjatović nem folytatta kitékintését az 1856 utáni évekre, pedig a szöveg egyes passzusaiából (a német-francia és az orosz-török háború említése) arra következtethetünk: 1880 körül írhatta művét.

A szerző számára azonban elsősorban 1848–49 volt izgalmas. A több mint négyszáz lapos könyvnek közel a fele – pontosan 190 lap – ezzel a korról foglalkozik: tanúságtételként és magamentésként. Ignjatović ugyanis sajátos helyzetbe került. A magyar szabadságmozgalom eszméivel őszintén rokonszenvezett – Petőfit személyesen is ismerte! – ugyanakkor elfogadta Csobánka szerbjeitől a karlócai „nemzeti kongresszusra” való kiküldetést. A kongresszus viszont csakhamar a Magyarországtól elszakadni kívánó szerb separatizmus és – igaz, hogy alapos osztrák támogatással – a független Vajdaság szócsöve lett. Az egyik hangadó Rajačić volt, a pátriárkává választott karlócai szerb metropolita, aki valóságos „pápai csálhatatlanságot” vándorkált magának és az „őszentsége” megszólítást követelte meg...

Ignjatović Karlócán két tűz közé került. Próbált visszatérni Újvidékre, állást vállalt Petar Čarnojevićnél, Kossuth délvidéki kormánybiztosánál, aki – szerb földbirtokos lévén – őszintén kereste a megbékélést a karlócaiakkal, azonban híjával volt a kellő elhatározottságnak. Így történt, hogy egy békeköveti útján Ignjatovićot a szerb felkelők elfogták, Karlócán bebörtönözték, s már kivégzésére gondoltak. Néhány jó embere azonban segített rajta, és – sajátos módon – úgy látszik a pátriárka is bízott benne. Így történt, hogy Ignjatović szabadlábra került – bár a rendőri felügyelet megmaradt –, sőt, különös fordulattal, megbíz-

ták a szerb mozgalom hivatalos lapjának, a *Vjesnik*nek szerkesztésével.

Valóban paradox helyzet: a felkelők lapját olyan ember szerkeszti, aki alapjában véve a magyar 48 híve! Az író taktikázni, óvatoskodni kényszerült, bár kitetszik, hogy ekkor sem mondott le tervéről: magyarok és szerbek kibékítéséről. Miközben egyre-másra furcsa szituációját elemzi, néhány remek tollvonással képet rajzol a szerb mozgalom vezetőiről: Rajačićról, Šupljikac vajdáról, és sok más emberről: őszinte rajongókról, opportunistákról, ravasz intrikusokról. Végül is megúnja a fellelősi helyzetet: megszerzi a vezetők beleegyezését, és Belgrádba költözik, ahol irodalmi munkát vállal.

1848–49-nek ilyen egyéni perspektívából való tükröződése mellett különösen érdekes aztán a korabeli Szentendrének, Pest-Budának és több más magyar városnak (Vác, Kecskemét, Nagykőrös) felvázolása, olyan városokénak, ahol Ignjatović élete és pályája során megfordult. Ez még a „táblabíróvilág”, a maga latinos jurátus-műveltségével. Írónk maga is jogász volt, ezért sokszor és szívesen idéz latin mondatokat. (Talán nem ártott volna ezeket a jegyzetben lefordítani!) Polgári és dzsentri-körökben forgott, egy olyan világban, amelyet ma a *biedermeier* jelzőjével illetünk. Igen, bármennyire is realista a *regényíró* Ignjatović, műveinek nyersanyagát a *biedermeier* világából veszi, és kissé ő maga is *biedermeier*-ember maradt. Ezzel a világgal érintkezik aztán sajátos módon az 1850-es évek Belgrádjának még erősen balkáni-keleti világa: ez utóbbiról is remek tollrajzokat fogalmaz meg Ignjatović.

Könyve egy mozgalmas kor dokumentuma és egy mozgalmas életsorsú, kitűnő megfigyelőképeségű ember alkotása. Szívesen fogják forogni nemcsak az irodalom kedvelői, hanem a XIX. századi társadalom történetének kutatói is. Köszönetet kell mondanunk Csuka Zoltánnak, hogy szép fordításával ezt a fontos művet a magyar olvasók számára is hozzáférhetővé tette. (*Európa Könyvkiadó.*)

ANGYAL ENDRE

REMENYIK ZSIGMOND

„Kevés magyar írónak vagyunk annyira adósai, mint Remenyik Zsigmondnak” – olvashatjuk E. Nagy Sándor könyvének első mondatában. Remenyik valóban olyannyira elfeledett író, hogy még születésének és halálának adatát is hibásan rögzítette az irodalomtörténet. Pedig írói küzdelmeinek és eredményeinek figyelembe vétele nélkül aligha magyarázható kielégítően legújabb prózáink fejlődése. E. Nagy Sándor tanulmánya erre szolgáltat cáfolhatatlan bizonyítékokat.

Remenyik úgyszólván indulásától kezdve szorosan kötődött az európai modern irodalomhoz, már korai, még csak „eszmelő jelzésű” műveiben (Hetedik hónap, Gyilkosok kísértése) azt az új embereszményt ragadta meg, amelyet Dosztojevszkij, Nietzsche, s a német expresszionisták nyomán megálmodott a modern európai irodalom. De művei megidézék Kafka abszurd világát is. Megszenvedte ő is az avantgard lázadásait, s felismerte a továbblépés szükségességét, de korántsem a teljes szakítással, hanem a „megtartva-megőrzés” tanulságával.

E. Nagy Sándor azonban – igen helyesen – nem elsősorban a modern polgári iskolának tulajdonítja Remenyik képességét a prózai ábrázolás felújítására, hanem sokkal inkább a marxizmus ösztönző hatásának. Remenyik Zsigmond és a marxizmus kapcsolatáról E. Nagy Sándor előtt alig-alig szólt a szakirodalom. Pedig a valóság felmérésére a marxizmus képesítette, nélküle aligha lehetett volna a társadalmi szatíra legnagyobb mestere két háború közti irodalmunkban. Mert még legjelesebb kortársait – Gábor Andort, Karinthy Frigyest, Nagy Lajost – is felülmúlta tudatosan erőteljes szándékával, hogy a szatírárt a közvetlen társadalmi harc szolgálatába állítsa, s torzító tükrében az egész társadalomra kiterjedő valóságot mutassa be (67. l.). Nem véletlen, hogy a Bolhacirkusz-perben a harmincas évek egyik leglátványosabb irodalmi perében Remenyik csak a baloldalnál lelhetett menedéket. A baloldali lapok: a Szocializmus, a Társadalmi Szemle, a Gondolat, de leginkább az erdélyi Korunk adtak helyet csupán írásainak. Szép elemzését találjuk E. Nagy Sándor könyvében a

Korunk és Remenyik termékeny kapcsolatának. Gaál Gábor messzemenően támogatja az író valóságfeltáró útkeresését. Írói fejlődése a huszas évek végétől úgyszólván elválaszthatatlan volt a marxista szellemű folyóirat törekvéseitől (47. l.).

Remenyik műveiben mintha Gorkij meztelenségének világa elevenedne fel. Ő is szereti a „rendetlen” embereket, az élet kivetettjeit, lázadóit, a maguk kontójára kalandozókat, csavargókat, osztályöntudatból „bűnözőket”. Nem egészen társtalan ebben irodalmunkban sem. A tanulmányban szívesen olvasnánk arról a párhuzamról, amely Remenyiket Tersánszky Józsi Jenő világához köti. Bár az is igaz, hogy Remenyik társadalmon kívüli alakjai különbözőnek is Gorkij meztelenségaitól és Tersánszky Józsi Jenő perifériára sodródott hőseiről. Rokonszenve korántsem megbocsátó, alakjai vad és szerencsétlen ámokfutók, nem a kötetlenség iránti nosztalgia, hanem valamely külső vagy belső katasztrófa sodorja őket az erkölcsi világrend mezsgyéin túlra. Így voltaképpen Remenyik példátlanul gazdag szuverén írói világot teremtett. Tapasztalatait köborlásainak élményeiből gyűjtötte. De betört műveibe a história és a filozófia is. Művei ezáltal kapnak sajátos ízt. Jellemző kulcshelyzet bennük pl. a csapásokban összefutó csavargók filozófiai kérdéseket boncolgató vitája.

Rendkívül sajnálatos ugyan Remenyik Zsigmond tartós mellőzöttsége, ám elfeledettsége mégsem érthetetlen. A tanulmány tüzetesen kifejti ennek okait is. Noha figyelt a változó világra, a szocialistákra, a radikális polgárságra, a népi írókra, hű barátai is mindenütt akadtak, szellemi és anyagi küzdelmeit mégis kívülállónaként vívta. Hontalan volt saját honában, a baloldal sem tudta igazán befogadni. Elindult a marxizmus felé, de a teljes megérkezés sohasem következett be. Nem csupán a feléje nyújtott kezek hiányoztak, önmaga is bizalmatlan volt a hívó gesztusok iránt. Ellentmondások között tevélyegve humanizmusát könnyen összeroppantotta az embertelen kor, „tehetetlenségre kárhóztatta az egyre jobban elvaduló történelem” (89. l.). Ellentmondásai és tévedései csak részben menthetők a kor ellentmondásaival.

Pedig írói világának ismerete nélkül hiányos a képünk a 20. század emberéről és társadalmáról. A Büntudat és a Por és hamu c. regénye, valamint Az atyai ház c.

drámája mintegy betetőzi a dzscentri hanyatlásának és pusztulásának ábrázolását irodalmunkban. A Büntudat helyét Gaál Gábor a Puszták népe mellett látja. Drámai, keserű és kiábrándító szociografikus vallo-más a dzscentri oldalról.

Más műveiben kalandozásainak élmény-anyaga az uralkodó motívum. Ezek közül különösen a Vész és kaland „az írás paradox csodája, a legszemélytelenebb első személyben írt könyv”, mert az író saját személyén keresztül, de objektív tárgyilagos-sággal mutatja be a világ ősi értelmetlenségét (99. l.). És ezzel el is érkeztünk Remenyik Zsigmond ábrázolásának újszerűségéhez, életművének sajátos esztétikai értékeihez. Művei saját vallomása szerint magukba olvasztják „a történetírás, emlékirat-törödékek, sőt, más egyéb részlettudományok elemeit”, amellet helyet kapnak a személyes élmények és emlékek szövedékei is. Így fejleszti a regényábrázolást ő is – a nyugati kísérletekkel párhuzamosan – a formabontás felé.

Még figyelemre méltóbbak Remenyik dramaturgiai kísérletei. Az atyai ház az emlékezés logikáját követi, s alkalmazza a modern színpad technikai lehetőségeit. A „szubjektív időszemlélet alapján felidézett emlékek” drámája a mű, a két háború közti időszak figyelemre méltó kísérlete. Talán ez volt egyik fő oka értetlen fogadtatásának. Mert nem csupán az 1943. március 12-én megtörtént bemutatót követte a kritika fanyalgása, hanem a dogmatikus kritika még a felszabadulás után is mereven utasította el törekvéseit.

Remenyik esztétikai újításairól is olvashatunk E. Nagy Sándor tanulmányában, de sajnos, többnyire csak utalásszerűen. Igaz, a terjedelem sokszor áthághatatlan korlátokat szab, mégis hiányoljuk a művek tartalmán jobban túlmutató elmélyültebb elemzéseket. Az esztétikai értékekre vonatkozó puszta utalások többnyire deklarációszerűen hatnak.

Ettől eltekintve E. Nagy Sándor könyve nagy nyeresége szakirodalmunknak, hisz már-már akuttá váló adósságot törleszt. Jó kezdete a Remenyik-kutatásnak. Bizonyára maga a szerző is nyomvonalnak tekinti, amelyen továbbhaladva megrajzolhatja a teljesebb, esztétikai elemzésekben is gazdagabb Remenyik-képet. A könyv értékét gazdagítja az ihletett, választékos, szép fogalmazás. (*Akadémiai Kiadó, 1973.*)

NEMES ISTVÁN

Borsy Károly:

A PÉCSI NYOMDÁSZAT KEZDETEI

A pécsi helytörténeti kutatásnak jelentős eseménye Borsy Károly monográfiája, amelyet a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Baranya megyei Szervezete jelentetett meg.

Mintegy húsz évi kutatómunka előzte meg a kötet kiadását. A magyar nyomdászat 500., a pécsi nyomdászat 200. esztendőjének évfordulójára kiadott munka négy fejezetre bontva fejtí ki a nyomdaalapítás előzményeit, az Engel-nyomda működésének körülményeit, az utódok, főleg Knezevich István küzdelmét a nyomda fennmaradásáért. Végül a szerző a Lyceum-nyomda megnyitásával, illetve az első pécsi nyomda megszűnésének indokaival zárja a pécsi nyomdászat igen jelentős szakaszáról rajzolt képet.

A nyomdatörténeti rész kibontásában Borsy Károly nem elégedett meg a levéltári kutatások során feltárt adatok közlésével, egyben kitűnő képet nyújt a 18. századi Pécs kulturális helyzetéről, a kor gazdaságtörténeti vonatkozásainak tükrében. Informál bennünket a török uralom utáni állapotokról, amikor Pécsnek mindössze 8425, Baranyának pedig 148 276 lakója volt. A város népesedését elősegítette az a körülmény, hogy a kibontakozó újjáépítés során megalakult céhek a könnyen megszerezhető polgárjog birtokában a városban maradtak.

Kiemeli a szerző Klimó Györgynek mind a városi kultúra emelése, mind pedig az első pécsi nyomda alapítása érdekében kifejtett nagyjelentőségű tevékenységét. Gondosan tájékoztat a tanulmány arról is, hogy Engel János József a nyomdászok mesteriségét Budán, Landerer Katalin nyomdájában miként sajátította el, miként fejlesztette tovább akkor még hézagos ismereteit. Ha az Engel impresszumával ellátott könyveket összevetjük a kor más hasonló műveivel, nyugodtan mondhatjuk, hogy sajtótérmekei a kor színvonalát nemcsak elérték, hanem az átlagos tipográfiát meghaladó nyomda-művészeti alkotásokra is találunk, főleg a Szalágyi-Salagius- és a Taucher-kötetekben. De a pécsi Engel-nyomdából került ki Csokonai Vitéz Mihály *A haza templomának*

örömnappja című, kontemplatív gondolatokkal teli ódája, amelyet az Országos Széchényi Könyvtár alapítójának, Széchényi Ferencnek főispáni beiktatására írt a költő. Gazdaságpolitikai szempontból jelentős a baranyai selyemipar történetét feltáró Bödei Bődös Ferencnek 1789-ben *A' selyem eresztő bogarakról* írt munkája. A nagyemberek beiktatására vagy elhalálozására írt versekből, gyászbeszédekből álló sajtótermékeknek se szeri, se száma. E nyomtatványok közül is kiemeli a szerző az Eszterházy Pál pécsi püspök beiktatására írt üdvözlő irat nyomdapéldányát – arany, piros és sötétzöld színeivel. (Ezt az erős technikai fejlettségről tanúskodó nyomtatványt szívesen láttuk volna a kötethez csatolt faksimilék között.)

Politikai szempontból érdekes példát említ a szerző a Helytartótanács cenzúrájának kijátszásáról. Engel nyomdájában látott ugyanis napvilágot Lethenyei János verse, amelyben kigúnyolja Pécs város előkelőségeit, amiért is őt a sértett személyek megkövetésére ítélte a Helytartótanács. Engel is benn lehetett az ügyben, mert ugyancsak nála rövidesen megjelenik Luprik József 24 lapnyi terjedelmű antonimijája, amelyben a szerző a „hír bé szurkozó könyvetskét meg táfolja”. Persze, nem ártott volna mindkét munkából néhány, a korra jellemző idézetet közölni. A szerző azonban eléggé következetesen megmarad a tipográfiai célkitűzésnél. Ebből csak akkor enged fel, amikor emberi portrét fest a nagyszorgalmú kezdeményezőről, Engel Jánosról, a férje hagyományait követő Vizer Krisztináról, a húgát gyámolító Vizer Ádámról és Engel vejről, Knezevich Istvánról.

Kellően indokolja a századfordulón váltságba került pécsi nyomdászat működési lehetőségeit. Nemcsak a napóleoni hadjárat okozta gazdasági túlterhelés volt e válság oka, hanem az is, hogy a nyomdát átvevő Knezevich István városi erdész volt, nem sokat értett a nyomdászat művészetéhez, hiányzott belőle a „vérbeli” nyomdászszellem, inkább törődött házával és szőlőjével.

A munka végén levő Utószó rövid foglalta az első pécsi nyomda megszűnése utáni

állapotoknak. E részben a Lyceum-nyomda alapításáról, Szepesy Ignác szerepéről kapunk rövid tájékoztatást. Érdekesen bontja ki Borsy a kiegyezés után Pécsen működő három nyomda keletkezési körülményeit, kitér a Pécsi Nyomdászegylet, az első pécsi munkás szakszervelet létrejöttére, majd az 1893. október 1-én megjelent első pécsi napilap, az 53 évfolyamot megért Pécsi Napló működését vázolja.

Borsy nagy érdeme, hogy mindent okmányyszerűen igazol, forrásaiból gyakran idéz, s információit rézkarcok, rajz- és festményreprodukciók tömegével erősíti, szemlélteti. Ugyanezt a célt szolgálják a korhű szövegdokumentációk, tipográfiai faksimilék.

Ha a szerző jegyzetanyagát átnézzük, nemcsak fáradhatatlan szorgalmára vetődik fény, hanem néha az az érzésünk, mintha a jegyzetben felhalmozott anyagok némelyike a belső szövegrészbe kíváncskodnék. De arról is árulkodnak ezek, hogy a szerző szinte kínos akribiával dolgozott, s a kutató alaposságával mérlegelte az adatok hitelességét. Ahol megnyugtató adatközlésre nem talált, bátran bevallja. Pedig Borsy Károly nem valamelyik tudományos intézet tudós munkatársa. A Pécsi Szikra Nyomda dolgozója, aki a mindennapi munka után végezte példamutató amatorkódását – élethivatása, a nyomdászat és városa iránti szeretetből. Szívós kutatómunkája eredményeként született meg ez a mű, amely nemcsak kordokumentum, nemcsak Pécs kultúrtörténetének egy eddig alig ismert darabját tárja elénk, de jelentős forráslehetőséget kínál a további kutatás számára is. A könnyed, szinte elbeszélő stílusban írt tanulmány elsősorban mégis a tipográfia és a helytörténet szakembereinek szolgál hasznos olvasmányul. Az Utószó sejteti, hogy a pécsi nyomdászat kezdetei után a szerző belevág – elhivatottan – a folytatás megírásába is.

„*Crescit eundo*” – előrelépéssel gyarapodik – volt Engel János jelmondata. Ha Borsy művét olvassuk, útmutatónak érezzük Engel mondását a harmadik évszázadába lépett pécsi nyomdászat számára is.

TÓTH ISTVÁN

A BARANYAI IRODALMI ÉLET helyzetét és feladatait tárgyalta meg március 28-án a Baranya megyei Tanács Művelődés- és Ifjúsáspolitikai Bizottsága. Az ülésen részt vett Tóth Gyula, a Művelődésügyi Minisztérium Irodalmi Osztályának vezetője. A tanácskozás – Kenyeres Zoltán tanulmánya alapján – folyóiratunk tevékenységét is értékelte.



A Pécsi Akadémiai Bizottság és a Tanárképző Főiskola a RÁKÓCZI KORI KUTATÁSOK újabb eredményeit tárgyaló tudományos ülésszakot rendezett március 22–23-án a Tanárképző Főiskolán. Az ülésszakot Köpeczi Béla akadémikus, az MTA főtákará nyitotta meg. R. Várkonyi Ágnes: Történeti népiesség és kuruc hagyomány, Hopp Lajos: Lengyel–magyar hagyományok a Rákóczi szabadságharc és emigráció irodalmában, Andrásfalvi Bertalan és Szita László: Délkelet-Dunántúl népeinek sorsa a Rákóczi szabadságharc idején címmel tartott előadást. Az ülésszak alkalmából kiállították Martyn Ferenc festőművész „Vázlatok a kuruc korról” c. sorozatát. A sorozatot Hárs Éva ismertette.



Balatonszárszón rendezték április 8–9-én az V. ORSZÁGOS JÓZSEF ATTILA SZAVÁLÓVERSENYT.



Hat előadásból álló vendégjáték-sorozattal szerepel a PÉCSI NEMZETI SZÍNHÁZ május 10-től a Madách Színházban. Előadják Ilyés Gyula: Testvérek, Csák Gyula: Terézia és Shakespeare: Tévedések vigjátéka c. drámáját. A Pécsi Balett bemutatja Liszt-Bartók műsorát, a Faust szimfóniát és a Két arcképet.



Könyvpremieren mutatta be Pécsen a Szépirodalmi Könyvkiadó március 25-én LÁZAR ERVIN: Buddha szomorú c. kötetét. Tüskés Tibor mondott bevezetőt, majd a szerzővel beszélgettek a találkozó résztvevői.



RÁTKAI GYÖRGY grafikus műveiből nyílt kiállítás április 6-án a szigetvári várban. A megnyitón Molnár Imre, a Várbaráti Kör elnöke mondott beszédet.



Folyóiratunkról nevezték el a pécsi KOMAROV GIMNÁZIUM ÉS SZAKKÖZÉPISKOLA könyvtárát. Az avató ünnepségen Csorba Győző és Pákolitz István vett részt.



Április 5–7. között rendezték Pécsen a VI. ORSZÁGOS KAMARAKÓRUS FESZTIVÁLT, huszonegy kórus részvételével.



Megjelent a ZALAI TÜKÖR új száma. A periodika ez évi első kötete – az 1848–49-es polgári forradalom és szabadságharc 125. évfordulója alkalmából – 1848–49. zalai eseménytörténetéhez kapcsolódó tanulmányokat tartalmaz. Vajda László–Vajda Lászlóné: Zala megye az 1848–49-es polgári forradalom és szabadságharc idején, Degré Alajos: Zala megye központi közigazgatása 1848-ban, Simonffy Emil: A jobbágyfelszabadítás Zala megyében, Degré Alajos–Kerecsényi Edit: Az 1848–49. évi szabadságharc zalai történetére vonatkozó iratok és Kerecsényi Edit: A szabadságharc kora a Zalakomár környéki nép emlékezetében c. írásait olvashatjuk az összeállításban.

A Szemle rovatban többek között Ördög Ferenc: Zala megye földrajzi nevei, valamint Személynévvizsgálatok Göcsej és Hétes területén c. nyelvészeti munkáiról találunk ismertetéseket.



A Pécsi Tanárképző Főiskolán március 25–29. között rendezték meg az idei MAGYAR NYELV HETÉT. Kovalovszky Miklós: Magatartásformák és nyelvtanító képesség megnyilvánulása az ifjúság nyelvében és Rácz Endre: A becéző nevek c. előadása mellett nyelvi vetélkedők, vers- és szövegmondó versenyek szerepeltek a programban.



JELENKOR-ESTET rendeztek március 19-én a pécsi Állami- és Jogtudományi Egyetem kollégiumának klubjában. Folyóiratunkat Csorba Győző, Marafkó László, Pákolitz István és Szederkényi Ervin képviselte.



Március 27-én szerkesztőségünkbe látogatott NAUM GREBNYEV szovjet műfordító.



Szerzői esten szerepelt március 25-én GALAMBOSI LÁSZLÓ költő Pécsen, a kertvárosi könyvtárban.



BÉRCES GÁBOR grafikáiból rendeztek kiállítást március 28–április 13. között a Pécs Városi Tanács kiállítótermében.



A KÖLTÉSZET NAPJA alkalmából Arató Károly Mohácson és Pécsen, Bárdosi Németh János Kaposváron, Ber-

tók László Balatonlellén, Nagyatádon és Nagykanizsán, Csorba Győző Hódmezővásárhelyen, Pécsen és Szegeden, Pákolitz István Dunaszekcsőn és Sásdon, Pál Rita Nagyatádon, Tüskés Tibor Balatonlellén és Pécsen vett részt irodalmi esten és író-olvasó találkozókön.



FEJÉR CSABA festőművész képeiből rendeztek kiállítást a pécsi Képcsarnokban. A kiállítást Csorba Tivadar művelődésügyi osztályvezető nyitotta meg április 18-án.



Május 24-én mutatja be a PÉCSI NEMZETI SZÍNHÁZ Tennessee Williams: A vágó villamosa c. drámáját Dobai Vilmos rendezésében. A több szerepeket Tímár Éva, Miklósy Judit, Bujtor István és Pákozdy János játssza.



Április 18-án nyílt meg Pécsen TÓTH ISTVÁN fotóművész gyűjteményes kiállítása a Déryné utcai kiállítóteremben.